

ОЖОЛЧИЦА
'12

*Литературно - художествен
алманах*

В Р А Ц А

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Марин Ботунски - главен редактор

Андрей Андреев

Георги Ангелов

Борис Крумов

Яна Кременска - зам.-главен редактор

Лиана Даскалова

Иван Пенев

Людмил Рашев

Христо БОТЕВ

МАЙЦЕ СИ

Ти ли си, мале, тъй жално пела,
ти ли си мене три годин клела,
та скитник ходя злочестен ази
и срещам това, що душа мрази?

Бащино ли съм пропил имане,
тебе ли покрих с дълбоки рани,
та мойта младост, мале, зелена
съхне и вехне люто язвена?!

Весел ме гледат мили другари,
че с тях наедно и аз се смея,
но те не знаят, че аз веч тлея,
че мойта младост слана попари!

Отде да знаят? Приятел нямам
да му разкрия що в душа тая;
кого аз любя и в какво вярвам -
мечти и мисли - от що страдая.

Освен теб, мале, никого нямам,
ти си за мене любов и вяра;
но тука вече не се надявам
тебе да любя: сърце догаря!

Много аз, мале, много мечтаех
щастие, слава да видим двама,
сила усещах - що не желаех?
Но за вси желби приготви яма!

Една сал клета, една остана:
в прегръдки твои мили да падна,
та туй сърце младо, таз душа страдна
да се оплачат тебе горкана....

Баща и сестра и братя мили
аз да прегърна искам без злоба,
пък тогаз нека измръзнат жили,
пък тогаз нека изгния в гроба!

РЕВОЛЮЦИЯ НАРОДНА, НЕЗАБАВНА, ОТЧАЯНА

Б у к у р е щ, 26 ю л и

В последните бройове на вестникът си ние бяхме пристъпили да разгледаме течението на нашият политически въпрос и да покажеме на читателите си, че единственият изход из това грозно положение, в което се намира народът, е революцията, и то революция народна, незабавна, отчаяна; революция, която да изчисти Балканският полуостров не само от турците, които ни считат за стока и за добитъци, но и от сичко онова, което може да вреди на истинните наши стремления за пълна и абсолютна човеческа свобода.

За да покажеме, че тая революция е вече на вратата и че тя трябва да се посрещне от всеки патриот като някакво си откровение, ние поддържаме, че българският народ е бил сякога готов да се реши на тоя велик подвиг - само [че] тие, които са водили неговите дела, не са могли да свържат неговите сили наедно, не са могли да създадат пълна и необходима революционна организация и не са умели да се ползват от обстоятелствата. Едни са мислили, че само с инсурекционни* [въстанически] чети ние ще да можеме да принудиме Турция да ни даде някакви си правдини; други са мислили да придобият това чрез дипломатически сълзи и колелопреклония, а трети са се старали да поведат народът на касаница без никаква вънкашна помощ и без никакви чети, а само с неговите сопи, коси и топори - и сичките, после техните несполуки, са се разочаровали и са дохождали до заключение, че народът не е готов, че народът не желае да бъде свободен и че дълго време трябва да се чака, дорде се той образова и дойде до съзнание какво нему не достига, за да бъде народ. Хероите на тия убеждения са пред очите ни и тям ние искаме да посветиме своето обзрение и да им докажеме, че петстотингодишният турски роб е в състоя-

ние вече сам да реши своята съдба и своето бъдеще. Но днес ние прекъсваме това обозрение. В тая глуха нощ, в която ние брояхме дните на нашата безконечна страстна неделя, на северозапад от нас, в Отечеството на Лука Вукаловича, угнетените наши братя херцеговинци вдигнаха знамето на свободата и без никаква вън-кашна помощ излизат на борба против нашият общ тиранин.

Кое южнославянско сърце няма да затупа при тоя сигнал на революцията? Кой юнак няма да засучи мустакът си и да се хване за своят ръждясал ятаган? Кой българин, кой патриотин няма да се замисли и да попита себе си: "Какво трябва ние да правиме?" Не са се изменили бог-зна колко години от онова време, когато Лука Вукалович - на когото юнаците никога не са били повече от 5 хиляди и който в продължение на 5 години, по верни статистически сведения, е съсипал до 100 000 турци - викаше сичкият славянски юг на революционен пир и когато, освен синовете на Черна гора, никой други се не притече на помощ, никой не раздели силите на тиранинът, а напротив, Австрия открадна от въстаниците няколко топа и с това даде възможност на Дервиш паша да влезе в центърът на движението; Сърбия стоеше със сгърнати ръце и с идиотическо хладнокръвие гледаше на кървавите подвиги на своите братя; българският народ спеше и пъшкаше под петите на азиатските варвари; с една дума, не е отдавна онзи изгоден случай, когото ние, славяните, изпуснахме и оставихме азиатският звяр да стъпи изново и с по-тежка нога на гърдите на нашите братя херцеговинци.

Но минаха се 15 години; Турция с гигантски крачки е вървяла към своето политическо и финансово падение; Сърбия, Черна гора и България са се развили донейде както в умствено, така и в политическо отношение; Европа е успяла да изгуби и последната капка доверие към капъните на своето равновесие и ето съсипаната, необразованата, но юначна Херцеговина въстана изново и възелът на Восточният вопрос, това плашило за боязливите дипломати, се обтегна и достигна или до развързване, или до разсичание. Херцеговина се бие, Черна гора се е разпъплала по своите гори и тича на помощ, Сърбия е готова да турне своите сили на

картата и да извика va banque! Албания се вълнува, Гърция е готова да обяви война, Румъния не ще да упази неутралитет... Има ли тука съмнение, че смъртта на Турция е вече над главата ѝ? Княз Милан оставя за няколко дена Сърбия и отива във Виена, княз Никола, княз Карол и цар Георги бързат да го пристигнат, и там, отдето се мислеше да е запален фитилът на въстанието - там "първият политик и дипломатин на восток", генерал Игнатиев, чака "представителите" на тия народи, които на основание на кулачното право са прави и законни наследници на умирающийот босфорски деспот. Защо? Тука не е вече парижката конференция на Наполеона за запазването на statu quo-то, тука се хвърлят жребии връз империята на Османа, тука се решава съдбата на поробенят Балкански полуостров. Преди коронованият ареопаг да произнесе своята сентенция** [решение], едни от оракулите дават Херцеговина на Черна гора, Босна на Сърбия, Епир и Тесалия, и даже Албания - на Гърция; други делят орехът помежду си, а на децата дават черупките; трети съставляват някаква си Византийска империя, - и в сичките три случая избрисват Турция от картата на Европа. А назе, а 7-милионният български народ? Назе считат за стока, за стадо, а българският народ за неспособен да се радва на никаква свобода, на никаква самостоятелност. Чувате ли, господа дуалисти и просветители? Чуваш ли, нещастний български народе? Чувате ли вие, братия емигранти? Ако чувате, то помислете какво трябва да се прави. Турция е в несъстояние вече да ни даде никакви правдини и облекчения, защото тя няма вече право за съществувание, следователно дуализмът е мечта, утопия, безумие; Европа и политическите обстоятелства дават свобода и самостоятелност само на тогова, който сам може да я добие. Примерът е Херцеговина. Следователно, какво трябва да правиме? Да мълчимо? Да чакаме? Да оставиме българският народ на волята и на милостта на дипломацията? Това е безумно, безчестно и безчовечно до non plus ultra. Тука се изисква протест, бунт, въстание, революция. - Но народът е неразвит, необразован, неприготвен. - Лъже се тоя, който мисли така. Херцеговинците са много по-неразвити и много по-необразовани от нас, но това им не

бърка да доведат Турция до пропаст, да изведат Сърбия и Черна гора из апатия и да накарат дипломацията да пристъпи до решението на Восточният въпрос.

Българският народ е показал през сичкият свой робски живот, че в него има доста жизнени сили, за да води постоянна и упорита борба против своите притеснители, а от 1867 г. и досега революционният дух е покрил, като-речи, сичкото наше прекрасно Отечество. У нас не достигаше само едно: организация, която да свърже революционните сили на народът, да им даде направление и да им определи времето за избухване; но и на това е вече турнато доста добро и здраво основание. Следователно, народът е готов, обстоятелствата са благоприятни и по-добра помощ от тая, която ни оказа Херцеговина и която ще ни окажат Черна гора и Сърбия, е невъзможна и немислима. Ние не трябва да чакаме. Ако изпуснеме и тоя случай, то сме изгубени. Или сичкият товар на турското иго ще да се стовари на нашите гърбове, или ние ще да промениме тоя самар на друг, още по-страшен и още по-унизителен. Ние трябва да въстанеме и да дадем край на нашите гнуснави и безчовечни теглила, ние трябва да си видим сметките с тиранинът, да помогнеме на Херцеговина и на себе си и да покажеме на дипломацията, че ние не сме скотове, не сме стока, а сме народ, способен да живее, да се развива. Помислете върху това, братя емигранти. Зданието на Османа пада, и пада връз нашият народ! Елате да отблъснем това падение в Азия, защото в противен случай името българин се изгубва от лицето на земята... Ние живееме в свободна земя и никой не може да ни запрети да изпълниме дългът си към своето Отечество. Няма власт над оная глава, която е готова да се отдели от плещите си в името на свободата и за благото на цялото човечество.

[в. "Знаме", г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

Павел МАТЕВ

ОКОЛЧИЦА

На Христо Ботев

Тук българската рана ме боли.
Тук моето отечество тъгува,
Край топли от внимание скали
съдбата на България пътува.

И верни на излъчената скръб,
цветята раснат сънни или бледи.
В началото на всеки страшен път
смъртта кове голямата победа.

И камъните раждат светлина,
прекършеното чувство - нови чувства.
Оттука мойта българска земя
повярва в поетичното изкуство...

А раната ми все така боли.
Пътеката върви в трагични храсти.
Поетите откриват може би
в такава смърт оскъдното си щастие.

БЪЛГАРСКИТЕ АПОСТОЛИ

Знайни и незнайни имена,
воеводи, четници, комити
с кръстени зелени знамена,
с пушки, бели саби и със китки

пели „На прощаване” и там,
до основите на върховете,
гинели в Хайдушкия Балкан
хъшове, овчари и поети.

Други ги изправяли на съд,
за да смажат българската сила.
Стигнала им тя, за да взривят
съвестта ни със едно бесило.

Трети във клисурския въртоп -
изтощени, смръщени и черни -
мъкнали черешовия топ,
оглушил османската империя...

Казвали им: пътят ви е див
и за бунтове не стига време,
а пък той бил просто мълчалив,
пълен със предания и шемет...

Стигнали до долната земя -
где и как до днес не знаем точно.
Но подпират с мъртви имена
българската каменлива почва.

АЛЕКСАНДЪР РУДЕНКО

Руският поет Александър Анатолиевич Руденко е един от най-добрите преводачи на българска поезия.

Роден е в Москва през 1953 г. в семейството на военен летец. Завършил е Литературен институт "Максим Горки" и аспирантура в института.

Щедро надарена натура, творец с ясни естетически критерии, Александър Руденко е автор на повече от 18 книги поезия, проза, драматургия и на 20 книги с преводи от български и други езици.

През 1973 г. идва в България, поканен от неговия състудент и приятел, поета Андрей Андреев. Оттогава е и човешката и творческата близост на Александър Руденко с нашата страна. Той се жени за българката Иванка Павлова, ражда му се първият син. За тази удивителна жена, народна целителка (за съжаление - вече покойница), Александр Руденко написва книгата "Иванка. Жена ми - магесницата", която излезе и на български през 1993 година.

Майката на втория му син - Живка - също е българка.

Може да се каже, че е свързал живота си с България - познава много добре историята, културата, традициите, българския народен живот. Руденко превежда и публикува в руски литературни издания български народни песни, стихове на Христо Ботев, Христо Смирненски, Никола Вапцаров, Гео Милев, Димитър Пантелеев, Валери Петров, Андрей Германов, Любомир Левчев, Лъчезар Еленков, Стефан Цанев, Йордан Милев, Андрей Андреев, Георги Константинов и други.

2005 г. в Москва излиза отделен том негови избрани преводи.

През 2008 г. в Московското издателство "Союз Дизайн" излезе от печат книгата "Христо Ботев. Стихотворения". Преводът на стихотворенията на гениалния български поет и революционер е от Александър Руденко, който сам финансира изданието на суперлюксозния и представителен том.

Редактори са Надя Попова и Андрей Андреев.

Александър Руденко продължава своята дългогодишна работа по превода на български народни песни.

Софийското издателство "Анхира" през 2004 г. издаде стихосбирката му "Столетни вълни" , а през 2007 г. в издателство "Захарий Стоянов" излезе поетичният сборник "Четвъртият вятър". Преводач и на двете книги е Андрей Андреев.

Негови стихове са преведени на английски, испански, френски, немски и други езици.

Александър Руденко е почетен член на Съюза на българските писатели, на Съюза на преводачите в България и на фондация "Гео Милев". Носител е на национални и международни награди, сред които е българската награда "Златна муза".

През 2011 година му бе присъдена Международната Ботевска награда.

“Околчица”

Александър РУДЕНКО

ШИПКА

Врѣх Шипка. Високи простори.
Дървета. Скали. Стъпала.
И път се изкачва нагоре
към равните сухи била.

На времето изворът тъмен
струи бяла пара под нас.
Стада - като преспи по хълма.
И къщици - бели петна.

А нощем, когато по склона
прожектори свият дъга,
горят като стари икони
скалите високи, брега.

И ниският кръст се издига.
Без стон, без въздишка, без глас,
прегърнати двама войника
тъй дълго се вглеждат във нас;

и в преспите, скрили кръвта им,
в дима, в неотвятата прах,
в надгробния, в хладния камък
и в черната птица над тях.

И сякаш и тук - сред скалите
на гордия тъмен Балкан,
гърми Бородинската битка,
Сапун и Мамаев курган...

Човечество, твойта история
уроци повтаря: човек
със кръв се е качвал нагоре
по пътя си - век подир век.

Животът погрешка е кратък,
по наша вина е жесток.
На Шипка стоя, планината
нашепва пореден урок.

Последен куршум бих посрещнал,
изправен на стръмния рид,
та никой - от изстрел отсрещен -
след мен да не пада убит!

Превод: Андрей Андреев

проф. Чавдар ДОБРЕВ

ЗА ТОЗИ НАРОД И ЗА ТАЗИ СВОБОДА

Гръмоотвержецът на България

На 6 януари 1848 г. се ражда за безсмъртие Христо Ботев - великият българин, еманация на народния ни дух, на народната орис и възделение за свобода и справедливост.

През годините на големите европейски земетръси, които разтърсват европейските народи и откриват перспективите за нов национален и социален подем, българската природа - чрез пророческото вдъхновение на един свой син - продължава, но вече по-напрегнато, неуморната си волева работа за пробуждането на народа ни и за зареждането му със свободомислие, намерило смисъл в строшаването на робските вериги.

За този народ и за тази свобода Христо Ботев изпя най-дивните си песни. За този народ и за тази свобода той се нае с дейности, чийто тежък печат носят само онези, призвани да обърнат кормилото на историята.

Затова толкова рано, него - воеводата, организатора на националната съпротива, - го целуна с огнен знак смъртта. Там, в Балкана край Враца, на свещения 2 юни 1876 г, той провидя: "Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира..."

Нагледахме се през последните години на демагогски жестове и поклони пред паметта на Ботев. Български държавни мъже, все в името на Ботев, ни убеждаваха колко е хубаво свободата да ни оставя без хляб, а всесветската солидарност да погребее българската нация.

Хора, дълбоко чужди на Ботевите идеали, се мъчеха с палячовска виртуозност да фалшифицират един свой обществен неприятел. Те искаха да прикрият, че когато гениалният поет говори за "кражбата, лъжата и насилието", има предвид тях. Че когато заклеява "силните", които "държат слабите в ръцете", има отново предвид техните особи. Че когато се бунтува срещу "всеобщата

подлост", зачерква, наред с турските мекерета и конашките чорбаджии, и върволицата от жалките им наследници. Че когато се отвращава от "варварското и подозрително правителство", вече предугажда кой ще бъде носителят на "историческата глупост", кой ще принуждава народа ни "да работи като вол, да събира като пчела и да живее като свиня". Кой в последна сметка ще го довежда и в бъдеще до онова състояние, при което "у нас не съществува нито определена цел, нито честни и искрени действия, нито пък разумни и съвременни стремления".

Ако на тези идеолози на "страшния хомот" им се отдаде, те и сега не биха се церемонили с Ботевата личност, сътворила най-еретичния текст в българската книжнина - "Смешен плач".

Ах, как биха се ровили в кокалите на мъртвеца, как ехидно биха се гаврили над "чапкънския" му характер, как биха пак убили човека, който написа за тях, че "грабят от народа гладен...".

Те, разбира се, щяха да го обвинят още, че е заклет конспиратор, терорист, душманин на реда и отоманските закони. Щяха да го клеветят безспир, че зове за размирици във време, когато българинът бил готов во веки веков да си клати феса и да си пие ориенталското кафе.

През 90-те години на миналия век в нашата страна беше извършено откровено покушение против друг голям български поет, също мъченик на вярата и съвестта. Става дума за третия "разстрел" на Никола Вапцаров от субект, разменил заекващите си стихове срещу сребърниците, с които се плаща на наемните дебелокожи.

На Ботев също посегнаха през това десетилетие!

Посегнаха без свян и с нахалство, на което са способни единствено гузните съвести.

И след като не успяха, на разпнатия върху кръста на свободата Ботев, му сложиха трънен венец - възмездие за неговото пророчество. И продължиха да хихикат, че марионетните конски мухи хапят израненото тяло.

Те се вбесяват, че не могат да стигнат височината на неговия дух, за да го придърпат към лилипутските си мерки.

Тях неистово ги дразни Ботевата способност да възкръсва на 2

юни всяка година, всяко десетилетие, всеки век.

Те, които вече се отрекоха от род и родина, много се плашат, че българите - въпреки манипулациите - вярват на Ботевата идея за Отечеството, за връзките на Отечеството със славянските и балканските народи, за приобщаването ни не към затлъстяла Европа, а към Европа на "светлий разум".

Като дяволи от тамян бягат пред мислите му за "особения живот, особен характер, особена физиономия", които отличават народа ни, за това, че истинските родолюбци са длъжни да работят за народа, "за да се развива по народните си начала"; че е време да се освободи от това "варварско племе", за да устрои живота си във формите на народовластие, на гражданското самоуправление.

Ботев вече е надживял не един свой нискостъблен хулител или лицемерен Тартюф. Показал е в такива случаи с каква Зевсова мощ разполага.

Ботев ще надживее и ще хвърли гръмотевиците си и върху новите охранници на "това царство кърваво, грешно..."

А народът, бедният ни народ, който вярва, че като търпи, ще си спаси душата, народът ни, с пот на челото, смукан от "наши и чужди гости", продължава да се държи за честта на Ботев.

А народът ни, както всяка година, и днес се прекланя пред подвига на поета революционер.

А народът ни, неговата национална гордост, гордостта на един унижен народ, намира упование в самото възкресение на великия ни поет, дошъл от недрата на хайдушка Стара планина, за да оповести разсъмването над България.

А народът ни, който върви, подкарван "с псета подир овчарят", се вира с изсъхнали от мъка очи в сенките на Ботевия свят: "Там... там буря кърши клонове, а сабля ги свива на венец".

И в унес на разкаяние народът на България повтаря барутната му клетва, произнесена пред Олтара на националната борба - "Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихииите" - и затова все него викаме в дни на добро и в дни на зло.

Траян ПЪРВАНОВ

РОДНА ЗЕМЯ

И на север да тръгна, от юг да се върна -
аз съм малък човек, а голям е света,
аз съм блеснало в утрото слънчево зърно
и за жътва, щом трябвам -
ще падна в пръстта.

Не на тъжни метафори тя ме научи -
в тази родна земя много аз преживях.
По сирашките пътища лая ме куче
и ме ръси от Млечния път звезден прах.

Аз отвърщах лице от приятели скъпи
и изпращах любима със сухи очи,
но си знаех, че щом по земята пристъпя,
като с биле - от болка ще ме излечи.

И на север да бъда, на юг да се скитам -
в мене вечното слънчево чудо шумя.
Аз вървах край огостенски влажни ракити
и се спъвах от кости по мойта земя.

Тя е тихо през юни разстлала житата
край разцъфнали мак и шибой -
аз я нося със детското трънче в петата
и, за нея, не ставам на дребно герой.

Аз я моля за прошка след всяка награда
и ви казвам - не влизайте в нея със взлом!
Тя е ботевски силна, бунтовна и млада -
тази моя родина - от Рожен до Ком.

И на север да тръгна, от юг да се върна -
аз съм малък човек, а голям е света,
аз съм блеснало в утрото слънчево зърно
и за нейната жътва ще литна в пръстта.

Лиана ДАСКАЛОВА

ЗАДУШНИЦА (ОРЛАНДО)

Един благороден рицар, възседнал жребец чистокръвен,
прекосявал Софийската шир в галоп
завръщал се той, победител в бой стръвен
с друговерци в защита на Божи гроб.

Над него дигала Витоша чело горделиво,
в нозете му хвърляли сенки орлови криле,
чуждоземният рицар с име красиво
препускал по Софийското равно поле.

С какво тоя рицар се е прославил?
Дали седмоглава ламя е сразил?
Дали невинни девизи от позор е избавил?
Дали манастир от погром е спасил?

За него ни паметник се издига,
ни е името му изсечено на обелиск,
ни е вплетен Орландо в любовна интрига,
нито е вписан в исторически летопис.

Но с такова име нямаш нужда от песен
за да влезеш в бѣдните времена,
то прониква в прѣстта, в листопада наесен -
екзотично, трисрично, лъхащо топлина.

Така било писано - Орландо загинал
за нашата вяра в праведен бой...
Орландо, сам ли бе? Или бяхте мнозина
- ... За Орландовци слезте на следващия завой!

НО, КЪДЕ Е ОНАЗИ ЩАСТЛИВА
благосклонна детска забрава,
дето всякакво зло изтрива,
та едничко доброто остава,
тая гумичка в паметта ни
дето толкова мъдро действа,
изличава всичките рани,
а запазва нашите детства...

Е добре, но не действа тя вече.
И на зло сме така паметливи,
и от детството все по-далече,
много знаещи, малко щастливи...

ЕСЕННА МЕЛОДИЯ

Лист платанов през декември,
летен, светъл, от бакър,
пред лицето ми се мерна,
миглите ми тихо перна
ласкав, шушнещ и добър...

Лист платанов през декември,
златна сянка, полусън -
пожелавам да се мерне,
щом самичък бродиш въвн...

Лист платанов през декември
ти желая! Със слова,
с песни и поличби верни
аз ще ти го призова...

Лист платанов през декември
искам да те осени,
да изтрие всички черни
спомени - и бърдни дни...

Лист платанов - след виелица,
подир буря, подир гръм...
Светъл лист - изневиделица...
Подир чернохлебни делници -
лист платанов, празник, звън...

Андрей АНДРЕЕВ

СВЯТОСТ

Който пътя измине до края,
и в съня си ще бъде честит,
ще разчепка, ще разгадае
на живота най-тъмния мит.

И легендите ще проговорят,
и злините ще замълчат.
Тук е имало толкова хора.
Тук е минала толкова смърт.

Инак щяхме ли да опознаем
светостта на родилката пръст?
Само пътя мини до края.
И носи мълчалив своя кръст.

РОБ

Изживях своя ден.
Свойта нощ. По-нататък
и за мен ще изгрее
една ярка звезда.
И по нея, по нея
аз ще стигна в мъглата
сам до острова пуст -
свобода.

И тогава ще видя,
че там няма нищо,
че съм спрял до река
без порои, без брод,
дето гръм не отеква
и в столетни огнища
не искрят и не тлеят
нито скръб, ни живот.

Ще простенат устата
думи тъжно-горещи
за приятелски маси,
за вълшебни лъжи,
за полята отвъдни,
за реките отсрещни,
дето гарвани грачат,
но и щъркел кръжи.

И ще тръгна обратно
към земята мъглива,
там, където все още
има нощ, има ден
и където под зноя
от пръстта мълчалива

някой пее и плаче,
и разпитва за мен.

И когато се спра
сред местата любими,
ще прошепна пред всеки
скъп за мен земен гроб:
мои есенни пролети,
мои пролетни зими,
свобода не желая.
Аз съм вашият роб!

ПО ПЪТЯ - БАЩА МИ

Той беше силен, беше млад,
от живите - по-жив.
Той вярваше на този свят,
а бе светът лъжлив.

Ковеше студ, цъфтеше май,
изгаряха треви.
Той пътя извървя докрай.
И още го върви.

И още вярва може би,
че в нашия живот,
щом някъде капчук тръби,
ще се намери брод.

И че макар да е от кал,
когато е на път,
човек прилича на кавал
или на глинен съд.

Подухне вятър, зазвучи
съдът с невинна страст.
И ту Балканът заечи,
ту славей люшне глас.

И над човека изведнъж
ако припадне мрак,
то там, напред, подсвирква дъжд
и плаче ален мак.

И сред сияещия май
дъждът шепти, мълви:
той пътя извървя докрай.
И още го върви.

ПАМЕТ

В тени от облака мне выройте могилу.

Юрий Кузнецов

И сянката ми погребете тук
под облаците, идващи от юг
ту буреносни, ту с молба за прошка,
преди да ни погледнат рой звезди,
да има кой над всички ни да бди
и да ни буди и тревожи нощем.

За тялото ми не мислете, то
ще се превърне в пролетно листо,
което винаги ще се обръща
след всеки пътник, за почивка спрял
с въпрос край пътя или извор бял:
- Стои ли още бащината къща?

Макар пребродил много векове,
човекът няма други брегове
освен Земята - майчица рождена...
Не исках и не можех да съм друг.
И сянката ми погребете тук,
където свършва цялата Вселена.

КОЛЕНДРО

Аз от никого нищо не моля,
аз на всички желая добро.
Да мирише на огън, на пролет
и след бурите - на колендро.

Просветлете лика си пред Бога.
Откършете си клонче върба.
Пожелавам ви светла тревога.
Пожелавам ви ясна съдба.

Ще заминем - тук спорове няма!
Дъх на мента, равнец, липи.
И сред тях със мечтите ми мама
най-накрая ще ме приспи.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

НЕНАВИСТ И ЛЮБОВ - КРИЛА ОРЛОВИ.

Ако в едното пропищи сурово
куршум на враг - недей го свива ти -
без него как ще полетиш отново?

АЗ МОЯТА НЕТЛЕННОСТ ВИЖДАМ ЯСНО -
под чийто небосклон и да угасна,
безсмъртна бучка украинска пръст
ще стане от сърцето ми безгласно.

КОГАТО ТАТКО МИ СИ МИЕШЕ РЪЦЕТЕ,
аз му поливах с глинената кана
и слънцето светлееше като череша черна
сред неговите задебели дла̀ни.
Трептяха ноктите му - десет черни месеца,
които покрай слънцето кръжат...
Върху всемира на ръцете му полека
полагах кърпата - подобно Млечен път.
Поглеждах неговите мускули - скали планински -
и белите ръкави - като облаци над тях,
и черната вода, която свети
в тревите, целите покрити с прах...
О, космосе на грубите мазоли,
до гл̀ббината ти не съм достигнал още,
макар че аз познавам мрака на дворците
и на колибите нерадостните нощи.
Стени високи вдигна мисълта ми,
там слънцето по орбита висока ще сияй.
Но аз не зная, космосе човешки,
нѝто началото ти, нѝто твоя край.

превод: Иван Давидков

Расул ГАМЗАТОВ

ЧЕТИРИСТИШИЕ

* * *

ГОДИНИТЕ СЕ НИЖАТ ВЕК СЛЕД ВЕК.

Небето мръщи се, а после засиява.

Поумнява в живота си човек.

Но защо човечеството оглупява?

превод: Георги Ангелов

Валери ПЕТРОВ

СРЕД БЕДИТЕ

Да, имали сме и преди
епохи грозни, но пък тая...
Сред набора ѝ от беди
коя най-страшна е не зная.

Дали е царстващата вред
агресия дебеловрата,
или е тъничкият лед,
делящ, невидим, брат от брата?

Или е вносът отдалеч
на чужд разкош за богаташа,
или е уличната реч
на книгите (тя вече наша),

или е глупавият смях,
поднасян от тв-комика?...
Безброй беди. Коя от тях
е в своя ужас най-велика?

А те множат се и растат,
една от друга по-голяма,
и уж е всякоя върхът,
от който по-ужасен няма,

а всеки ден ни носи друг
нов връх, нов срам невероятен,
такъв, че другото дотук
добива свой мотив понятен

и още дразни, но едва,
и вече наш привичен бит е...
И може би е във това
най-страшната между бедите.

Орлин Орлинов на 80 години.

Орлин Орлинов Василев е роден на 7 ноември 1931 година. Работил е като редактор в списание "Български воин" (1952 г.), очеркист във в. "Отечествен зов" - Враца (1959 -1962 г.), драматург на Врачанския театър (1961-62 г.), Държавен сатиричен театър (1962 -1964 г.), Народен театър "Иван Вазов" (1971-1973 г.), главен редактор на сп. "Български воин", сп. "Пламък" и в. "Стършел". През 1960 година той организира и оглави първия Кабинет на литературния работник във Враца. По-късно, през 1987 година, когато се създаде дружеството на писателите (към СБП), бе избран за негов председател.

Дългогодишен член на редколегията на алманах "Околчица". Автор е на книгите: "Първи стихотворения", 1953 г.; "Войнишко сърце", стихотворения, 1954 г.; "По неписан закон", лирика, 1958 г.; ""Проверка", стихове, 1959 г.; "Парнас", стихове, 1963 г. "Милин камък"; "Небеса", поеми 1965 г.; "Откоци", стихове, 1966 г.; "Магьосникът", поема, 1967 г.; "Целувка с клюн", сатири, 1969 г.; "Черешова земя", стихове, 1969 г.; "Герои на моето време", стихове, 1970 г.; "Дочакана среща", стихове, 1970 г.; "Ода за СССР", стихове, 1970, преиздадена 1975 г.; "Стихотворения. 1950 - 1970", 1971 г.; "Фаталната депеша", комедия, 1971 г.; "Защо сме в шинели", стихове, 1972 г.; "Кукли в гората" - приказна сценка, 1972 г.; "Попътен вятър", стихотворения, 1973 г.; "Първа атомна", стихотворения и поеми, 1973 г.; "Чилийска фиеста", поема; "Антрацитни дяволи", стихотворения, 1975 г.; "Четири поеми" 1976 г. "Нужен си ни и днес, Апостоле"... В последните две десетилетия написа книгите "Кунински елегии", "Дивият лебед", "Нови стихотворения". През 2011 г. излезе двутомникът Избрано: "Карнавал" и "Обувки за рая".

Орлин ОРЛИНОВ

А. П. ЧЕХОВ

Тук всичко си е старо, също.
И двора с едър калдъръм,
и розовата ниска къща,
и гарвановия салкъм.

И гостната, и кабинета,
и акуратното бюро,
където писал е поета
рецепти с тънкото перо.

Във спалнята - килийка - още
очаква стария диван
да се промъкне скрито нощем
от улицата Левитан.

До мен долита като ехо
на стара горнична гласа,
че ще приема д-р Чехов
от четири до шест часа.

И придошли от континенти,
и придошли от край света,
неспирно чакат пациенти
пред тая дървена врата.

И всеки влиза мълком, чинно,
като удавник на брега,
обзет внезапно, безпричинно
от тиха чеховска тъга.

И всеки мисли, всеки чака
като видение добро
да се яви във полумрака
зад акуратното бюро,

пристъпвайки така полека,
така нечакан и нечут,
незнайният московски лекар
по цялата земя прочут.

И с тиха есенна усмивка
да те предпази от беда:
ако си уморен - почивка,
обезверен ли си - звезда.

Поет ли си - а пък таланта
усещаш, че гризе го сплин,
да вземеш пътната си чанта
и да заминеш в Сахалин.

СТООКИЯТ

Там, до Илиянци, във куча яма
заринат Гео Милев спи,
ни вест, ни кост от него няма,
ни стъклено око дори.

Той, българският парижанин,
във куча яма да лежи!
Как е могло това да стане?
Как е могъл да издържи?

Но жив е той, поеми страшни
изригва празният гледец,
рисулки, сякаш че сегашни,
плетат на гения венец.

Напук на тежки пирамиди,
в които самозванци спят,
но кой ги чува, кой ги види,
към тях от репей няма път.

Това е тайната голяма!
Тя вярата у нас крепи!
Там, до Илиянци, във куча яма
стоок, безсмъртен Гео спи.

РИСУНКА НА ИВАН ДАВИДКОВ

Поезията има проста
и ясна магия.
Само че
нужно е майчино пламъче,
трябва Огоста
и бърза Бързия
да ти бъдат криле,
трябва песен на чучулига
над зеленото родно поле.
И то стига.
Не, ще сгреша!
Трябва нежност и трябва душа.
Трябва обич, усмивка мека.
Трябва гълъб да каца на твойта длан.
Трябва да живее у тебе човека.

И ето ти го Давидков Иван.

УЧАСТ

На Кр. Луканов

Била съчувствена съдбата
към този не човек, а бог,
тя за перо му даде сабя,
за гибелта му - връх висок.

А ние, стари и печални,
съвсем нормално - щем не щем!-
в едни ортодоксални спални
непохални ще умрем.

Ужасно е, че се преструваме!
И пишем, и не ни боли,
че нощем даже не сънуваме
меса си бели по скали...

ВСЕКИ ИМА СВОЯ МИЛИН КАМЪК.

Своя клада. Своя кей в Русчук.

Всеки има своя ден, когато
става наковалня, или чук.

Всеки своя Къкрина си има.

Своя сън за щастие, несмел.

Своя Лора има, своя Мина.

Миг на вечност в слепия тунел.

Всеки има своето величие.

Своя вишна, цъфнала през май.

Но когато дойдеш, безразличие,
ти си вече истинския край.

ВСЕ ПАК

Не шийте скръбни знамена!
Не лейте плачущи камбани!
Живее моята страна.
Била е. И ще си остане.

Избъхтала голготен път,
обрулена и кръстопътна,
тя не веднъж изпи срамът -
на сговори водата мътна.

Все пак е нужен малко такт,
и честност, и душевна сила,
все пак Орфей, все пак Спартак -
таз мъченица е родила.

ПОСРЕД НОЩ

На спирка Струпец,
посред нощ,
от последния влак
слезе дребна женица,
чистачка на гарата в Мездра.
А селото беше далеч
на три километра,
равни на триста
за тази женица.
Вълци нямаше,
но имаше нощ
и три километра
равни на триста за нея.
Беше среднощ.
Беше тъмно.
Но от тъмното
излезе момче,
яко и жилаво.
То се усмихна и рече само:
"Мамо..."
И тая дребна женица,
която не знаеше даже,
че някога е имало рицари,
сега беше готова
не три -
триста километра да мине.
Тя прегърна момчето
и тихо прошепна:
"Защо не спиш, сине?..."
И там, на спирка Струпец
разбрах, че този свят
не може да загине.

СВЕТЪТ Е ОСТАРЯЛ ПРОТИВНО.

И думите на любовта
изглеждат смешни, примитивни
във сключените ни уста.

Но видиш пролетния Дунав,
огрян от весели лъчи,
потънеш в тихата лагуна
на две усмихнати очи...

И в старото, противно слово
живец пониква обновен,
и чувството е ново, ново!
Светът е стар. На един ден.

Петър АНАСТАСОВ

* * *

*Но в бурята ще бъдем пак със тебе,
народе мой, защото те обичахме...*

Никола Вапцаров

С НАРОДА СМЕ. ОБИЧАМЕ ГО СЪЩО.

И също сме готови да умрем.
Но той недоверчиво се отвърща,
когато ние в него се кълнем.

Дали защото нашите куплети
не може да запомни наизуст,
но крачи той след мъртвите поети -
не му е нужен нашият съюз.

Не му е нужна тая идилична
римувана любов и може би
душата му е вече безразлична
към личните ни драми и борби.

И може би с поети неизвестни
народът своите горести дели,
а ние - самозвани, неуместни -
в съдбата му случайно сме дошли.

Мъдруваме, говорим епохално,
а той не чува нашите слова.
И няма по-горчиво, по-печално,
по-страшно неудобство от това.

Безплодно красноречие, тиради -
порой от гласове, а няма глас.
Огласяме салони и площади -
с народа сме, но той дали е с нас?

ДЪЖД В РОДОПСКО ГРАДЧЕ

Накрая пътят пощуря!
Сякаш усети, че нямам търпение.
Реката изгря!
И градчето изгря!
И ме сепна събудено стихотворение!

И както предпазно набивах спирачки
към къщички шарени като играчки,
Господ отгоре протегна ръка
и облак дъждовен в асфалта втъка.

По дамски прически и темета голи
плющеше внезапният дъжд без пощада.
И дръзки момичета, късополи,
танцуваха в локвите на площада.

И пееха птици в смеха им призивен,
щастлив, безразсъден, и смел, и наивен.
Не чуват ли техните странни момчета,
заседнали в димните кафенета!

Момчетата нищо не чуха. Но старците
с модерните слухови апаратчета
чуха техния смях. Оставиха картите
и под дъжда се строиха - стогодишни братчета.

Униформени - домоткана жилетка
и брич останал от войниклъка.
Пропуснеш ли тая дяволска гледка,
и на оня свят ще умреш от мъка...

Бяха старци, но гледаха хищно!
Не целомъдрено, а греховно.
Беше мъчително, изгарящо и върховно.
Беше повече от живот. Беше всевишно!

И аз гледах тая съблазън невръстна.
И звънна в душата ми старческа струна.
А горе, в кафявите ниви лъсна
зеленият габардин на тютюна...

* * *

КАКТО ТЕ ОБИЧАМ И В СЪНЯ ТИ ВЛИЗАМ

с времето, което между нас тече,
ще ми скъсаш копче, в бялата ми риза
ще запее тънко влюбено щурче.

Както те обичам и щурчето пее
в космоса на моя милостив таван,
ще пропука съчка и ще остареем,
без да знаем с тебе за това.

Както те обичам и подобно спазъм
старостта ни праща своя стар сигнал,
ще умрем за малко, но ще се запазим
в тоя свят каквито бог ни е създал.

Както те обичам, може би се вричам
на звезда, която свършва своя ход.
Може би умирам, както те обичам,
но смъртта е също форма на живот.

НАДЯ ПОПОВА

* * *

*На камъка съм седнала отдавна
и гледам:
минават облаци, минават хора,
на хората отдавна казах всичко,
а с облаци те си говорим мълком.*

К.Ковачева

В ЧАСОВЕТЕ ЗА СВИЖДАНЕ

в оня хоспис

си говорехме като на гара —

за всичко и нищо.

Тя вече почти не виждаше

и поиска да сложа по-близо букета люляк

за да вдъхне аромата му.

Попита ме с плаха усмивка как изглеждала,

отговорих ѝ престорено бодро:

като на онази снимка от Хималаите,

където си без очила и с обветрено младо лице.

(Наистина се беше стопила наполовина.)

Каза, че напоследък

съчинила наум доста стихотворения

и иска да ги запише на диктофон,

но все забравяли да ѝ го донесат.

Каза: Като изляза оттук...

Не разбрах кога е тръгнала.

И понеже си беше казала всичко с хората -

нямаше никакво сбогуване,

никакво опело,

никакъв знак за преминаване в отвъдното.

Чух, че последната ѝ воля била
да разпръснат праха ѝ над Хималаите.

Дано си там, сестричке,
под Покрива на света,
унесена в разговор с облаците.

* * *

БУЛЕВАРДЪТ

с бутици за китайска конфекция,
със студиа за помпане на мускули,
с нотариални кантори и XL хамбургери,
с пълчища ерзац-просяци,
с разкривени графити „Смърт на софийските бабички!”
днес осъмна с нова обява:
„РЕЖА ОПАСНИ ДЪРВЕТА”.

Кой си ти, незнаен храбрецо?
Изперкал екозащитник,
безработен секач,
подвизавал се някога
в братска република Коми
или Уди Кълвача?

Само шепа останахме,
дето с глас пресеклив
носталгично припяваме още:
„Хубава-а си, мо-оя горо...”
сред пустошта обезлистена —
родното сечище,
и безкрил е поредният наш
опит за летене,
нощем иде не вятър,
а някой с трион и въжета...

И светът се завърта, ушите ни писват.
И полита отгоре с глухо свистене
дървото, което ще ни затисне.

* * *

ТОВА ЛИ Е НЯКОГАШНИЯТ ОСТРОВ НА БЛАЖЕНИТЕ?

Корабокрушенец на един безлюден,
безлюбовен бряг -
изпращам изгреви и посрещам залези.

А казано простичко,
събирам си малкото багаж.

В разграбения ми дом
останаха само вещи със сантиментална стойност:
някакви ръкоделия на майка ми
в чекмеджетата на скрина —
игли и кълбенца,
започната плетка на детско чорапче,
книжни кройки, дантелки и ширити,
копченца тик-так,
часовникът спрял на баща ми
(подарък от мен за рождения му ден),
стари книги - пожълтял „Ларус” и „Руска кухня”
от миналия век,
ретрочадър и семейни портрети с олющени рамки,
правени във фото „Луна” (беше на „Графа”)...

А графинята не тича с променено лице към езерото -
просто си седи на брега
и чака да зърне на хоризонта платна.

Георги АНГЕЛОВ

ОТИВА СИ НАШАТА ТЪЖНА СТРАНА.

Печалната наша страна си отива.
Потресена, смазана, болна жена -
тя иска да знае защо я убиват.

Но отговор няма. Отвъд и отсам.
Присъда, издадена някъде в мрака.
Ще минем без памет. Без слово. Без храм.
Ще минем дори и без себе си някак.

А после ще свикнем със лудост и смърт,
ще заживеем със лайтмотива:
"Навеждай главата, че хлябът е кът."
Печалната моя страна си отива.

Смалява се. Гасне. Изтича без звук.
Методий и Кирил били са шпиони.
Бездарен бил Вазов, а Ботев - хайдук
и хаймана, който вятъра гонел.

А Левски бил просто един терорист.
Батак пък - измислица на патриотари.
...И смерч се извива в небесната вис,
помита, премазва, изтрива България.

Зурните ехтят и кючекът гърми.
Нетолерантни не можем да бъдем.
В земята, щом трябва, ще легнем сами.
Казано иначе, ще заменим
днешната смърт със живота отвъден.

НЕ МЕ СПАСИ ПОЕЗИЯТА. Тя
ми вземаше и вземаше - до края -
живота, сънищата и страстта...
Какво ми даде - други ще узнаят.

Не съжалявам. Нищо, че трудът
бе равен на труда в каменоломна.
Но ако България я чака смърт,
какъв е смисълът да ме запомнят?

НЕ МЕ ТЪРСЕТЕ. ВЕЧЕ СЪМ ОТВЪД.

Ако ме има, съществувам само
в представата за продължаващ път
през чистите гори на паметта ми.

Във тях - каква романтика! - гъмжи
от воеводи и от байрактари.

И пак орелът български кръжи
над падналия млад Стоян, ударен

от заблуден куршум, куршум на свой..

Но пак достойните се въплъщават
в децата ни - за следващия бой
с отродници, родени за забрава....

НОВ 9-ТИ

Предадох Револуцията,
осмях я,
после тихомълком
я забравиха.

Но ще има нов 9-ти.
Ще е страшен.
Ще е страшно радостен.

И това е неизбежно
като отварянето на очите сутрин,
като слънцето, което жули
гърба на емигранта,
докато изстива тялото на майка му
някъде
в обезлюдено село.

НЕ МОГА ДА ТЕ ИЗРЕКА.

За нищо на света не мога.

Ту ласкава, ту много строга,

ти цял изпиваш ме, река.

Преброждайки те нощ и ден,

с почуда днес установявам:

от мен извираш, прекосяваш ме,

а устието ти е в мен.

Георги КОНСТАНТИНОВ

МЕРСИ ЗА КЪСМЕТА

Крадци в лимузини.
Мафиотска управа.
Съдебни абсурди.
Улична дрога...
Не ми се живее в такава държава.
А в друга държава да бъда - не мога.

Не мога без Витоша
в моя прозорец.
Без звук на камбана от черквата близка.
Без чашата вино
с обичани хора.
И даже кавгата отвън ще ми липсва...

Но как да си плащам
парното, тока
и как да се храня с речи-ментета?
Е, трябва да гледам на себе си
по-нашироко:
в Европа живея! Мерси за късмета...

Мерси за късмета,
за грижата висша...
Навярно в глобален проект се намирам:
напълно ограбен,
свободен да дишам...

И в болна държава -
да не умирам.

Дженюариъс А. МАКГАХАН

Из "ТУРСКИТЕ ЗВЕРСТВА В БЪЛГАРИЯ"

ТАТАР-ПАЗАРДЖИК, 2 АВГУСТ

От времето на вчерашното писмо аз видях толкова ужаси, щото сега ще повярвам на всичко, каквото и да кажат против турците. В зверството има граница, зад която не са възможни никакви сравнения и измервания; тая граница турците отдавна са прескочили и вече не можеш ги стигна. Пътят им е затрупан от такъв плет чудовищни факти, щото неволно се спираш с отвращение, като не желаш да гледаш или да вървиш по-нататък. Чувствуващ, че време е да се върнеш назад, защото доста си видял.

Но аз трябва да разкажа какво видяхме в Батак. Ние с мъка излязохме из Пещера. Турските власти, недоволни от отказа на Скайлера да вземе със себе си официален водач, заповядаха на туземците да не ни дават коне. Но последните така силно желяеха да посетим Батак, че ни доведоха коне, най-напред без седла, а сетне донесоха и седла. Всичко това се правеше за доказателство, че те неохотно ни се покоряват. Най-сетне ние тръгнахме. Мнозина от злочестите батакчани се възползуваха от тоя случай и тръгнаха след нас, за да посетят своето пепелище, а някои, като улавяха юздите на конете, стараеха се да ни спрат, за да ни доизприкажат тъжовната повест на своите злочестини. Всичките тия разкази приличаха един на други и всичките тях не стигаха цели дни, за да ги изслушаш. Една жена спря коня ми и ми показа дясната си ръка, раздробена от куршум. Мъж ѝ бил убит и малките ѝ деца останали на нейното попечение, тогава, когато тя не можела да работи. Всичко това тя обясняваше на един език, дотолкова приличен на руския, щото аз разбирах почти всяка нейна дума, като да се намирах посред руските селяни на бреговете на Волга или между

търговците на някой хан в Москва.

Сходството на българския език с руския е така поразително, щото не е чудно дето русите съчувствуват на тоя народ. Въобще между славянските народи има много сходство, особено в очите, играта на изразенията, гласа, жестовете. Русинът, българинът, сърбинът, черногорецът и чехът могат да говорят помежду си на своя роден език и да се разбират едни други. Както би било трудно да се попречи на англичаните от северния бряг на Темза да съчувствуват на своите съседи от южния бряг, ако последните попаднат под турското иго, така също е трудно да се запрети на славянските раси да си помагат една на друга, когато една от тях стине под чуждоземно иго.

Батак се намира 30 мили на юг от Татар-Пазарджик, на една възвишеност от клонищата на Балкана. Пътят, по който ние вървахме, беше една стръмна горска пътечка, по която на места било би трудно да премине и коза; казват, че има и други, по-добър път, но нашият водач със зловното ехидство на източния човек избра именно тоя. Докато се катерехме по горските стръмнини, ние представлявахме любопитно, макар и доста мрачно шествие. Най-напред вървяха двама заптии, облечени в своите живописни дрехи, с лъскави пищови и ятагани на пояса; след тях вървеше нашият водач, така също въоръжен, и най-сетне ние петмина възседнали кой на катър, кой на кон, а пък се довършваше това шествие с 50 или 60 жени и деца, които ни придружаваха до Батак. Много от тия жени носеха на ръце кърмачета и тежък товар, състоящ се от храна, дрехи, покъщнина и земеделчески сечива, изпросени в Пещера. Даже момиченца 7 и 10 годишни бяха претоварени с различни неща.

След три часа път по такива стръмни пътеки, щото повечето бяхме принудени да вървим пеша от страх да не се строполим в зиналата под краката ни пропасть, ние се изкачихме така високо, щото на глед, се намерихме сред облаците, и най-сетне, като излязохме из гъстата гора, видяхме пред себе си една прекрасна, малка долина, която се разстилаше като зелен килим. Посред нея течеше един шумлив извор, на който беше направена една стру-

гарница. Жителите на Батак, казват, правели доста значителна търговия с дърва и дъски, и най-сетне, ние видяхме много подобни малки стругарници, общото число на които около Батак достигало до двеста. Сега те бездействуват. Тая живописна долина има богата паша, но нийде се не виждаше нито една крава, нито една овца. Навред царуваше гробовна тишина, гробовно уединение, като с години да не е минавала през тука жива душа. Ние се изкачихме на върха на билото, който ни отделяше от съседната долина и с възторг видяхме една великолепна панорама. Високи гори окръжаваха като амфитеатър едно малко място от 8 до 10 мили в диаметър, което се разсичахе по всички направления от дълбоки долини и гористи места. Аз никога не съм виждал в природата нищо, което така близо да прилича на фотографията на луната в уголемен вид. На дъното на един от тия проходи ние едвам можахме да съзрем едно село, до което, според думите на водача, оставаше ни още час и половина път, макар то да се виждаше твърде близо. Това беше Батак. Около него горските стръмни бяха покрити с малки златисти полета, посеяни с ечемик и ръж. И макар жетвата отдавна вече да беше готова и класовете да бяха захванали да се ронят, никой - както се виждаше - не се грижеше за прибирането на зърното. Тия полета бяха тъй също пусти, като малката долина, и жетвата гниеше на корена.

След един час ние се доближихме до селото и нашето внимание беше привлечено от няколко кучета, които се трупаха на един хълм, издигнат над селото. Ние се отбихме от пътя и като минахме през останките на две или три каменни огради и няколко градини, взехме да се приближаваме до кучетата, които, като ни забелязаха, сърдито залаяха и побягнаха в съседното поле! Изпървом аз не забелязах нищо необикновено, но конят ми изведнаж хвана да се стъписва. Аз погледнах надолу и видях човешки череп, полускрит в тревата. Той беше съвсем сух и як, като да се е търкалял тук три-четири години - така ревностно бяха извършили кучетата делото си. През няколко крачки аз видях други череп и при него една част от скелет, така също бели и изсъхнали. Колкото се искачвахме нагоре, толкова по-често и по-често виждахме отделни кости, ске-

лети и черепа, но не до там оглозгани, така щото полуизсъхналото, полуизмитото месо стърчеше по тях. Най-сетне ние достигнахме до един малък мегдан, дето земята беше почти равна, само по средата му имаше пукнатина, отдето се захващаше дълбока долина. Като дойдохме до нея ние неочаквано се спряхме, като изпуснахме ужасен вик. Под самите крака на конете имаше натрупан куп черепа, кости, полуизгнили скелети, парчета месо, сурми косми и откъсаци от дрехи. Всичко това, обиколено от роскошна трева, изпущаше страшно зловоние и тука свободно закусуваха кучетата, когато нашето непросено появяване ги обърна в бягство. Сред тоя куп аз можах да отлича един скелет още облечен в риза, с басма и обут с шарени чорапи, с каквито се обуват българските моми. Ние погледнахме на всяка страна: навред са вардаляха човешки кости.

Отдолу под нас на разстояние 100 ярда се намираше Батак. Отдалеч той приличаше на развалините на Херкуланума или Помпей. Нито един покрив, нито една стена не бяха останали цели; всичко представляваше една грамада развалини, над които се носеше един глух шум, приличен на воплите на ирландските плакалници. По-сетне разбрахме какви са били тия чудновати звукове. Преди да слезем в селото, ние още веднаж погледнахме на куповете човешки кости, които се търкаляха по земята, и забелязахме, че останките на дрехите, които висяха по тях, принадлежаха към женските премени. И така, всичко това бяха трупове на жени и моми. Без да слизам от седлото, аз преброих до сто черепа, които почти всичките лежах отделно от скелетите, следователно, тия злочести жени са били обезглавени. След малко ние влязохме в селото. Върху развалините на първия дом, който се падна на пътя ни, ние видяхме една бедна жена, която като държеше на коленете си едно детенце, огласяваше въздуха с нещо, което не бе ни плачевна мелодична песен, нито горчив вопъл. До нея седеше едно друго дете и безмълвно, с очудване, гледаше към нас. Жената не обърна никакво внимание на нашето присъствие; ние се наведохме, за да разберем какво говореше тя, и нашия преводач ни обясни, че тя повтаряше хиляди пъти едни и същи думи: "къщата ми:

моята клета къща! моята мила къща! мъж ми! моя беден мъж! моя драг мъж!" При следващия дом ни чакаше същата сцена: две жени, едната стара, другата млада, като си клатеха главите и кършеха ръцете, монотонно произнасяха: "Аз имах къща, а сега нямам; аз имах пет деца, а сега остана едно!" Тая жена се избавила от общото клане и едвам що беше се върнала на своето пепелище, като се ползуваше от нашето идване, или от посещението на Беринга. Те биха могли отдавна да се върнат, но не смеели да се решат да направят това без покровителството на чужденеца. Техният погребален вопъл сме слушали ние отдалеко. Колкото отивахме по-далеч, толкова повече ние виждахме тия злочести, които повтаряха все същите думи. Но посред това отчаяние се виждаха малко сълзи; то беше сухо, кораво, безутешно. Извора на сълзите отколе беше вече пресъхнал и скръбта, мрачната скръб беше длъжна да си намери други изход. Малко по малко тия злочести жени и деца направиха подире ни едно погребално шествие от 400-500 души, като ни придружаваха със своя тъжно-печален вопъл, който, дай Боже никога в живота си вече да не чуя. Но преди да продължа моя разказ, трябва да кажа няколко думи за Батак, така щото читателят да може по-добре да проумее всичко, що е станало тук. В това село е имало 900 къщи и от 8 до 9,000 жители, макар и да не е възможно да се определи точно количеството на народонаселението, по причина на съвършеното нямаване в Турция на списъци или някоя-си достоверна статистика. Даже не е възможно да се придържаш към обикновенното правило да четеш на всяка къща по 5 души, защото българите, както руските селяни, държат се о стария, патриархален обичай, според който всички оженени синове със семействата си живеят в родителския дом до смъртта на дяда си. И така, понякога под един покрив живеят по 20-30 души, зарад това по-вярно е в България да се смята средно число от 8 до 10 жители във всяка къща. Едиб Ефенди в своя доклад говори, че в Батак е имало всичко 1400 жители. По-безсрамна лъжа от тая никога не е казвал даже някой турчин. Скайлер си набавил разписанието на данъците за текущата година, в което се показва, че в Батак има 1420 души, способни за военна служба и за-

дължени да плащат бедел за освобождение от военната служба. В някоя европейска държава тая цифра би означавала общото число на населението до 15,000, но тука не може да се определи повече от 8 до 10,000, както в действителност и удостоверяват жителите на Батак и Пещера.

В Англия и изобщо в Европа имат твърде криво понятие за българите. Аз винаги съм слушал и, да си кажа правото, до последно време самичък мислех, че те са диваци, не по-цивилизовани от американските индианци. Представете си моето удивление, когато узнах, че почти във всяко българско село има училища, и че тия школи, където те не са изгорени от турците, се намират в цветущо положение. Те се издържат от сумите на доброволно възложен на себе си от българите данък, не само без правителствени подбуждания, но и въпреки многочислените затруднения, причинявани от властите, обучението в тия училища е бесплатно - и за богатите, и сиромасите. И така надали ще се намери българско дете, което да не знае да чете и пише, и изобщо процентът на грамотните в България, не е по-малък от този в Англия и Франция. Така също аз мислех, че българските села се състоят от няколко малоченни къщици, които не е трудно да се направят подир пожара. Но какво беше моето изумление, когато видях, че повечето от тия села са добре съградени градчета с яки каменни домове и значително количество състоятелни, даже достатъчно богати граждани; някои от тях могло би да бъдат сравнени с английските и французски паланки. В действителност излиза, че българите не само не са диваци, но те са трудов, предприемчив, честен, образован и мирен народ.

Що се отнася до българското въстание, имало е слаби опитвания в две-три села, но не в Батак, и излиза, че тука не е бил убит нито един турчин. Даже правителството не твърди нито едното, нито другото. Когато Ахмед-ага, който направил клането, се появил със своите башибозуци и поискал да му предадат оръжието си, жителте на Батак не се отказали от това, а само заявили, че ще дадат оръжието си на редовните войски или на каймакамина Таттар-Пазарджишки. Но Ахмед-ага стоял на своето и след дълги

колебания и продължителни преговори батакчани се покорили, но не трябва да предполагаме, че нахождащото се у тях оръжие е било приготвено за въстание - то просто било от обичайните принадлежности на всеки турчин или християнин. Какво е последвало след това предаване на оръжието, - най-добре ще проумее читателят, след като прочете продължението на нашия разказ за това, което видяхме вчера.

При самото ни влизане в селото окръжаващата ни гълпа ни показва на един куп пепел и въглища, сред които се виждаха изгорели човешки кости. Турците направили на това място несполучлив опит да изгорят трупове. Малко по-нататък ние се сблъскахме с едно зрелище, което възбуди в нас ужас и съжаление. Скелетът на една мома, не по-стара от 15 години, лежеше на пътя, затиснат под отломъците на стените. На нея все още се виждаше ризата и българските чорапи, а босите ѝ нозе бяха почти запазили своята форма, защото плътта им беше досущ изсъхнала, ала не изгнила. На черепа се виждаше голяма зейнала рана, а дългите ѝ кестеняви коси се растилаха по земята. Достойно е за отбелязване, че всички женски скелети бяха облечени в ризи, и ние узнахме от много жени, които сами бяха преминали тежкото изпитание, освен последната му степен, какво обикновено турците извършвали над жените и момите. Като улавяли някоя злочеста, те я събличали по риза, натрупвали на куп дрехите и драгоценностите, сетне я безчестили колкото им било угодно, и последният хладнокръвно я убивал.

В следващия дом един от малкото българи, които ни придружаваха, ни показва това място, дето неговият малък, сляп брат бил изгорен жив, и мъжественият човек плачеше като дете, без да разбере, че на сляпото дете сега му е много по-добре. Точно насрещу него лежах скелетите на две деца, затрупани с камъни и със зинали рани от ятаган на черепите. Въобще числото на убитите деца в тая касапница е, наистина, чудовишно. Тях често ги набивали на щикове и очевидците ни разказваха, че подобни шествия се разхождали по улиците на Батак и Отлу-кюю. Причината на това е твърде понятна: мюсюманинът, като убие известно число невер-

ни гяуре, влиза в рая, каквито и да са били греховете му. Мохамед вероятно е разбирал само вѳорѳжени люде, а мясюлманите тѳл-куват широко неговите думи и сметат жените и децата наравно с мъжете. При това убиванието на децата е по-износно, защото то е по-леко и по-безопасно. Тука в Батак башибозуците достигали до това, щото распарвали утробите на тежките жени и убивали неродените деца все с тая цел - да уголемят числото на жертвите си. Колкото се приближавахме по-близо до центъра на града, толкова количеството на костите, скелетите и черепите все се увеличаваше. Нямаше нито един дом, под развалините на който да не се виждаха останки от човешки трупове. На едно място една жена ме спря и, като ме улови за ръката, приведе ме през един куп камъне, зад които лежеше скелета на една мома, с дълги коси. Като ми показваше на това, що е останало от нейното мило дете, тя отчаяно плачеше, като си удряше безумно главата у стената. Няколко крачки по-нататък една друга жена, като седеше пред своя изгорен дом, скубеше си косите и диво гледаше на три малки черепа, които държеше в ръце. Как се е избавила тая майка, а са погинали децата? Кой можеше да каже това? Може би тя не е била в село по времето на сечта, или пък е побягнала с едното дете, като е оставила мъжа си да пази другите, или най-сетне от страх ги е напуснала всичките и побягнала. Ако последното предположение е справедливо, то не е чудно, че тя се предаваше на такова отчаяние.

Най-сетне ние дойдохме до черквата и училището.

Земята до толкова беше затрупана със скелети и останки от гниещи трупове, че въздухът ставаше непоносимо препълнен със зловония. Училището се намира на едната страна от пътя, а черковата на другата. Първото, ако съдим по останалите стени, било е славно, голямо здание, способно да вмести от 200 до 300 деца. Под камъните и сметта, които покриват пода на няколко фута, намират са костите и пепелта на 200 жени и деца, живи изгорени. Редом с училището има една голяма яма, в която са погребани до 100 трупа две недели подир клането, но кучетата изровили тия импровизирани гробища, а дъждът, като ги напълнил с вода, преобърнал тая яма в отвратителен кладенец, пълен с плаващи гни-

ли трупове. Същото зрелище представлява водата на съседната стругарница на брега на една речица. Отначало двата ѝ бряга били затрупани с гниещи на слънцето тела, но милосърдното небе пратило силен дъжд, който ги вкарал в коритото на реката и течението завлякло тия останки от човешката касапница, тъй че се намирали трупове, изхвърлени на брега в 40 мили разстояние посред сенчестите гори и гъстите шубраци близо до Пещера и даже до Татар-Пазарджик. Като влязохме в гробищата, ние неволно се спряхме: зловонието беше така силно, че не беше възможно да се върви по-нататак, но ние взехме по една шепа тютюн, и като я държахме до самия нос, отидохме по-нататак. Черквата беше малка и нея я окръжаваше една ниска каменна ограда, сред която бяха гробищата. Отначало ние не забелязахме нищо особено, а зловонието беше така голямо, щото ние едвам бяхме в състояние да гледаме настрани; но малко по малко ние забелязахме, че земята на гробищата е покрита с гноище по-високо от повърхността на улицата на 5 или 6 фута, и излезе, че приетото от нас гноище е купчина човешки трупове, покрита с дребни камъни. Целите гробища са затрупани на три, четири фута височина с човешки останки и от там излизало страшното зловоние. Подир няколко седмици след клането турските власти заповядали да се погребат мъртвците, но вонята била така страшна, че било невъзможно да се изпълни това предписание. Останало да се задоволят с това, че закопали няколко тела, нахвърляли пръст над останалите, а в гробищата даже не влезли, но отдалече ги затрупали с дребни камъни. Но това опитване имало малка сполука, защото кучетата разровили камарата и из тая чудовищна гробница стърчаха на всяка страна ръце, крака, глави. Нам ни говориха, че в тия малки гробища се намират до 3000 трупа и ние лесно вярваме на това. Зрелището, което ни се представи, беше дотолкова страшно, че за цял живот не можем го забрави. В тая гниеща, зловонна купчина на места се виждаха къдрави детски глави, крачка, не по-големи от пръста ми, и ръчици като да са били прострени с молба за помощ. Тука се разлагаха наред под жешките зари на слънцето телата на младенците, които с недоумение са гледали в минутата

на смъртта на лъскавото оръжие, облятите с кръв ръце на техните желати; деца, които са изпуснали духа си посред ужаса, който ги е обзел; моми, които напразно са молили за пощада, и майки, които са се старали да защитят своите рожби. Сега те всички лежат тука безмълвни; не се чува нито плач, нито ужасни викове, нито вопли за пощада. Жетвата гние наоколо по полетата, а жетварите гният на гробищата.

Ние погледнахме в църквата, стените на която бяха се опушили от изгарянето на нейните дървени принадлежности, но се запазили цели. Това е едно ниско здание с тежки, неправилни сводове, под които едвам може да стои човек с висок ръст. Това, което се изправи пред нашите очи вътре в нея, дотолкова възмушаваше душата, че ние не можахме да го гледаме по-вече от една секунда. Грамадно число тела бяха отчасти изгорени и напълняха черковата с обгорени останки, а отчасти гниеа в най-отвратителен вид. Аз никога не съм си представял, че ще видя подобен ужас. На всички ни стана тежко и като залитахме като пияни, побързахме да излезем от тая зачумена дупка. С радост се върнахме на улицата, но и там на всяка стъпка срещяхме като преди купища гниещи трупове, женски черепи с косми и отделни части от женски тела. Тук ни показаха една къща, дето били изгорени живи 20 души; там се виждаха развалините на друг дом, в който обезчестили и предали на мъченическа смърт 12 моми. Навред ужаси! ужаси! ужаси!

В самото село нямаше кучета, които при завръщането на жителите бяха побягнали в околностите; но аз видях две, три котки, извънмерно тлъсти, които спокойно ни гледаха с плувнали в лой очи. Може би, ще ме попитат, защо людете, които се намират сега в селото, не погребват останките на мъртвите, а позволяват на кучетата и котките да ги глождят. Някои опитвания да познаят и заровят телата на роднините си били направени, но останалите живи батакчани са уморени от глад и нямат даже лопати, за да изкопаят гроб. А освен това повечето от тях са жени, които в много случаи напразно са се стараели да засипят с пръст другите там тела. Ние видяхме много примери, че дето е било възможно

да се познаят скелетите за тях се грижеха по един най-трогателен начин. Няколко гробове бяха направени както трябва и даже бяха украсени с цветя. Други представляваха страшна противоположност: от една страна цветя, а от друга - кокали, измити от дъжда. Даже имаше черепи, грижливо положени в градините до стените и накитени с цветя, като че да не искаха навеки да се разделят с тях. Аз видях един череп, полузаровен в земята и обърнат с лицето към небето в устата му стърчеше китка; повечето скелети и черепи се търкалят без всяко попечение. От 8 или 9000 жители в Батак са останали живи 1200 или 1500, които нямат с що да погребат мъртвците си. Но защо турците не направиха това? Те ще отговорят, че всичко е отдавна направено и че за заравяне е имало малко хора. От всичките жестоки, варварски и зверски подвиги на турците, клането в Батак е най-страшния; от всичките безумни глупости, направени някога от тях, първо място занимава дивата мисъл да оставят да гният труповете на своите жертви в продължение на три месеца. Но това село се намира в една отдалечена, усамотена местност и те никога не са мислили, че европейците ще си пхнат и тука носа; затова цинично забележавали: християните не заслужават да се заравят; нека ги ядат кучетата.

Ние говорихме с мнозина, но нямяхме сила да изслушваме докрай всичките тия печални разкази, и се задоволявахме с това, дето питахме само за числото на погиналите лица от всяко семейство. Колко души бяхте в семейството - питахме ние. "Десет" - отговаряха нам. "Колко останахте?" "Двама". "А вие колко бяхте?" - продължавахме нашите питання. "Осем". "Колко останахте?" "Трима". "А вие колко?" "Петнадесет". Колко останахте?" - "Петмина". И така в челяди от пет до двайсет члена останали от един до пет души. Една баба се приближи до нас, като си чупеше ръцете и със сух вопъл, в който нямаше сили, приказа ни, че тя имала трима хубавци възрастни синове: Георги, Иванчо и Стоян, които са били оженени за добри, послушни жени: Райка, Стилиянка и Анка, че те имали дванайсет прекрасни деца: Ангел, Троян, Георги, Иванчо, Петко, Сиса, Богдан, Стоян, Тонка, Гинка, Марийка и Райка. От всичката тая многобройна честита челяд от два-

десет души останала само старата баба; всичките други били избити. Едничък представител на това цветущо семейно дърво бил този стар пън, и не е чудно, дето злочестата старица от отчаяние удряше главата си о земята. Така също чухме повест за Благоя Христофора, почтен патриарх от древния тип; той имал пет женени синове и двадесет и седем унучи. Всичкото това семейство живяло под един покрив, а сега са останали само девет души.

Ако да имахме време, могли би да слушаме подобни разкази в продължение на много часове. Имаше даже семейства, от които не беше останал никой. Злодеите, които са извършвали тези убийства, бяха не черкези, както отнапред се предполагаше, но турци от близосъседните села под предводителството на Ахмед-ага. Селото Батак, като говорим сравнително, е било богато и цветуще; то възбуждало завистта на турските съседи, които са се възползвали от религиозния фанатизъм и от въстанието на другата част на страната, за да разорят и ограбят омразното село. Ахмед-ага, който е ръководил това клане, не само не е бил и не ще бъде наказан, но още е възкачен в чин юз-башия и е награден с орден.

Разказваха ни, че грамадно количество деца и моми били отведени в турските села, дето ги държали насила и не ги давали на родителите им. Скайлер сетне добил един списък с имената и годините на 87 момчета и момичета, отведени в турските села, на званията на които също са забележени.

Що се отнася до настоящето положение на останалите живи батакчани, за него е страшно и да се помисли. Турските власти построили при входа на селото няколко дървени обори, в които тия злощастници стоят, но те решително нямат що да ядат, освен това, което си изпросят като милостиня от съседите си. Без да гледат на тяхното подобно бедствено положение, турските власти със студен цинизъм и с пълно невнимание към Европейските искания, пристъпили са вече към събирането на данъците и военна контрибуция като да не се е случвало тук нищо необикновено. Попитайте за това в Цариград и ще ви отговорят, че всичкото това е неправда и ще се хванат да се разпростират в обещания да окажат помощ на пострадалите. Но навред жителите на изгорените

села говорят Скайлеру, че ако не си платят данъците и военната контрибуция, безжалостно ще ги изгонят от привременните убежища посред развалините. Да платят е немислимо, а трудно е да се каже, към какви последствия може да доведе техният отказ. Правителството има нужда от пари и всяко село е длъжно да заплати своята обикновена част данъци, при което живите са длъжни да плащат и за мъртвите.

Ние попитахме, какво означават костите и черепите, които се въргаляха из гората, дето върху ни лаяха кучетата. Обясниха ни, че това са били останките на 200 моми, които са били взети в плен и предназначени за по-лоша съдба от смъртта. Те се намирали в ръцете на своите джелати няколко дена, тъй като изгарянето и разграбването на Батак е станало не в един ден, и са изтеглили всичко това, което бедните, слабите и безпомощни девиси са могли да пострадат от дивите варвари. Сетне, когато градецът е бил изгорен, и всичките им роднини убити, тия бедни създания, на които, както се види, трябвало да покровителствуват злодеите, които са ги обезчестили, отведени били въвн от градеца и сред белия ден под откритото небе хладнокръвно ги умъртвили, и като натрупали труповете им на камара, оставили ги да гният под слънчевия пек.

Дизраели беше прав, като забелезваше остроумно, че турците винаги бърже се разпореждат с хората, които им паднат в ръцете, и не ги затварят в тъмница. Действително, те бързешком се разправят с християните и в това Дизраели е свършено прав. Когато той произнасяше своята насмешлива реч, 200 млади моми вече отдавна лежаха в купа на бездиханните трупове при входа в Батак.

НАВЕДОХМЕ ГЛАВИ ДО КОЛЕНЕ И ЧАКАМЕ ДА НИ КОЛЯТ

В своите спомени майката на народния поет Иван Вазов разказва и за страшното лято на 1877 г., когато бременна бяга от турците, опожарили българското Средногорие...

"1891 г., януари 13. - Захващам да напиша нещо от живота си за възпоминание на чадата ми.

На 1847 г. ме сгодиха и тогава брат ми Георги, който бе свършил в Пловдив по гръцки и френски много добре, позна, че желая да се науча да чета. Тогава бях 14 години. Ази нямах наситка на прочитане. Често майка ми ме мъмреше що си не гледам работата, ами си губя времето: - Калугерка няма да бъдеш, а мирянка. Никоя не знае (да чете), само Неделя Гулюва! По нея ли ти подража, та си грабнала такава книга. Вземай си чорапа!" Да не ядосвам мама, вземам си работата.

Празник дойде ли, като прегледам стаите да са чисти - защото нашата къща бе първа, идеха ни все добри гости, както баща ми и майка ми бяха за почит хора, - облеча се, па седна в някоя поскрита стая. Четях по цял ден. Прочетох Александрията няколко пъти, Плутарх, "Благонравие", Телемах, Робинсон (Робинсон идеше подлистник в една газета), песнопойки и много други прочити. Отпосле, като прочитях вестници, които приемаше големият ми брат М(инчо), учех новини, та често празник идеха роднините ни подиробед да им почета нещо от Александрията, Телемаха или Синтипа философа, Райна княгина или Геновева, или Бертолдул, или пък от вестника да им кажа нещо новини.

И ази с голяма памет и ревност захванах да разказвам, щото съм прочела.

Годена ходих година и девет месеца: едно, защото така ходеха тогава по-много време сгодени и друго, че изгоря мазата на годе-ника ми в Букурещ с всичките му пари и стока.

На лято 1849 направихме сватба и се венчахме на Калоферския манастир...Имам чича - калугер, той дойде да ни поздрави и подаде по един клон люляка и каза: "Бог да ви благослови, да братяса-те като тая люляка." - Господ чу благословията му и след една година се роди първият ми син, Иван. Кръстихме го след една неделя на свекър ми. Та радост голяма от свекърва ми, от девер ми, родни-ните, че се подновило това име. Той се роди на 27 юни 1850 г.

После ние живяхме съгласно с почитание и уважение един на други. Но разбира се, че тогава младите претърпяваха повечко и срамът беше на първо място тогава. Като имаше срам и страх от бога, имаше благочестив живот. Тъй и сега, на днешно време, где-то има срам и страх от по-малкия, там има и добър живот.

Равенство ли е в една къща, бягай от нея като от огън!

Разклонихме се, както ни благослови чичо ми, добихме 8 сина и 2 дъщери! Грижехме се да ги възпитаеме, колкото ни позволяваха силите. Първия си син, Иванчо, проводихме в Пловдив да се учи. Третият, Киро, 12-годишен, проводихме в Цариград в Царското училище, та свърши доктор, а втория, Никола, остана с баща си да търгуват. Четвъртият Георги - в Габровското училище, а другите се учеха в Сопот. Анка, като свърши втори клас, я оженихме (тя бе сторила таман 13 години) за богатски син, Хаджи Никола. Там бе добро. Нарасте, най-красива булка бе в Сопот, в 17 години имаше дете. Ей, всичко беше добре, само едно бе лошо - че прибли-жиха лоши времена. Българите не стояха мирни, захванаха да пе-ят бунтовски песни, наговарят се, крият се из къщята, правят пла-

нове. Но колкото помня, вестникът "Век" много събуди света. Цели три години страховете, че ще ни сечат турците. Все на страх и на щрек седяхме дено и ноще.

В последната година тръгнаха апостоли, станаха съзаклятия, все тайно ставаше в Сопот, защото няхахме турци в селото. Най-напред затвориха Габровската гимназия, за това учениците се разотидоха. Дойде си наш Георги. Като нямаше в Сопот от 4 класа повече, проводихме го в Олтеница, при чича му, да учи търговия.

Настана вече 1976 година. Мина се зимата, дойде март, захванаха вред в България да се готвят за въстание съгласно, да въстанат отведнаж, на 22 април, по диктовката на апостолиите.

Всеки видеше, че лошо ще бъде, но решени бяха младежите на март, само да могат да освободят България от турското робство.

Не знам по какво, Клисура пребърза и най-напред тя претърпя участта на сеч и огън. В това време изгоря Батак и Перущица. Сопотското въстание остана, като видяха, че няма нигде напредък. Тогава се помолих на баща ви, да изпратим Иванча във Влашко, бари той да се куртулише от тези турски теглила...Боже мой, и сега ми дотисна на сърцето, като си припомних какви минути бяха: изпращам сина си, огън и пред него, и зад него!

...Клисура плаши турците два дена, после, като узнаха каква сила имат и че няма московци, Тосун бей събра 3 хиляди башибозук. Като отиваха за Клисура, минуваха през сред Сопот и казват, че като се върнат от Клисура, ще нападнат Сопот. Какви страховете, какви скривалища копахме по цели нощи и вярвахме, че ще можем да се укрием! Как сме се лъгали, клети! А мъжете виждат, че други изход няма, ами да паднат на молба на митювеллият, защото той би благороден турчин...Една надежда беше в митювеллият и навярно митювеллият казал на Тосун бей: "Сопот не бива да закачаш, че ти отговаряш за тия верни хора." След много убеждения митювеллият го кандардисал да остави Сопот за сега.

Страховите бяха големи в 1877 година. Захвана ужас голяма по

градове и села. Ако замръкнеха хората, не знаеха ще ли да осъмнат. За русите се нищо не чуваше. Когато минаха Дунава, син ми Никола беше в Плевенските села, да събира вълна. Та грижи дали ще се завърне някога, като е пълно нататък с черкези и стават безброй убийства. След няколко дена дойде син ми. После няколко време дойдоха донски казаци в Сопот.

Тогава бе радост велика: то посрещане, венци, песни, дарове - кой какво имаше! Като се наобядваха, отидоха си. Тогава всички помислиха, че тая радост ще ни стане горчива, като казаха русите, че няма да дойдат, че не им било позволено.

Но аз забравих страховете на Тосун бея в Клисурското въстание! Колко пъти дохожда с войска от башибозуци и черкези, да сечат и изгорят Сопот. Па излязат по-първи сопотненци, колената му целуват и искат да прости Сопот. Не може се описа ужаса в този ден, когато избиха четирма въстаници в училището. Тогава побиха два байряка до мегданския кладенец. Всички чакахме скрити избухването на огън и сеч. После се много откупиха, кой 5000 гроша, кой 8 хиляди. Куртулиса се Сопот. То беше в 1876 лето...

А русите дойдоха на 1877 лето, тогава бе свършекът на Сопот, Карлово, Калофер и Стара Загора.

Сега вече настанаха нови страхотии, останахме съвсем без защита. Тогава турците се разяриха много и всеки ден се готвеха, че ще ни нападнат да ни заколят...Тогава дохожда един паша в Карлово, като излъгва капзамалите да му доведат всички първенци, да се срещне с тях и да ги попита какво желаят. И тъй като ги събрали 96 души, вързали ги на един синджир и ги изпратили в Пловдив. В пътя ги били и бяха измрели няколко души, а останалите ги закарали в Пловдив и ги затворили в една тъмница. След няколко време ги избесили. Тоз паша отиде в Пловдив, но аскерят му се върна и почнаха да колят цялата нощ - на 17-ти юли. Изклани карловци бяха 800 души. А от Сопот за Карлово беше непрохо-

димо и не знаехме що става. Но през нощта даскал Партения можал да избяга през дуvara, през къра, та си дойде в Сопот, у дядови си, Хаджи Бошнакови, като им извикал: "Бягайте, че сеч иде! Карлово изсякоха!"

...И тъй тръгнахме. Но пътят беше много мъчен, като се вървеше все из реката. Мъжът ми беше болен и не можеше да върви. Свекърва ми беше стара, 80 години, и тя едвам пъплеше. Имах дете 4-годишно, което го водехме за ръка по фустанче, и ази бях трудна, кой час да добивам.

Този път, 5 часа, който трябваше да се пътува от Бойкова нива до Леевица, ние го изпътувахме цял ден...Мъжът ми гледа дима на Сопот и ми говори: "Отидохме, веки запалиха Сопот." Ази го раздумвам: "Не грижи се! Само да се спаси животът ни, ние ще имаме подкрепа от Олтеница. Само да останем живи!" Още говорим за това, чу се вик несвесен и изгърмяха пушки срещу нами. Кога погледнахме насреща към юг, отгдето иде гърмежът, турци по ръкави бели припкат като вихър по зъберите и гърмят срещу нами...Ази тогава изплаках, като извиках името на мъжа си, и му казах: "Прощавай навеки!" Боже! Мъжът си оставям! Ази накъде отивам? Сопот гори, небето се черви навсякъде. Не се къса глава, бих я откъснаха като на лястовица...Които жени вървяха напред, ето че се връщат и викат: "Чуйте ли, жени, черкези идат!" Децата запищяха. Какво сега? Насядахме всички на пясъка, наведохме глави до колене и чакаме да ни колят.

Как нямаше някой фотограф да снимеше тая печална картина в онова пясъкливо и красиво място! Ето ги дойдоха, изправиха се срещу нас и гледат...Ех, оживяхме и този път. Те тръгнаха нагоре, а ние тръгнахме надолу. Там ни срещнаха трима турци караачовци. Един хвана мама, търти я на брега, тури й ножа на шията и дума: "Нерде Айвас, мари? Дай пари, че ще те заколя." Децата запищяха: "Олеле, заклаха баба." Борис вади жълтиците от джоба си и вика: "Мамо, ази ще дам парите, но агата да не коли баба." А

другият държи мене за косата и вика: "Хъ, пара, комит дженабет! Дай пари, че ще те заколя." Ази им се моля: "Прости ни, аго, прости ни." И му целунах ръката кървава...

Прибрахме се във вторник. В сряда сутринта дойде на Кирка Петров слугата и ми каза, че видял всичките ми чеда избити. Те бяха син ми Никола, Михаил, зет ми Хаджи Никола, сватови, само Анка и Вълето - земени робини! Ази, както лежах, отскубнах си косата и казах: "Не може да бъдат Никола и Михаил заклани. Те изнесоха баща си и баба си на ръце. Знам, че има господ!"

[бел. - Действително това съобщение се оказва погрешно и всички без мъжа на Съба х. Николова поп Аврамова (по мъж Минчо Вазова), съсечен от башибозуци, се спасяват.]

(Из "Спомени на Съба Вазова")

ДОМЪТ НА ВИКТОР ЮГО

Виктор Юго, един от великите поети на XIX век и днес е сред най-обичаните автори не само във Франция, но и в цял свят. Неговата поезия е имала изключително художествено внушение сред любителите на художественото творчество някога. Днес, за щастие, също. Защото великият новатор Юго владее най-тънките художествени похвати, сложния и изискан стихотворен размер. Поетическото звучене на творбите му е впечатляващо. Едновременно създава и прозаични творби, които остават в световната класика - "Клетниците", "Парижката Света Богородица". Кой поколения не са се вълнували от съдбите на Жан Валжан, Жавер, Козет от романа "Клетниците", от Квазимодо, Агнес-Есмералда от "Парижката Света Богородица", произведението, което превърна катедралата "Света Богородица" в един от най-ярките символи на Париж!

Ние вървим, радостно възбудени, в слънчевия юлски ден към музея "Виктор Юго", на площад "Плас де Вож", най-стария монументален площад на Париж. В прекрасна сграда тук Виктор Юго и семейството му живеят шестнадесет години - от 1832 до 1848 година. Жилището на втория етаж става музей през 1902 -ра, годината, в която Франция отбелязва по тържествен начин, както само тя умее, стогодишнината от рождението на титана на френската литература.

Стотиците посетители правят снимки - на площада, на сградата, на входа за жилището на Юго. Пред този вход и по стълбището, по което се изкачвахме за да стигнем някогашното му шумно гнездо, дъхът спира не само от следоперационната ми слабост... Не само... Та тук са шумели и после са отеждали в цял свят стъпките на гения... И преди да се потопим в неговия свят, сред изло-

жените в музея ръкописи, фотографии, щампи, монографии, мебели, оригинални издания, карикатури, живописни, скулптурни и графични творби, аз връщах думите му в защита на нашия народ... Може и да не е бил на ясно с българската история, може и да е сгрешил името на Батак, а държавата със Сърбия, но е проехтял със страшна сила гласът му и е бил чут от световната общественост. Защото Юго е интелектуален, художествен и морален връх не само за Франция, а за света...

...

Виктор Юго е роден през 1802 година в Безансон, Франш Конте, но прекарва детството си в този изумителен град - Париж. Син е на генерала от армията на Първата империя Жозеф Леополд Сижисбер Юго и на Софи Требюше. Бащата - от Североизточна Франция, майката - от Бретан.

Виктор Юго е петгодишен, когато семейството се мести в Италия (1807 г.), а по-късно, в 1811 година вече учи в Испания.

В 1812 година майката се установява в Париж, за да даде на трите си момчета добро образование. В 1813-та тя се разделя с получилия графска титла от краля на Испания Жозеф Бонапарт Жозеф Юго и заживява с друг имперски генерал - Виктор Фано дьо Лаори.

Тринадесетгодишен Виктор Юго започва да пише стихове.

Четиринадесетгодишен отбелязва в полето на вестник - "Искам да бъда Шатобриан или нищо".

Петнадесетгодишен участва в конкурс за поезия, организиран от Френската академия, и журито, склонно да му присъди наградата, се притиснява, че е твърде малък да напише сам толкова талантиво стихотворение ("Trois lustres à peine")

Седемнадесетгодишен (в 1819 година) основава списание "Консерватър литерер" заедно с братята си Абел и Йожен.

Деветнадесетгодишен издава стихосбирката "Odes"(1821 г.) в 1500 екземпляра и я продава още в първите месеци.

Деветнадесетгодишен е, когато крал Луи XVIII, получил екземпляр от стихосбирката, му отпуска годишна пенсия от хиляда франка.

Двадесетгодишен се жени (на 12 октомври 1822 г.) за Адел Фуше. През 1823 година се ражда синът му Леопол (умира рано), през 1924 година - дъщерята Леополдин, през 1826 година - Шарл, през 1828 година - Франсоа-Виктор и през 1830-та - дъщерята Адел.

На двадесет и една години е, когато публикува първия си роман "Хан Исландеца" ("Nan d'Islande"), 1823 г.. Острата критика на Шарл Нодие, напук на българските литературни нрави, сприяелява Юго с Шарл Нодие, а посещенията на сбирките на литературен кръг Сенакъл оказват сериозно влияние на творчеството му, приласкават го в люлката на романтизма.

Близки до семейството на Виктор Юго са Шарл-Огюстен Сент Бъов, Алфонс дьо Ламартин, Проспер Мериме, Алфред дьо Мюсе, Йожен Дьолакроа.

Юго се запознава с Ектор Берлиоз, Франсоа Рене дьо Шатобриан, Ференц Лист, Джакомо Мейербер и пише чудесни стихове, част от тях включени в "Есенни листа" (1831).

Двадесет и четиригодишен издава втория си роман "Бюг Жаргал" (1826 г.).

Двадесет и петгодишен (1827 г.) Юго публикува пиесата "Кромвел" ("Cromwell"), която има блестящ успех. В предговора към нея авторът очертава идеите на романтичната драма.

Двадесет и девет годишен е, когато излиза романът му "Парижката Света Богородица" (1831 г.). Неговата "света Богородица" Адел Юго в същата година поддържа любовна връзка със Сент Бъов. Прегърбеният, дребен и доста грозен човек, както го определя в своя дневник Алфред дьо Виньи, но също и "умен млад човек", успял да спечели любовта на Адел, съпругата на Юго... Юго му надписва екземпляр от "Есенни листа": "На своя верен и добър приятел Сент Бъов, въпреки тези мълчания, които се изпращат като непреодолими реки между нас."

От 1829 до 1840 година Виктор Юго създава и публикува пет тома поезия - "Ориенталците" (1829), "Есенни листа" ("Les Feuilles d'automne", 1831), "Песните на здрача" ("Les Chants du crepuscule", 1835), "Вътрешните гласове" ("Les Voix intérieures", 1837) и "Лъчи-

те и сенките" ("Les Rayons et les ombres", 1840). Те го утвърждават като велик лирик на своето време.

Годините от 1830 до 1843-та посвещава главно на театъра. Драмата "Ернани" (1830 г.) дава началото на сблъсък между традиционалисти и романтичното течение, предвождано от Теофил Готие. Романтиците на Готие са в подкрепа на Юго и "Ернани". "Ернани" прави Юго не само известен, но и богат.

През 1831 година е поставена "Марион Делорм", през 1832-ра - "Кралят се забавлява", а през 1833 -та "Лукреция Борджия" и "Мария Тюдор", през 1835 -та - "Angelo, tyran de Padoue".

Театралните салони не са пригодени за романтичните драми, ето защо Юго и Александър Дюма обединяват усилията си за създаването на такъв театър. През 1836 г. е получено разрешение за построяване на Ренесансов театър. В него, в 1838 година, Юго поставя пиесата си "Рюи Блас".

През 1833 година се запознава с актрисата Жюлиет Друе, за която пише прелестни стихове и която посвещава живота си на Юго.

През 1841 година Виктор Юго е избран за член на Френската академия.

През 1843 г. преживявя наеуспеха на драмата си "Бургграфи". И както често става в живота - нещастията не идват сами. Същата година се удавя по време на медения си месец най-голямата му дъщеря. Юго временно излиза от поетическото бранно поле и се впуска в политиката. Това е повратно време не само за него, но и за автори като Ламартин, Жорж Санд... Променящото се общество изостря социалните проблеми. Става ясно, че само красотата на произведенията им не е достатъчна. Обществото се е разслоило до крайност, бедните и угнетените са голяма и кървяща рана. Това е времето, което слага край на романтизма и дава началото на реалистичната и натуралистична френска литература.

Да пазиш братството безсмислица нима е?

Нима за свобода когато се мечтае,
когато към права и равенство вървим,
нима това е дом, строен от празен дим?

("Възмездията")

В 1851 година Наполеон извършва преврат и възстановява империята. Виктор Юго, който след революцията (1848 г.) е депутат във Втората република, е принуден да бяга в Белгия, а по-късно на остров Джърсив и остров Гърнси, Англия. Деветнадесет години живее в изгнание. Живее с мисълта за родината, за съдбата на Франция, за народа на Франция...

Бойци, бойци! Кажете какво ви тъй опива?
Приличате на огън, поглъщащ зряла нива,
убивате честта ни - на разума гаранция!
От две страни се стреля - и тук, и там е Франция!
Стрелбата спрете! Траур победата ви носи,
с оръдия не могат да се решат въпроси;
французин над французин ръка когато вдига,
за укор е достоен и само срам постига...

...

Със двадесет лета, прекарани в изгнание,
платих за правото да срещам с нежелание
и даже с отказ твърд проявите на гняв;
ако съгледам как врага ми най-корав
заплашват със затвор, ще го обикна даже
и ще му дам подслон - та може да се каже,
че е добре, ако в изгнание си бил.
Ако аз бях Христос, и Юда бих спасил...

("Един вик")

Обичал да рисува. Създал е над четири хиляди творби!

Виктор Юго публикува статията си в защита на България на 29 август 1876 г. във в. "Рапел", основан от сина му Шарл-Виктор. В "Рапел" пишел и другият му син - Франсоа-Виктор. Но в 1876 г. и двамата - Шарл-Виктор и Франсоа-Виктор - били вече покойници. (Като баща Виктор Юго преживява най-тежките изпитания. Току-що омъжена, най-голямата му дъщеря Леополдин се удави-

ла в 1843 г. в Сена, заедно със съпруга си. Другата му дъщеря, Аделия, умира луда. Брачните нещастия на писателя също не били тайна за никого.)

Ето част от статията "За Сърбия": "Настъпил е момент да се привлече вниманието на европейските правителства върху един факт, който, изглежда, е толкова дребен, че европейските правителства се правят, че не го забелязват. Ето този факт: убива се цял един народ. Къде? В Европа. Този факт има ли свидетели? Само един - целият свят. Правителствата виждат ли го? Не...

...Ще учудим европейските правителства, като им известим следната новина: че престъпленията си остават престъпления, че още по-малко е позволено на едно правителство да убива, отколкото е позволено на един човек, че Европа е солидарна, че ако съществува някое правителство-звяр, с него трябва да се постъпва както със зверовете, че в настоящата минута, съвсем близо до нас, пред очите ни убиват, палят, грабят, унищожават, колят бащите и майките, продават малките момичета и малките момчета, че невръстните, негодни за продажба, биват съсичани на две със сабя, че жителите на един град, наречен Балак, например, от девет хиляди само за няколко часа са спаднали на хиляда и триста, че гробищата са задръстени от трупове, повече, отколкото могат да бъдат погребани там, така че мъртвите си откъщават на живите, като им изпращат - и това е напълно заслужено! - чумата. Ние известяваме на европейските правителства следното: разпарят утробите на бременните жени, за да убият в тях плода; че на площадите има струпани камари от скелети на жени с разпрани коремни, че кучетата глождат по улиците черепите на изнасилени моми, че всичко това е ужасно и че е достатъчен един жест от страна на европейските правителства, за да бъде прекратено и че диваците, които вършат тези зверства, са ужасни и че цивилизованите хора, които ги оставят да ги вършат, са грозни.

Дошъл е момент да се издигне глас на протест. Целият свят е възмутен. Идват минути, когато човешката съвест взема думата и заповядва на правителствата да я слушат..."

В същата статия Виктор Юго чертае бъдещето на Европейския

съюз: "Онова, което става в Сърбия, доказва необходимостта от Европейски съединени щати. Разединените правителства трябва да бъдат заместени от обединените народи. Трябва да се сложи край на империите, които убиват. Да обуздаем фанатизма и деспотизма. Да строшим меча роб на предразсъдъците и на овластените догми. Край на войните, на убийствата, на кланетата. Свободна мисъл, свободна търговия, братство. Нима е толкова трудно да се постигне мир? Република Европа, континентална федерация - нямаме вече друг политически избор.

... Европа има нужда от една европейска народност, от едноединствено правителство, от едно широко братско посредничество, демокрация, да живее в мир, всичките братски народи да имат за център Париж, т.е. свободата да стане столица на светлината. С една дума, Съединени европейски щати. "

Защо Виктор Юго нарича България "Сърбия"? И в тази статия, и в писмо от 10 септември 1876 година до председателя на конгреса на мира в Женева. Нали като казва "Сърбия" големият поет мисли за България. Ужасните сцени от Априлското въстание, от Батак, който той нарича Балак, обезглавените деца, изнасилените жени с разпраните кореми... Събитията в Сърбия са от есента на 1876 г., след публикуването на статията. И са други. 1876 година е българската година.

В онези години България е само географска област, погазена и управлявана от Турция, нейното минало величие е непознато за мнозина. За съжаление.

...

Юго се стреми да чувства като всички, но да се изразява по-добре от всички. И успява.

Вглеждал се в тънките трепети, в променливото у човека и времето. И го пресътворявал в гениалните си творби. Разбирал, че само изкуството има великата възможност и привилегия да превръща променливото във вечно.

Ний дебнем всеки шум сред пустош необгледна,

долавяме дъха, избликнал в мрачна бездна,
от който тръпне в страх нощта;
понякога пред нас просветва и тогава
неясна светлина за кратък миг огрява
загадката на вечността.

("На ръба на безкрайното")

В "Олимпио или животът на Виктор Юго" Андре Мораа пише:
"Най-добрата част от гения се състои от спомени". От тях ние ще
видим да се образуват бавно бляскавите, неподражаеми и про-
менливи отражения, които правят от зрънцето материя скъпоце-
нен камък и от човека гений".

...

В изгнание в Брюксел, изгонен от родината от Луи-Наполеон
Бонапарт, Виктор Юго пише на един кореспондент: "Не аз, госпо-
дине, съм в изгнание, а свободата. Не аз съм заточен, а Франция."

По-късно ще извика: "О, гениалност! О, лудост! Ужасяващо съ-
седство!"

И още: "Има един вид горда самота, която изглежда необходи-
ма за гигантите и за гениите."

Да вижда всяко нещо, е неговата слава.
Когато бездна види, от нея свят създава
и тъй като самият предхожда вечността,
създал е всяко нещо, откакто е света...

(Из поемата "Бог")

...

Есен е, 31 октомври, когато Юго тръгва за остров Гернси, по-
малък от Джърси, където живеел до тогава и за който Адел ще
пише: "Една изгубена скала в морето." С него са Франсоа-Виктор
и Жулиет Друе. След два дни пристига Шарл Юго. Адел Юго, дъ-
щерята Адел и Огюст Вакери пристигат последни с 35 пакета.

В лодката има и един куфар, в който са ръкописите на "Клетни-
ците", "Съзерцанията", "Краят на Сатаната", "Бог", "Песни на ули-

ците и на горите".

Представяте ли си - колко безсмъртни творби са се люлели над вълните, и слава богу - непотънали във водната паст.

...

Последното желание на Юго: "Бог. Душа. Отговорност. Тази тройна идея е достатъчна за човека и беше мой водач. Истина, светлина, съвест - това е моето определение за Бога. Земните ми очи ще се затворят, но духовните ми очи ще останат отворени и по-големи от всякога. Оставям 50 000 франка на бедните и искам да бъда занесен в гробищата в евтин ковчег. Отказвам молитвата на която и да е църква, но моля за молитвата на всяка душа. Аз вярвам в Бога."

Когато починал Виктор Юго, изложили тялото му под Триумфалната арка. До ковчегата постоянно стояли дванадесет поети. Охранявали го конни полицаи със запалени факли.

Един милион французи вървяли след ковчегата на гениалния французин - до Пантеона, където положили тленните му останки.

Погребението се превърнало във всенародно преклонение.

...

Казал го е за Шекспир: "Отнемете го от Англия и вие тутакси ще видите как ще потъмнее святкащият блясък на тази нация. Шекспир облагородява облика на Англия"

Но може да се каже и за него. Ако го отнемат от Франция - ще обеднее, ще се намали блясъка на великата страна.

ХАДЖИ ДИМИТРОВОТО КЛАДЕНЧЕ

- разказ -

На пра-пра баба ми

- Как си, ма бульо? - Гена беше открехнала вратата на собата, където на миндера, постлан с козаци, лежеше буля й и се съвземаше след тежкото раждане. Тя се усмихна на Гена и рече:

- Нищо не ми е, буля - добря съм веке!... Ами, току да щеш да идеш на Горното кладенче да ми налееш от студената водица? - и протегна ръка изпод китеника да люшне висналата над главата й люлка, в която бебето примрънкваше.

- Ща, ща, бульо! - Гена се присламчи в собата и надникна в люлката от дебел вълнен плат, окачена на кука в дървения таван. Вътре бебето мръщеше насън личице и примляскваше.

- Ух, на леля туруманчето! - възкликна Гена и взе да люшка люлката и да припява - "Димчо, льо, гайдарджийче ле, Димчо, льо един на мамаа..."

- Я, ми го подай, буля, да го подоя... - младата жена пое бебето от ръцете на калина си и настави - Аче, иди ми налей, кога си свършиш къщната работа.

Гена беше дребно и пъргаво моме - всичко вече беше ошетала. Още на съмване я беше вдигнала майка й - Чакърката, беше й наръчала какво да прави и тръгна с баща й - Чакъра и по-големия брат на Гена - Рангел на горната градина.

Натовариха на каруцата вършини да вържат повретенилият боб, запрегнаха коня, взеха си едно-друго и до довечера ще ги няма. Гена ошета къщата, помете двора, нахрани кокошки, изпъди кози и крави, хвърли на прасето кълцан шир и трици и оставаше само

да наготви нещо за вечеря. Имаше време да иде да налее водица.

Преметна бъкела през рамо на кожената му каишка, тропна протката отвън и дръпна дървеното мандало - да не оставя буля си на отключено.

Беше юни и планината цяла зеленееше насреща ѝ. Гена прекося плитката рекичка по каменните минувки и стъпи на пътечката, лъкатушеща сред харманите, която водеше нагоре, в гората. Там винаги беше сумрачно - високите дървета протягаха нагоре корони да стигнат слънце и правеха дебела сянка.

Момичето дотътри тежкия дървен бъкел до Горното кладенче и го подложи под тънката ледена струйка. Беше се задъхала по стръмното нанагорнище - бая път е до това кладенче, но вкусната му, студена вода никъде я нямаше.

Нечия добра ръка беше очистила шумата около неголемия камък, откъдето през тесен процеп цъцреше водицата, и беше втъкнала на процепа кора от дърво, та по-лесно да се налива вода.

Гена приседна на един повален дънер и, докато чакаше да се напълни бъкела, взе да си доплита плитката и да си тананика под нос сутрешната песничка за гайдарджийчето.

Изведнъж, тя стреснато скочи от дънера и взе да обхожда уплашено с очи околните вековни дървета. Счу ѝ се стон наблизко. Тихият стон се повтори. На Гена ѝ стана страшно посред белия ден. Тя грабна вече пълния бъкел и беше готова да търти надолу към село, когато за трети път чу стенание и то от огромното церово дърво на десетина крачки от кладенчето.

Това нямаше да е Гена, ако не научеше какво става! И тя, прегърнала здраво бъкела, полекичка, като невестулка тихо, едвам стъпвайки върху шумата, се промъкна до странното дърво. Сдържайки дъха си, със сърце качено в гърлото ѝ, тя надникна от другата страна на цера. Старото дърво се беше изкорубило и в хралупата му лежеше човек, свит на две.

Човекът носеше хайдушки дрехи. Беше си подложил ямурлука във влажната хралупа, върху дебелия му вълнен пояс бе препасан кожен силяхлък, а в него - два пищова, къс ятаган и овчарски нож. Ръкавът на ризата му, подаващ се от абата, беше раздран и цели-

ят в спечена кръв. Млад човек, мустаклия, русоляв и разтъртен.

Съчка пукна под крака на Гена и хайдутинът отвори помътени светли очи. Момичето хлъдна и преплете крака назад, готово да хукне надолу към Ичера.

- Чакай, моме, спри се! - промълви хайдутинът - Дай, водица...

Гена се запря и колебливо протегна бъкела... "Какво ще ми стори? Не виждам ли, че ранен е и не може се вдигна, пък камо ли... Пък и нали е хайдутин - клели са се жени да не закачат..." - премина през подплашения й мозък.

Хайдутинът отпи и пак облегна назад глава изтощено. Беше се опитвал да се превърже сам, бе съдрал ръкава си, бе омотал ивица платно над раната, но тя пак беше наквасила плата с кръв.

Гена пое шумно въздух и се изправи пред корубата като тресната - остроото й око беше видяло нещо писано на ръката на този човек: "Х. Д. Слив.", отдясно на буквите - кръст, вляво - револвер. Божке! Този нишан можеше да е само на един човек! Та това беше Хаджи Димитър!

Как да не беше чувала за него? Знаеше го!

- Ти Хаджи Димитър ли си, бачо? - момичето трептеше от вълнение и гласът му излезе на пресекулки.

- Аз съм, моме... Пушкаха ни снощи къде Стидово, мене ме одраска само куршум, ама, в мрачовата другарите си загубих и не зная ни къде отидоха, ни аз къде попаднах... От кое село идеш?

- Ичера е ей, там - долу... - метна Гена ръкав да покаже.

- Ще си почина, ще се превържа, пък ще ида да ги диря.

- Няма да стане тъй, бачо... Тая рана така няма да спре да кърви... Да щеш да ме почакаш, пък аз ще донеса билки да ти я наложа и свястно да ти я превържа... Щеш ли?

Хайдутинът кимна одобрително и понамести дългата си пушка, подпряна вътре в хралупата.

Не вървеше Гена надолу по урвата, а летеше - на бача си Димитра рана ще връзва! Честолюбивото й сърчице щеше да хвъркне от вълнение. Тя на никого няма да каже! На никого! Тя ще го спаси!

Препърпори с поли през реката, влетя като вихър в къщи, тръс-

на бъкела в одаята на буля си, промърмори, че бърза работа имала и откряна чеизния си сандък. Така - ето, платно за превръзки, ето нова риза от приготвените за даруване, ножици, кратунката с отвара от тетра, гаванка сирене, половин самун хляб...

Девојката прехвърчаше из къщи и трупаше в цедилото, което използваха за събиране на съчки по гората. Прегъна го после, посмачка го да не личи, че има нещо в него и задяната с цедило пак хукна навън.

- Къдя си тръгнала, ма Гено? - на плета си откъм улицата, се беше облегнала баба Цана Кутъовца и любопитно надничаше към Гена какво носи. Сапът на мотиката, с която тя досега бе окопавала градинката си, стърчеше смешно над главата ѝ.

- Аа... сега ходих да наля на буля вода от Горното кладенче, та събрах и малко клечорляк за подпалки - отивам да го вдигна с цедилото. Ти копаеш ли днеска? - хитро отклони Гена разпитванията на старата клюкарка.

- Копам, чедо, то аслъ... сама жена никой ѝ не помага... - и Цана пак се приведе с мотиката.

Гена пак прехвърча през минувките и бърже, бърже - пак на Горното кладенче. Надникна полека на одевешното дърво с хралупата - що щеш?! - Хаджи Димитра го нямаше, където го остави. Защура се наоколо девојчето, но не го откри.

- Бачо, Димитре?! - полугласно повика тя. - Бачо? Къдя си?

Зад едно дърво на около петдесетина метра от нея надникна мъжка глава с калпак. Хайдутинът се беше скрил, защото нямаше доверие на момата, но като видя, че никого не води тя подире си - пак ѝ се показа.

- Ооф... акъла ми изкара, бе чилияк! Чакай да дода да те измия и превържа...

Превърза го, уми раната с тетра, нахрани го, ризата смениха, водица пак му наля в неговата кратунка и го остави по-весел и давръндисан, отколкото одева беше.

Три деня копаха и бучиха вършини Чакърите на горната си градина - три дни Гена вървя с цедилото уж за съчки, а, всъщност, да прегледа бача си Димитър.

На третия ден, като видя, че раната му на добре върви, пък и добре вече се усещаше - Хаджи Димитър взе да си взема сбогом с момата.

- Аз тая нощ ще вървя, моме... А на тебе искам едно голямо благодаря да кажа, че добро ми стори! Ей, ти тука от мене за спомен, пък и кога се жениш - алтъни да ти лъснат по гушката! - и протегна длан, в която блеснаха три златни пари.

Гена ги не щеше, ама, накрая склони и ги прибра. И, да не се загубят, ги върза на края на забрадката си. Взеха си сбогом, тя се задяна с цедилото съчки и, озръщайки се често назад, взе да се спуска към Ичера.

Работниците се върнаха от градината, буля й с бебето Димчо дойде полека от одаята и цялото семейство седнаха около малката софрочка до огнището да вечерят гъбена кашлица, наготвена от скопосната Гена.

И тъкмо се смееха на Генината шега, че Димчо вече хляба си е взел в ръцете, щом на софра се е наредил, Рангел улови края на забрадката й и учудено взе да го опипва.

- Какво й туй, ма Гено?

Гена прехапа устни - разкриха я... Беше забравила да скрие алтъните от Хаджи Димитър на сигурно, беше забравила! Какво ще разправя сега?! Дръпна глава да подбере забрадката си из ръцете на Рангел, но не успя... Брат й развърза възелчето и в ръката му блеснаха трите алтъна.

Чакърката изхълца, Чакърът скочи от трикракото столче, а Рангел бавно се изправи, с очи вперени в златото.

Всички около софрата бяха забравили за кашата от гъби и гледаха стреснато и невярващо в Рангеловата длан.

Първи се окопиха Чакърът:

- Откъдя го имаш туй злато, дъще?

- Няма да кажа! - запъна се Гена и вирна брадичка.

- Я, бърже да казваш, че знаеш ли ти баща си? Аз в мойта къща невестни работи не ща! - гласът му процепи малката соба.

- Няма да кажа! - настояваше Гена.

Чакърът посегна през софрата и, с опакото на ръката си, васна

инатата си дъщеря. Чакърката писна и се овеси на ръката на мъжа си, Рангел и жена му също се включиха в общата олелия, убеждавайки Гена да каже.

Крещаха, викаха, караха се - хеле момата си призна и разказа всичко на семейството. Хлипайки и бършейки очи им обясни откъде у нея тези алтъни.

Както бяха станали прави, както бяха настръхнали, така седнаха пак на столчетата си - омекнали, развълнувани, възраждани... Помълчаха, пък взеха да се усмихват, а Чакърката умилено взе да гали косицата на Гена. Чакърът се прокашля да надвие вълнението и даде заповед - каквото са говорили тука, тука да си остане! Никой страничен не бива да научи! Челядта съгласително взе да кима, че никой, никога няма да чуе за станалото.

Пак хванаха лъжиците и се заеха с гъбената каша, а през открехнатия прозорец навън захлуи тракането на прибори и доволеният семеен разговор.

Никой от тях не знаеше, че отвън, под малкото, открехнато прозорче на собата, което излизаше на калдъръмената улица, се е прислонила, подпряна на тояжката си, любопитната баба Данда...

До сутринта селото гръмна - Гена Чакървата церила Хаджи Димитра на Горното кладенче! Всички това обсъждаха. Бабите покрай плетовите, дядовците по чуканите, момите и момците по чешмите, булките по комшолуците и мъжете в кръчма - гордост им идеше.

- Пишкин моме излезе туй, Чакървото, ейй...! - възклицаваха дядовците и одобрително се плескаха по коляно.

- Неделя хамен го превързвала, пък той, Димитър, де... - на три места бил ранен! - преувеличаваха бабите.

И вече никой не наричаше Горното кладенче "Горно"... всички казваха - Хаджи Димитровото кладенче. Кимаха си съзаклятнически, усмихваха се под мустак и казваха: "Отивам на Хаджи Димитровото кладенче!"

Тяхната парола за свобода. Ичерянската.

Из "Хляб с дъх на ябълки"

КРУШИТЕ НЕ ПАДАТ ДАЛЕЧЕ ОТ ДЪРВОТО

Ти усещал ли си как идва пролетта? Така е всеки път, когато се връщам у дома. Довчера може да е било студено. А днес - едно слънчице грейнало. Пъпките още не са се разпукнали. Но като ги погледнеш - виждаш, че трепкат, трепкат. Като клепачите на дете, което се е събудило вече, но не отваря очи. Хубаво му е да лежи тъй, да усеща розовата светлина през клепачите си и да диша тихо. Тихо като оная парица, която се вдига над припечите. Когато бях малка тате разправяше, че тая парица е дим от огнището на пролетта. Тя там е стъкнала огън и на него готви нейните си гозби. Защото в старо време, "гозба" се казвало не само на яденето, ами на всичко онова, с което се стягаш да посрещнеш гостите. То и думата "гозба" идва от "гостба" - от това, с което ще срещнеш гостите. А пролетта колко гости има да среща само - и цветя и птици. Като дойдат те - всичко трябва да е от хубаво по-хубаво.

Нали си виждал, през пролетта и тия, бодливите тръносливки, дете май са таралежите сред дърветата, и те намятат бяла премяна. Така се накичват с бели цветове, че отдалече заприличват на невести.

Когато бях по-малка, с четири очи чаках идването на пролетта. Нали аз, леля, съм най-голямата от всички деца. До четвърто отделение беше по-добре, училището далече, ама сутрин, отспал, отпочинал, лесно се върви. Дядо ти Рачо все се смееше: "Ти, Мирке, и ония тримата след тебе, като вървите, ми приличате на патета. Те вървят така - едно зад друго, едно зад друго!" То и как ли иначе може да се върви през снега. Каката върви най-напред, прави пъртина в снега. А след нея, по нейните стъпки вървят другите. Как

ли? Ами - Наско втори, след него татко ти Павел, а най-отзад - Йордан, най-големия от мъжете. Вървим нагоре, към училището. То беше там, дето сега направиха новата хижа. С три стаи беше. В една учеха първо и трето отделение, в другата - второ и четвърто. Малко къщи бяха в нашата махала Остра чука, само седем бяха, с нашата. Ама в училището се събирахме двадесет и три деца. Само бай Серафим, дето сега е спиркаджия, имаше две деца. Във всички други къщи - по четири-пет.

Ти ме питаш кой живееше в третата стая? Не ти ли казах? Там живееше учителят ни. Петър му беше името. Петър Петров. Да, ти си го виждал на снимка. Защото години след това се оженихме с него. Той дойде в нашата махала осемнайсетгодишен. Нещо беше болен, та и войник не го взеха. Като дойде, гърдите му свиреха и кашляше едно глухо. После от въздуха, от спокойствието тук се оправи. Той тъй и казваше: "Вашите очи ме излекуваха!" А ние го гледахме все в очите.

Знаеш ли какво е сутрин зиме? Тръгвахме за училище още преди съмнало. Кога нощта си е отишла, а деня още не е дошел. Тогава сумрака е като снега. Не, не се усмихвай, леля, като снега е. Трябва да се взреш, та да видиш къде свършва сумрака и къде започва снега. Слънцето първо огряваше върха. Там е училището. Боядисано жълто и грее като слънце. Стои горе на върха, крепост ще речеш, че е. А ние, увити в шалове, загърнати в ямурлуци, вървим с торбичките като войници, тръгнали да превземат тази крепост.

Как се греехме в училището? Ами всяко дете носеше по едно дърво. От къщи носехме дървета за огрев. И за нас, и за учителя.

Не, не ме питай за учителя. Отиде си той пак на един връх. Стражин се казва този връх. В Югославия е. Два месеца след като се оженихме загина на фронта - доброволец. Имаше разпавии с военната комисия - не бил наред със здравето, не бил служил войник, не можело. Но отстъпиха накрая. Замина. Усещаше какво ще стане с него. "Сбогом - каза. - Ако имаш дете, Росица го кръсти. Много обичам това име!" Тия белите коси над челото, от писмото побеляха. Кратко писмо: "Паднал със смъртта на храбрите при

атаката на връх Стражин". Кой знае, може и там на върха да е имало училище. "И да учиш! Цял живот да учиш - никога не е късно да учиш!" - така ми каза. Разказвала съм ти и друг път, най-напред рабфак учих, гимназия така завърших. После - в учителския институт. За първи път свалих черната забрадка като влязох за първият си час като учителка. Директорът ми каза: "Не е възпитателно с черна забрадка!" Чудни години бяха, всеки на всекиго всичко направо си му казваше, каквото има да каже. Не зад гърба, тъй - в очите. Не със заобикалки, а - или на четири очи, или пред всички, но в очите. Не е за разправяне пък още колко други работи вършихме - и лозунги по стените пишехме, и агитки за изборите правехме, даже и кокошки от чума сме инжектирали. Какво да се прави - работа много, а хора по-учени в село - малко. Така беше...

Ти знаеш, че аз не съм родила Росето. Но съм майка му. Думи нямам за благодарност на всички в къщи, задето си я имате като своя. Е, вярно, чичо ти Йордан веднъж, като беше пиян, намалко да омърси душицата на Росето. Ти не беше, не знаеш. Тогава и тате, и мама, и чичо ти Наско наскочиха, намалко да го претрепят. Росето тогава беше съвсем малка и се изплаши. Изведох я навън. Нали заради нея, леля, аз толкова далече отидох. Вярно, и там си ми е хубаво. В Родопите върховете са като тукашните. Заради Росето го направих. Като я осинових, чак в Родопите отидох - никой да не знае. Мое дете си е, на учителката Мирка Рачева Петрова. Тя и неговото бащино име носи - Росица Петрова Петрова се казва. Нали дума дадох на Петър, ако имам дете, Росица да го нарека. Кога стана ли? Когато вече беше късно за всичко друго - бях на четиридесет години. На тези години човек повече мисли за онова, което ще е занапред, а не за това, дето е зад гърба му. Вярно, хубаво е да съм близо до тате и мама. Но знаеш ли какво ми беше вечер - всеки се прибере у дома си, за всеки свети един прозорец, а аз като се връщам, моя прозорец все тъмен, лежа в тъмното сама. Мисля и за мама, и за тате, и за дома, и за Петър. Печката изгасне. Стане студено. От самотията, леля, най-студено става, може и десет юргана да метнеш, с кожух да се облечеш, пак е

студено. Защото отвътре нещо трепере. И гласът ми, леля, стана един такъв - говоря, а се усеща, че нещо у мене трепере, зъзне. И реших, ще си взема дете. Трудно ми беше, по цяла нощ пера и суша дрешки, а денем - на училище. Всяко междучасие - при него. Хубави хора бяха хазяите ми. Помаци, но и те за малкото дете душа дават. Не го оставяха минутка само. Това е българина, леля, може да е какъв ли не, може и да го хвалят, и да му се присмиват, но за детето си душа дава. И навсякъде в България хората са добри. Пък ти, леля, не задирвай на майка си и татко си, когато ти се карат несправедливо. Нали и аз понякога се усещам - най-напред викна на Росето защо е направила беля. После, като ми каже, виждам, че не е тя виновна. Ама, обидата вече се е забола като кукичка. Тъй си мисля аз - обидата е като кукичката на въдицата за рибата. И да избяга рибата, на устната ѝ белег остава от кукичката.

Вярно, дядо Рачо от малки ни оставяше сами да разберем кое е добро и кое лошо. И с крушата така направи. Нали я знаеш крушата в горния край на двора, дето е зад плевника. Гъсеници завъди тази круша. Всяка година гъсениците изгриваха листата ѝ. Есенно време заприличваше на къделка от мрежите на гъсениците. Всяка есен мама Цвета казваше на дядо ти: "Или напръскай дръвчето да се отърве от тия гадини, или го отсечи - да не се мъчи!" А дядо ти Рачо: "Не! Самичко да се пребори. Ако иска да живее - да се пребори! След година две ще подаде връх над покрива на плевника, ще види слънцето и ще се оправи!" Какво стана после ли? Не загина дръвчето. Наистина стана така, както каза тате Рачо, подаде връх към слънцето и след две-три години съвсем се отърси от гъсениците. Тебе лъжа, леля, мене истина, но после стана така, че ако гъсеница гризне лист от тази круша, гъсеницата умира. С очите си съм гледала и не съм вярвала. Не, леля, не всяко дърво може да се пребори с гъсениците. Ако не помогнеш, може и да изсъхне дървото. И с човека е така, нападнат ли го ония гъсеници, дето ти си още малък да ги разбереш, ако не му се помогне - може да изсъхне. Вярно, може и сам да се пребори с тях. Ама такъв човек е като дървото - думите на листата му тровят не само

гъсениците, ами и добрите хора...

Да спрем да си починем малко, а?

Росе, виж, майка, на тази билка казват "бабина душица". Тя има още едно име "мащерка". Защо почти всяко цвете има по две имена ли? Ами човек се радва на цветето и му измисля имена - от хубави по-хубави. Няма човек, дето да не обича цветята. И да не им се радва. А цветето се отблагодарява на човека - гони болестите от него. За всяка болест си има цвете. Да, болестите хич не обичат цветята. Бабината душица каква болест лекува ли? Забравила съм, майка. Знам, не е хубаво. Аз и на бате ти Райчо съм казвала - баба ви Цвета познава много билки. Да направи хербарии от тях - с корен, стъбло и цветове от всяка билка. И да запише на същата страница - на тази билка са полезни корените например, или цветовете тъй се сушат, тъй се варят, тъй се пият. И той знаеш ли какъв хербарий има. Какво е хербарий ли, ами албум, в който се залепят изсушени растения. Не, не снимките на растенията, моето момиче, ами самите растения. Ох, това дете - добре, хербарият е албума на растенията. Сега пък на какво се превръщат пеперудите? Не, не се събират всички бели пеперуди и от тях не стават облаците. Рае, кажи й ти, леля! Ох, това дете. Не, от хубаво охкам, леля. Майките и от хубаво охкат...

Да, разрешавам, Росе! Иди! Но само го гледай този шипков храст. То какво ли има за гледане в един шипков храст? Не, майка, габърите се правят във фабриките, те не растат по шипковите храсти. Да, на габъри приличат бодлите на шипковия храст. С тях те се бранят от лошото. Какво е лошо ли? Ами всичко, от което те заболява. Не, инжекциите болят, но лелята лекарка, която ги слага не е лоша. Точно така! Лошо е онова, което довежда лошотията. Къде отива после лошотията ли? Ами - умира. Защо не са умрели досега всички лошотии, щом като всяка лошотия веднъж умира? Лошотията, майка, може и съвсем мъничко да остане от нея - и пак да порасне.

Виждаш ли, леля, такава си е тя, Росето, на осем години е вече, а все пита. Но ми е пълна душата с нея. Знаеш ли какво ми е на душата нощем? Събудя се, чувам дишането й. А и то, дяволчето,

на сън усеща, че съм будна и се размърдва. И първата ѝ работа е да се отвие. Рита, не търпи завивка на себе си. Завия я, тя с едно ритване само - готова. Да не ти разправям как всичко, дето през деня в детската градина го правеше, нощем се повтаряше. Сега пък, каквото е в училище - това е нощем. И ти си същия, така ли? А аз, леля, си мисля - след три години Росето ще трябва да учи в средния курс. Там, дето сме, няма прогимназия. А не искам и тя като мене. Какво, татко ти не ти ли е разправял? Като станахме в прогимназията, с влака в Елисейна ходехме. Тогава още по-рано ставахме. А влаковете работнически, с дървени седалки, локомотивите с въглища. Целия влак се опушва от тунелите. Пара и дим от въглища. Седя близо до вратата. А ми се спи, унасям се. Може да приказват височко наоколо, може силно да трака влака, аз се унасям. А не бива да изпусна гарата за слизване. Имаше една кондукторка в тези сутрешни влакове - кака Велика. Цял живот ще ѝ бъда благодарна. Тя ни събираше всички деца, дето ще слизаме на Елисейна, в едно купе. Като наближи гарата, идва при нас. Отваря вратата, помага ни да слезем. Началника на влака може и да вика, че закъснява, тя все на шега го изкарваше. "Чакай, казваше, да свалим стъкления багаж!" Като пораснах, разбрах колко права е била. А като взех Росето, съвсем проумях думите на кака Велика. Наистина, крехко като стъкло е детето, невнимателен ли си, можеш да го счупиш. Даже само нещо съвсем мъничко у него да счупиш, счупеното остава да бодне душата с острия си ръбец цял живот. Нали по себе си знам. Колко мръзнене съм мръзнала, когато кака Велика не е на смяна. До вратата на вагона все стоя. А знаеш ли колко по-студено ти става, когато не си си отспал? Нека си разправят, че когато не можеш да заспиш, трябва да броиш на ум. И сега ги помня тия шестстотин тридесет и две потраквания на колелата на влака по релсите от нашата спирка до гарата. Броях ги наум, защото имаше един друг кондуктор, Манчо Пръча му казваха. Той само ни викаше "Повлекановци едни!" Колко пъти съм си ожулвала коленете. Защо ли? Ами защото и машиниста беше като него - спираше влака така, че най-задните вагони не стигаха до перона и трябваше да се скача от високо. И ако коляното не си

ожулиш - книгите и тетрадките ще се разпилеят, или филиите, дете мама ги слагаше за обяд - ще паднат на земята, защото са най-отгоре. Да, прав си, леля, има такива хора, дете все едно че си ги осъдил да я работят работата, а не са сложени на това място заедно с душата си да я вършат. Кой знае пък, може и те да не са виновни. Нали ти казах за кака Велика, за стъкления багаж. И у тях може някой някога нещо да е счупил и оня, острия ръбец, дете ти казах за него, да ги реже.

На вас в училище ви дадоха за лятната ваканция да изучавате миналото на родния край, така ли? Ами, ще ти кажа каквото знам. От дядо Павел знам, твоят татко е наречен на името на таткото на дядо Рачо. Та дядо Павел ми е разказвал като бях малка, че нашата махала преди се е наричала не Остра чука, а Скокът. Легенда ми е разказвал за това. Защото, леля, тук няма нищо писано какво е било някога. Хората от поколение на поколение са предавали това, което било... Колко истина е останала от станалото, как точно е било, никой не знае. Но преданието за Скока трябва да се помни. Нали знаеш, там от скалите на Остра чука към пещерата какви диви лози и лозини висят. От горе - чак до входа на пещерата. На лозините по нашия край и досега им казват "повет". Сигурно да се различават от дивата лоза. Някога, когато турците дошли, имало голямо село от другата страна на Остра чука. Хората му пазели прохода, защото за нататък, към Враца, тя тогава се е казвала Вратица, има само един път. И войници имало - да пазят и те прохода. Но дошли турците. Три дни се били с тях хората от селото и войниците. Но ония все идвали и идвали, като талази на порой. Хората се скрили в пещерата. Кой каквото могъл да вземе - взел. И с добитъка, с всичко - влезли в пещерата. Тя оттатък има вход. Само че трябва да знаеш как да минеш и да излезеш отсам. А тук тогава имало тъмни гори. Какво ти тогава, като съвсем малка помнеш тези гори. Но - за преданието... Който влязъл в пещерата - спасил се. Но не всички успели. Дядо казваше, че затова мястото го нарекли Плакалница, много народ изклали турците там. На Остра чука останал само един. Дядо Павел казваше, че този юнак се казвал Павел, от други хора съм чувала, че се казвал Ви-

тан, и Марчо, и Марко. Този юнак имал един овен. На такъв овен по нашия край и досега му казват "маторен". Има такива овни, дето даже биковеите ги заобикалят - с рог вълната му не могат да пробият, а главата им е яка, с извити рога и кичур на челото. Дядо Павел казваше, че овена на този Павел бил с пелешки. Нали ги знаеш тези обички, дето и яретата ги имат. Така! Хубаво! Заградили турците юнака на Остра чука. Той и овена само. Отсам знаеш колко са стръмни скалите. Не стръмни, ами отвесни. Но юнак нали е, пак намерил изход. Хванал се за лозите. И по лозите, по лозите - заслизал на ръце надолу към пещерата, дето е над нас. Тъкмо бил по средата на скалата, двама турци пролазили до върха на Остра чука. Забелязали юнака, който слизал по лозините и замахнали с кривите си ятагани. Но не успели да отсекаат лозините и повета. Защото матореца на Павел, който бил останал на върха, се засилил и ги блъснал от скалата. Изревали турците и полетели в бездната. След тях - и овена. Като слязъл долу Павел, най-напред при овена си отишъл. И четирите му крака били счупени, но намерил сили овена да вдигне виторогата си глава и да я сложи в скута на Павел, както обичал да прави. Павел събрал из джобовеите си трохи и ги поднесъл в шепа. Но овена само ги подушил и повдигнал горната си устна - като че се засмял. И тъй издъхнал - като че засмян. Павел прибрал ножовете и ятаганите на турците, от които го спасил овена, вдигнал умрялото животно и заедно с него влязъл в пещерата. Колко е стоял - никой не знае. Дядо разправяше, че после излязъл и се заселил тука. На отсрещния връх пък други семейства си изкопали най-напред къща в земята, после от камъни дом съградили, с плочи го покрили. Запушили комини под Остра чука. Но никой не забравил онзи скок на матореца, който спасил живота на юнак Павел. Това е преданието... А ти за горите питаш. Големи гори имаше тук. Изсякоха ги, като откриха медните руди. И тогава къщите излязоха от горите, провидяха се. Бе, не, мойто момче. Къщите стоели скрити в гората, но от всяка къща се виждало съвсем малко от другата къща. Не си ли тукашен - няма да я видиш. Ако дойде някаква беда - само едната къща да пострада. Имали си хората знаци и сигнали - да си каз-

ват. Дядо Павел ми е разказвал за някои от тях. На единия връх, ако запуши пушек от ръженица, нали знаеш, слама от ръж - на другия знаят, че е дошъл бегликчия бирник, който събира данъка на животните. Ако от комина на къщата излизат искри - значи на някой големец готвят ядене. Как са правели да излизат искри от комина ли? И за това са мислели отрано. Има едни гъсеници, които гризат листата на дъба. Пеперудите на тия гъсеници снасят яйцата по опъката страна на листата. Те стоят на топчици по мъхнатата опъка страна. Такива клонки като набереш, само една клонка с изсъхнали листа да хвърлиш - от комина излизат цели рояци искри. Защото яйцата на пеперудите по-трудно се запалват и тлеят докато ги раздуха вятъра, а във всеки комин има лек вятър, който се нарича тяга, нали? Той ги увлича нагоре, те хвърчат из въздуха. Ама, че си досетлив. Ако има мъгла и не може да се види - и за това са имали знаци. Или кучето ще погне и то ще заквичи - значи поганеца е в тая къща, дето на двора куче квичи, ако дойде изедник - кокошките ще се разкрят, нали кокошка ще му уловят, да я пекат. Дойде ли големец, на него я яре ще заколят, я шиле. А знаеш как врещят яретата и бляят шилетата, като ги захапеш за ухото. Дядо Павел ми е показвал. Той с козите на единия връх, аз отида на другия. Като изврещи яре или коза - чува се. Като малка си мислех, че гласът на ярето и на козата е тънък и се провира между дърветата, както конеца се провира през ухото на иглата. И през най-малката цепнатина може да мине. Детински ми работи.

На тебе, Рае, ти е като приказка това, дето ние сме преживели като малки. А то си беше жива мъка. И за тате, и за мама, и за нас, па и за всички по планината. Нали ти казах, дядо Димитър беше миньор, чичо Серафим работеше на линията, в четата по поддържането. И всеки по цял ден се блъскаше да изкара нещо за ядене, за шепя сол, за тенекия газ, за някоя дрешка или обувки. Дядо Рачо какво работеше ли? Ами нали съм ти казвала, имаше едни големи богаташи - Скачоковите. Горите тук бяха техни. От пролет до есен тате там работеше - сечаха горите. Не, не само тия, засъхналите дървета, ами наред, като че ли е с бръснач минато. Нали

си чувал тая дума "труп"? Така се казва за много изморен човек. Тате тъй се връщаше - капнал от умора. Хапне някой залък и заспи седнал. През зимата ли? През зимата - пак по цял ден в планината. Тия, Скачоковите, разрешаваха на дърварите през зимата да вадят пъновете на дърветата за огрев. Без пари ги даваха. Ама кървав беше този труд, снега да отриваш, всичко сковано от студ, даже дървото като камък станало. А трябва да се разкопава около пъна, колкото по-надълбоко и нашироко се разкопае, толкова повече от корените ще се извадят. И през зимата - пак от тъмно до тъмно работа. След Девети септември ли? Работеше в горското. При нас стопанство основаха чак през петдесет и осма година. Преди това - в горското. Тераси правеха, нови гори садеха. По-добре беше, защото разрешаваха между дръвчетата по терасите да се садят картофи, тикви, боб. Хем, като се окопават, и земята около дръвчетата се окопава. Хубаво за хубаво се правеше. А баба Цвета ли? Баба Цвета, откакто я помня, лете с хурката или иглите - след овцете, зиме - на стана. Четири бяхме, за всеки чорапи трябваше, фанели. Тя и на мене поли плетеше. Вечер до някое време на дарака влачеше вълната, да стане пухкава, правеше къделки, а сутрин, като тръгне с овцете, или с хурката - да преде за плетивото, или с иглите - все нещо плете. Зиме пък - на стана. Сама тъчеше всичко - и платната за риза, и вълнен плат за панталони, и палта на мъжете. Мъка, Рае, и зор, леля. Как ги боядисваше ли? Ами ние си имахме овце, вълната им беше такава - ръждиво-червена. Тя беше готово боядисана. Да, от овцата боядисана. А другата, бялата, па и кълчищените, и по-рядко памучните платна, ги боядисваше с липов цвят, орехови люспи и разни планински билки. Нали ти казах, че баба Цвета ги познава. Не само душата им знае, ами и коя какъв цвят може да пусне, като се свари. Преди, плете, пере, влачи - тъй й вървеше живота. И всяка стотинка за нас къташе. Вярно, и аз помагах като учеха чичо ти Йордан и чичо ти Наско, па и на татко ти Павел. Татко много го болеше, че чичо ти Йордан не искаше да учи. Вярно, и Йордан беше прав. "Ако всички станат учени - казваше - кой тогава ще бръсне, ще меси хляб, ще тъче плат и прави обувки на хората?" Кой е могъл да

помисли тогава, че машините ще станат такива помощници на човека? Да, за нас върха на техниката беше влака. Е, и самолети виждахме. Нали знаеш - януари четирийсет и четвърта. То на няколко пъти бомбардираха и София, и Враца. Много ни беше страх от самолетите. Те идваха на ята, на ята. Бучат. Особено нощем страшно бучаха. Щото и ехото на планината повтаряше бученето. Татко ти Павел тогава беше малък. Като забръмчат ние бягаме из гората, крием се да не ни бомбардират. Няма да го забравя Павел - като гледахме как самолетите летят високо, черни едни, на ята, татко ти Павел каза: "Како, гледай, приличат на летящи гробища. Като че на небето има гробища от черни, летящи кръстове!" И наистина на летящи гробища приличаха. А пък чичо ти Наско веднъж, малко след Девети септември беше, взе че попита тате: "Татко, защо не си бил ни партизанин, ни ятак?" Да вземе да му обяснява тате, че партизаните не ходят току така из планината и не питат всеки срещнат: "Искаш ли да ни станеш ятак?" - дете е Наско, как ще го разбере. Да му обяснява тате, че тук, в пролома, беше пълно с войска, полиция и жандармерия, пазеха всеки мост, всеки тунел, всеки метър от же-пе линията. От двете страни на мостовете и тунелите имаше постове - там ядяха, там спяха караулите.

Знаеш ли какво каза дядо Рачо тогава: "Като човек не може да помогне, ако е човек - чист трябва да се уварди!" Нищо повече не му каза. Не му каза, че идваха тука, пушка искаха да му дадат, обществена сила да го правят, че даже и ловни роти направиха за проследяване на партизаните. Тате ни пушката взе, ни обществена сила стана. Скачоковите тогава го изгониха от сечището. Близо година стоя без работа, ама ни името си омърси, ни на нашето чело срам лепна. Какъв зор беше тогава, какъв глад - не е за правяне. Вярно, вуйчо ти Петър, дете загина на Стражин, много ни помагаше. Баба Цвета така казваше: "Петър ми е четвъртия син, петото дете ми е той!" И никой не се учуди като се оженихме. Ама и нашата радост трая, колкото росата трае - докато напече слънцето... Какво сме яли тогава ли? Ами, не такова, каквото сега. Дядо Рачо правеше тъй - цяла зима изкарва овцете на едно място, там им дава шума да ядат, сенце. Тъй му казваше на това

място - "зимна кошара". А пролети, там, дето през зимата изкарваше овцете, разораваше мястото и или ръж, или картофи садеше. Защо ли? Защото овцете наторяваха земята, силици повече имаше тая наша планинска земя, дето само педя надолу да копнеш - на камък ще удариш. Мама от картофите хляб правеше, кога не стигне другото брашно. Да, Рае, дядо Рачо и яреми правеше, и процепа за волски коли, и стърки за конски каруци, и наплати. Търсеха ги хората, щото той от корените ги правеше. А в корена дървото е много здраво, ни червей го яде, ни от вода гние лесно. По селата в равното слизаха да ги меняват я с чичо ти Серафим, я с някой друг. Цяла кола откарват, а две-три чувалчета с жито, царевича или брашънце докарат. Разменят стоката за зърно или за брашно. Колко и да е - помощ е. И ние помагахме, Рае. В какво ли? Във всичко. Овцете и козите пасехме, в преденото, плетенето и тъкането помагахме... Да, и момчетата! Чичо ти Йордан хубаво плетеше, ама само оризова плетка. Има такава. Тъй се плете, отдалече все едно оризови зърна гледаш по плетката. Татко ти Павел, пък, кога добиче се загуби - веднага го намираше. Да, голяма загуба е коза или овца да се затрие. Особено пролетно време, като се оагни, овцата стои при агънцето си, пази го, с дъха си го топли, легне до него, с вълната си го завие. И козата тъй прави. Ако не забележиш - вечер се връщаш с добиче по-малко. Не, дядо Рачо не ни се караше. Само свие вежди, ама и това стига. А Павел без дума да каже, вземе тоягата и тръгне из тъмното. Сам. И по никое време притропа. Взел агнето или ярето на ръце, майката все след него върви. Страх ли го е било? Сигурно. То, вълците, Рае, май в приказките ги има повече, отколкото в планината. Виж, лисици имаше. И орел имаше горе, на самия връх на Остра чука му беше гнездото. Чичо ти Йордан много му беше мерак орле да хване. Ама тате и мама не даваха. "Какво са ти направили гадините?" - го питаха. "На нас да ни вземат дете - добре ли ще ни бъде?" Не, не му дадоха. А чичо ти Наско ли? Него от малък водата го теглеше. Да, реката тогава беше чиста. Имаше риба. Отиде да се къпе на реката, а се върне напълнил ръкава на ризата с риба. Баба Цвета правеше много сладък рибник. Как ли? Разточи две кори, на дол-

ната нареди изчистената риба и зелен лук, завие отгоре с другата кора и сложи в подницата. Пръстите да си оближеш после. То май, Рае, като бяхме малки нашето ядене беше повече облизване на пръстите...

... Като приказка ви звучи на вас всичко това. В приказките даже и мъката, Рае, изглежда по-хубава.

Ти питаш защо хората се разбягаха. Право да ти кажа, когато всеки ден пътувах с влака да ида на училище, все им завиждах на тия, дето си живеят в селото. Те сега си спят, а аз бърхтя пътя. Защо да не живеем и ние така? После, като гледах чичо Димитър... Като живееше тука - работеше като миньор и се връщаше премалял от умора. И, хем уморен, хем трябва да се качва чак до тука, до високото. Ами чичо Серафим. Той отскоро е спиркаджия. Преди това работеше по поддържането на жепе линията. И той така - хем себе си трябва да изкачи до горе, хем това-онова, дето е взел за ядене. Нали дядо ти е казвал - по едно време забраниха кози да се гледат. Изклаха хората козите, но мляко нали трябва... А да се пие - трябва да си го купиш от магазина и да го донесеш до тук. Няма ли мляко - няма и сирене. И сирене трябва да се купи. Няма ли коза - няма и яренце. А месото от едно прасе в къща с четирипет деца свършва додето да видиш. Заклана кокошка яйце не носи. И месо трябва да си донесеш, ако искаш да ядеш... После закриха училището. Ние бяхме вече пораснали. И какво - трябва посред нощ да се буди детето, да тръгва с татко си за влака. Дете малко... Виждала съм и чичо Димитър и чичо Серафим, и сина на чичо Димитър Ангел как носят децата си на гръб чак до спирката. Вечер децата като мравучки лазят. По тъмно се прибират, по тъмно трябва да стават. То, момчето ми, не беше като сега, виж - заради мината път прокараха чак до сами нас, казват че ще го продължат до хижата и още по-нататък. А по-рано всичко, дето трябва - и газ за светене, и сол, че и брашно даже - ако нямаш магаре или конче, на гръб трябва да носиш. Даже и солта, дето е сол - и тя трябва да се донесе. Знам, хубаво е тук. Но човек види ли похубаво - при него все го тегли. Мъчно ми е за дома, мъчно ми е за тая махала в Родопите, дето съм с Росето. Но и аз след някоя го-

дина ще трябва да сляза някъде по-ниско. Криво ми е - но трябва! Ти мислил ли си за това колко е хубава поговорката: "Крушите не падат далече от дървото!" Вярно, тук в планината е стръмно и крушките, хората, лесно се търкулват от къщите надолу. Ама всеки, когато се връща тук, му е едно сладко... Щото човек може да е крушка, отърколила се далече от крушата, ама у себе си носи тая сладост по дома, дето с нищо не може да се смени. И ти ще я носиш. Но като пораснеш голям, тебе няма така да те боли за тая сладост, както мене или татко ти Павел. Впрочем, защо ли ти ги приказвам тия работи. Малък си още да ги разбереш. Не се сърди - тези неща, леля, са като сладостта, дето ти я казах. И истинската круша не става от цвят веднага на зрял плод. И тя расте, зрее. Знам, стипчиво може да ти е. Но от леля си Мирка да знаеш - когато ти кажат нещо за баба Цвета и за дядо Рачо и на тебе ти е стипчиво, значи още си малък да усетиш сладостта на всичко това.

Людмил РАШЕВ

ДУМА

Ние, българските емигранти -
неканените гости в чужбина,
като жълти листа разпиляни
надалеч от род и родина;
неволниците зад чертата синя,
непотребните, непознатите -
аргатите
на живот чужд в чужда чужбина;
не ялите от два-три дена -
за истина вечно гладни
и жаждящи спасение,
за свобода най-вече гладни
и жадни - за промени.

Ние, свободолюбивите
и поради туй - нещастливите;
Джин-гибитата, от които треперят
демоните на всяка империя;
ние, кърпените стари чанти -
най-новите, ВГ мигранти -
трески от семейния кораб,
разделените бащи от майки,
деца, рано нагърбили болката,
заклеймени - аутсайдери -
в новобългарската история!

Ние, българските емигранти,
трън в окоето на благодетел,
хаирсъзи и шарлатани
за вси дружини добродетелни;

багабонт гол до бос чапкънин -
не с подлост, стръв за алтъни,
с друго, с друго богати...
Ние, двете обратни страни на медала -
наградата - воденичен камък
на шията на България;
ние, дунавските вълни на Виена,
уличните музиканти
от нищета вдъхновени;
ние, странниците в зимна пустиня,
в кучи студ! - единствено сгрявани
от мисълта за родината...

Ние, българските градинари,
от райската градина изпъдени,
с доживотни, диарбекирски присъди
и с мисъл само една - да се върнем,
„Да почистим България за един ден”,
да я оплевим от тлъстите бурени.

Ние, българските емигранти -
с прът прогонени от дървото,
заклеймени - аутсайдери -
в черния двор на живота;
мърцина - според чужбина,
болногледачи и гувернантки,
отличници по търпимост,
на гетата - съквартиранти,
с дребно джебчийство - поминък.

...И ние, героите - дебютанти
в нашумелия филм „Емигранти”,
неуспелите да избягат
статистически граждани,
изГраждани тук - в България,
от времетръси люлени

стоим днес втрещени
сред руини - останки,
странници озверени.
Умът ни не го побира -
как може всичко по един лев,
в България днес да се продава?...
(За две кебапчета и една бира!)
И глождат ни въпросителни:
и сиренето, и идеалите
тук са с алиби съмнително.
Как може за един лев
България да се продава?

Не - „Всичко по един лев”,
а ...рев - на ранен лъв балкански!...
Всички - под един Лев!
Всички българи-емигранти.

Ние, българските емигранти
от Браила, Бакъу и Галац,
напъдените и /на Париж/ от гетата
и ровещи в кофи за залък,
вече нямащи мило и драго -
несретниците около Странджата,
корабокрушенците от остров Чикаго;
окаляните в мега-скандали,
нарочените за „подпалвачи” на Райхстага
в един безумен сценарий;
„килърите на папата” изтормозени,
злодеите многострадални,
плод на болен ум с долен мозък!

Ние, българските емигранти,
приклящите „детеубийци”,
светите петочисленици либийски,
обречени на мъки завинаги!

Ние, българските емигранти -
в една ...забравена Епопея -
цяла българска одисея!...
Поради что днес се срашим
да сме героите в нея?

Поради что?... Да повярваме -
след Великден иде Видовден -
Българският Великден!...
Там ще лъснат сценаристите уплашени
на всичките ужаси наши -
смалени от низостта си...

Ние, българските емигранти,
жълтите пилци без квачка,
ние, агнетата на мълчанието,
обявяваме на Герьовден стачка,
че ни писна от псевдостандарти!
Писна ни, плутократи -
съвсем!

И,
оковани, все в показно послушание,
изхриптяваме - на всеослушание:
- Не щем!....

Ние, с отрязан език преди пет века,
като Мунчо да я измучим днес
тая думица първа, нелека,
та, светът, стреснат, да занемее втрещен:
- Не щем!...

Ние, българските емигранти,
на България живата рана:
- Не щем!

И тогава - сред тишина гробна -
нека светът от сърце се посмее
(...ох!; ако смее, ако по-смее...)
на миткалствата ни
злокобни.

Христо ГАНОВ

МОЛИТВА ЗА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

По-малко себе си - повече народа да съхраним,
да не бъдем безчувствени
пред очите разплакани,
да си кажем кривиците и напред да вървим -
трябваш ни, Дяконе.

Когато от дребни грижи животът
изглежда нелек,
когато сме слаби (и когато заякваме),
трябваш ни за опора като най-близък човек -
трябваш ни, Дяконе.

За да се научи своята работа да вършим сами
и вече нищо наготово да не чакаме,
да не газим в бита, а с твоите пориви да летим -
трябваш ни, Дяконе.

Твоята мярка ни трябва,
твоят апостолски жест,
за да няма в душите предателски дракони,
и като теб да можем да мрем за едната чест -
трябваш ни, Дяконе.

Да се доближаваме все повече до твоя живот,
а то означава - до България - майка ни,
за да узряваме като хора, като народ...
Трябваш ни, Дяконе.

Никола ИНДЖОВ

ПРЕОДОЛИМИЯТ ПРЕДЕЛ

На Петър Караангов

От Струмица до Свети врач в дъжда, преди да стане сняг,
в подзимieto на Огражден струи кръвта ми - дъвен стяг,
през лопените - царски свещи, и скитoвете - царски грях.
И тъй с предтечи и потомци предсказан ми живот живях.

Но аз не бях сърце самотно от Струмица до Свети врач,
под мене бликаха аязма с искри от залезния здрач,
излиташе соколът скитник от силна соколарска длан,
копито биеше пред мене жребец за кесар оседлан.

От Струмица до Свети врач остава ми един превал.
Там белият презморски вятър и кестените е превил,
там листопадът бавен шепот на ручейте е предал,
там неизбежен се въздига преодолимият предел.

Да, словото ми е смълчано. Да, погледът ми е вгорчен.
Не сътворение - пришествие очаквам всеки божи ден
и знам, че в гробищата стари ще се въземат до един,
и ще възкръснат чудодейно синът в баща, бащата в син,

звезда в звездата керванджийска от Струмица до Свети врач,
книжовникът монах в монаха - на свята книга преписвач,
подзимieto в друга есен... И аз в очаквания ден -
роден и прероден в живота, в смъртта роден и прероден.

2011

Елка НЯГОЛОВА

СРЕЩА СЪС СЕБЕ СИ

На ръждясала панта душата проскърцва.

И измъчва я влага.

Имам толкова още начала да довърша -
за кога ги отлагам?!

Един есенен лист, залепен на стъклото,
нещо, май, ме подсеща.

Със пендара от наниз, разпилян във живота,
плащам късната среща.

Тази среща със себе си, тъй отдавна планирана,
неготова ме свари.

На гергефа си златен есента избродираща
тънък белег над раните.

Ти недей се навежда със целувка над белега -
нека пари душата!

Ако този живот е на белези беден,
значи, просто е вятър!

Драгомир ШОПОВ

НА СЕЛО, ПРИ ПРИЯТЕЛИ

От покривите полегати
изтича пролетният ден.
А мене кой при вас ме прати
половинчат, несъхранен?

Навярно тук ще се открия
във двора, в шумния листак
и като в някаква магия
аз цял ще се сглобя все пак.

С по малко синьо и зелено,
с гласа на скритото врабче,
с онуй изникнало до мене
височко някакво момче.

Момче ли казвам? - Та момчето,
повярвайте, това съм аз.
Познавам си очите светли
и даже чувам своя глас.

Но как така да се намеря
ей точно тук и то сега?
А сякаш всичко беше вчера
и сякаш всичко бе шега...

И ето го - полето свети,
от сенките полъхва хлад.
А ние вечно сме заети
със този невъзможен свят.

Добре, че в участта си тежка
запазваме едно селце,
за да поправи всяка грешка
на раздвоеното сърце.

НАПИСАНО НА ОТКЪСНАТ ОТ ВРЕМЕТО ЛИСТ

Измъчвам те със хиляди въпроси.
Венчален пръстен, който носи
във непредвиден някакъв сезон
заменя радостта със стон
и нужен му е близкия човек,
така е не от днес, от век,
да сподели какво сърцето свива.
А иначе - готов за всяка съпротива,
той мисли: ще лекувам злото.
Наивност може би, защото
то цяла вечност съществува
и просто няма как да се лекува.
Така и аз. Пътеката е вече тежка
и трябва да не правиш грешка,
когато дълъг път си извървял.
Все пак - не спирай в сняг и кал,
не сгъвай крак, дори видял,
че в посаденото от теб дърво
отдавна няма птиче тържество.
А къщата, в която си роден
потънала е в залеза червен
на мъртвия живот. И няма, няма
утеха във покрусата голяма.
Тревясал път, посърнали трев
и там духът на нищото върви...
Защо, защо, защо така се случи
и от живота ти какво научи?
Днес нужни ли са моите въпроси?
Денят ме гледа някак си изкосо,
навярно несъгласен с моя стон.

Но буди слънце стария балкон
и там, с предчувствие за лято,
челце изправя нежното мушкато.
Прозорецът на времето отворен
навярно ще ме върне в моя спомен,
тогава някъде, когато още
надежда виждах в своите дни и нощи.
Когато вярвах си, че много зная.
Когато тъй далече беше края..
Сега какво? - От времето откъсвам лист
прекрасно бял, без петънце, най-чист
и моля Бога, без да го тревожа,
аз новите си думи там да сложа!

ПОЕТЪТ

Човекът до масата с недопитата чаша
и недоизписания стих.

Сам

като вечерницата, която -
още малко - и ще падне
върху голото самотно дърво.

Човекът до масата, който вече не може
да отиде там,

където е бил някога,
защото това някога

отдавна го няма.

Човекът до масата,
който отново ще дочака немигнал
утрото.

Дали то няма да допише стиха,
самотен като човека,

като болката,
като нещо добро,
кой знае къде изчезнало?

Човекът до масата.

Сам.

Със всички.

Поетът.

СПОМЕН С КАРТИНА

На художника с две родини - Гърция и България

Михалис Гарудис,
Михалис Гарудис,
помниш ли как се срещнахме
в един малък наш град -
забравих вече кой -
и как от неговия площад
видяхме щъркели да се вият
над гнездото си
върху високата
църковна камбанария?
Ти засенчи очите си с ръка
и дълго ги гледа така.
Тук ли беше, Михалис,
или за малко се върна на юг,
откъдето
пряко една граница
само с визата на обичта
отново ще дойдеш тук?...
Виждам твоята най-нова картина
с едно тънко клонче от маслина.
С едно българско небе
толкова синьо,
колкото е синьо небето
над Солун и над Атина.
И с една птица,
която се връща
отново в своята
незабравена къща...

Елица ВИДЕНОВА

НОТА ОТ СЕДМАТА СТРУНА

на Иван Манолов

Пак зачерня се сушаво куцият ден,
а на мен ми е някак си дяволски лунно
и в това нелирично скроено безвремие
чувам бликнала нота от седмата струна.
Заиграват мелизми в дъждовния лад,
недописани стихове звънват в капчука,
прозвучава акорд в партитура за вятър,
в три октави минорно мелодия руква.
И потоп!

Без билет съм

в ковчега на Ной,
а не помня изобщо по вода как се пише...
Всички мъртви поети пеят в хор, Боже мой,
от небето се стичат гениални двустиишия!
И вали без да спира лиричният дъжд,
и го пие до дъно земята ни жадна!
Черноземът е почва за цъфнала ръж -
как покълват филизи от съчки за клада?!

* * *

*"Как исках на висок глас да извикам
с патос: Мъжете на България!"*

Иван Овчаров

ОТИВАТ СИ МЪЖЕТЕ НА БЪЛГАРИЯ...

Мъжете от читанките си тръгват
и онзи "вечен огън" днес догаря,
защото клетвено го лъгахме.

Мъжете на България са минало,
което сричаме на митинги и празници,
а делнично безпаметни загиваме
във битки срещу себе си - напразни!

Мъжете на България са кръст,
а ние във учебник по история
нарекохме палача им "присъствие"
и ги разпънахме повторно.

Направихме със ризите им помен
за съвестта си (между другото) умряла,
погребахме я мълком - да не помним,
че е свещен гласът на катедралите.

Докато свещите молитвени догаряха,
във триста вери се покръстихме.
Великден са мъжете на България!
А ние се налага да възкръснем!

НА ГЛАС ЗА ДЪЩЕРЯ МИ

*В нощта на 3 срещу 4 март 2004 г.
горя Хилендарският манастир в Атон,
където Паисий е започнал да пише
"История славяноболгарская"*

Тази нощ е горял Хилендар!
Манастирът на твоята история
не умира, прегърбен от старост,
а е пепел от грохнал декор

на една архаична пиеса
по сценарий, изписан с перо!
Зная, дъще, не е интересно -
няма случка със екшън герои...

Просто пламъци са поиграли
върху някакви стари градежи,
няма жертви и даже пострадали
не гарнират вестта с доза "свежест".

Няма жертви! Отдавна Паисий,
сам с перото пред пламък от свещ,
е написал, каквото написал -
ти в учебника чела си нещо...

Но си мисля, че Господ въздиша
и провожда ни огнен урок:
щом не можем грамотно да пишем,
да четем трябва ПАМЕТ и РОД!

Ала, дъще, да помниш от мама:
манастири когато горят
и когато събарят се храмове,
значи много е грешен светът.

* * *

*"Дъщеря съм на земята и на звездното небе.
Името ми е Звездна. Жажда суши гърлото ми,
пуснете ме да се напия от извора на паметта!"
Анчо Калоянов ("Търсачи на Слънцеград")*

ИЗВОРЪТ НА ПАМЕТТА МЕ МАМИ -

жадна съм да го напия.
Без очи останах да ушия знаме,
а не се намери харамия!

Сън засъни лудо младо
и го чакам все да проговори...
Трябва ли да изгоря на клада
и на Жана д'Арк да се престоря,

та да зашуми и днес гората,
от юнашки стъпки съживена?!
Докога ще храним вятъра,
а кръвта ни ще сълзи във вените?

Как да утеша детето си
с приказките за войводи
като даже в този епос
е "масовката" народът ни?!

Рожбата си как да урочасам
и каква магия да изплитам
(Боже, дай ми тази власт!)
от гнездото си да не отлита?

Нека, жадна, само изрече:
"Аз съм Звездна - дъщерята,
във чиито вени паметта тече
на небето родно и земята ми!"

Върбан ВЕЛЧЕВ

КЪМ ВРАЦА

Опряла гръб върху скалите
и ти като скала бъди -
неустрашима във бедите!
Над тебе заедно с орлите
Балканът - стар побасим бди.

О, Враца!
Под твоите небеса гръмовни,
излят от бронз върху гранит
такъв, какъвто ще се помни
в години мирни и преломни,
стои самин и страховит
най-живият от нашто племе,
най-младият и най-велик,
превърнал своя гняв във стреме
и бляновете си в поеми,
и мъката си в боен вик.

Стои Човекът, пред когото
България на колене
почита своята Голгота.
Но - права! - се кълне в живота.
И на позора казва: Не!

ЗОВ ЗА БУРЯ

На Илия Луканов

Във часовете на застоя,
във задухата подир пладне,
когато е до смърт спокойно
и слънцето е безпощадно.

В безмълвието на покоя,
размекнал и душа и тяло,
когато няма мое-твое
и всичко е до потрес вяло,

когато не гърми прибойт
и като мъртво спи морето,
и чайките с крила оловни
потъват в него и в ... небето.

Тогава със надежда щура,
с последна воля на обречен,
зова спасителната буря
над този свят самоотречен.

Зова тържествената гибел
на безглаголното търпение,
дорде съвсем не е погинал
на корена добрият гений.

На дим и бунт да замирише!
Да капне кръв, да текне луга!
И някой с въглен да напише:
До тук! От днес започва друго!

Ангел НИКОВ

СЕГА

В памет на Пеньо Пенев

На него паметник не му е нужен,
над гроба му да си расте трева.
Притворството, хвалебствата са чужди
на тоя мъж. Пестете своите слова:
от разточителство не става по-богат човек.
И не тревата смачква до забрава.
Виж - той я надживя! А в пътя си нелек
не мислеше дори, че го преследва слава.
Тя в нас се блъскаше и ни препъваше.
Не ще сме вече с него в тоя път.
Поизостанали, сега се лутаме във тъмното,
когато той е някъде отвъд.

РЕКАТА НА УТЕХАТА

И колко струва на света една звезда!
Отвикнахме да ги броим и се отвори пропаст.
И цвиленето на коне, и нощната езда,
и мириса на бучиниш, привечерният хлопот
на стада - къде се приютиха въвн от нас?
Укрива се и Ботевите самодиви.
Насити ли се на безумията зейналата паст?
Сега реката на утехата къде прелива?
Погълни ни дъждът с нетленността си
и повече от всичко се пести сълзата;
борба - от клона лист да не откъснем,
борба - земята да е здрава под краката ни.
Нима на мисълта тъй мъничко е нужно?
И на очите, за да са спокойно тихи?
Какво, че е изчезнала гората. Тя е чужда.
Но нашето дърво остава. И сменихме
звездите със насъщната човешка глътка.
Така мечтата се освободи и от плътта.
Нима до радостта стои всевечната разлъка?
И как да устоим цената на скръбта?
Да помълчим. Но после да попитаме
надеждата на нашите очи - тя все е светла.
Звезди, навярно в други светове се скитахте,
когато бяхме толкова заети?

РОДИНА

Приневолен живях. Но не скърбя,
не прося, не проклинам никого.
Не питам младостта ми кой уби -
в кръвта ми тъмни гласове не викат.
Кой както ще да мисли! Нося с радост
зарите и умората, дълга си:
скимтя от болка - като куче страдам,
като дете се радвам на дъгата.
За нея беше всичко, и за нея -
облегнат все на скръбното й рамо -
по мъчния й път вървах. И Нея
не мога да помисля, че я няма!

Цонка ИЛИЕВА

КАТО РИЛСКА ЕЛА СЪМ ВИСОКА И ХУБАВА,
като пирински връх.

Като песен родопска магия лея -
такава живея!

В очите си нося звезди от Балкана -
в люлка хайдушка
зората люлея,

в душата ми вее коси безбрежни
една самодива,
а пее

стрела на Спартак във моето тяло!

Като слънчев вестител на кон омагьосан
яхам утрото,

удрям птичите струни и будя
крилете на моите сестри!

Защото този ден е мой!

До тръпка

аз трябва да го изживея!

И нямам време

от него капчица да разпиля,
дори за теб, любов!

Не ме отричай!

Ще ми простят

звездите, със които се сватосах,
темелите, в които се вградих,
безсъние, което ме обича,

мъжете, дето в мен се вричат,
че мога да им бъда воевода.

От този ден аз живата вода,

докато дишам, трябва да родя!

И с нея Свободата ни,
ако потрябва,
ако се случи -
да поля!
Но, боже мой, защо
звезди когато свият на небето
най-лудото хоро на обичта
и тръгне топла длан към мен -
на себе си преставам да приличам
и закопнявам да държа
дете?!

Георги БОНЧЕВ

СНЯГ

1.

Сняг вали над слънчева Испания,
сняг вали - студена белота,
като тежко разочарование
от една несбъдната мечта.

Ти си само по басмяна рокличка
и със летни чехли на нозе.
Тръгна за чужбина, ала нещо топличко
от България защо не взе?

Може ли такава да си забравана
в променливо време, може ли?
Ти едва сега разбираш - прясна рана
колко много от студа боли.

И разбираш нравите на оня климат,
хората променящ и света,
че на бедния отрежда зимата,
а на богатата - пролетта.

И от болката трепериш цялата,
би си тръгнала във миг пеша.
И проклинаш тази зима наваляла
черни мисли в твоята душа.

От високото, от тебе недостигнато,
паднала е твоята мечта
и с кръвта си ти усещаш, че родината
в теб крещи и се надига тя.

И през преспи и дълбоки отчаяния
търсиш своя топъл бащин праг.
Сняг вали над слънчева Испания.
Сняг внезапен. Емигрантски сняг.

2.

Гладна ли си или много сита, дъще,
ти с какво се топлиш - с вяра или с ток?
Че снегът на грижите у нас не свършва
и вали все по-обилен, по-жесток?

Тя, сестра ти, нежната и слабата,
знаеш я добре - с душица на поет,
по тържища и по борси търси работа,
ала все си няма, милата, късмет.

Дойде в къщи, изгладняла здравата,
хапне хлебец, затресе я горък плач -
че с боклуци пълна е държавата,
ала няма място за един метач.

А пък аз едва държа се на краката,
стискам гневно стари немощни ръце
и замахна ли - улучвам си душата,
или белега на своето сърце.

3.

Гладна ли си или много сита, дъще,
ти с какво се топлиш - с вяра или с ток?
Че снегът на грижите у нас не свършва
и вали все по-обилен, по-жесток.

Ти недей за този сняг вини Родината,
ясен взор със злоба люта не мъгли,

ние не от нея грубо сме отритнати,
а от нейните еничари новодошли.

Не изричай дума зла и за народа ни,
етикети черни по лика му не лепи,
на народа наш такава е природата -
всички свои робства гениално да търпи.

Гладна ли си или много сита, дъще,
ти с какво се топлиш - с вяра или с ток?
Че снегът на грижите у нас не свършва
и вали все по-обилен, по-жесток.

4.

Този сняг нас, бедните, не ни обича
и на всички честни хора той е враг.
Буйните перчеми не случайно кичи
на съдбата със изгарящия знак.

Ти недей със Донкихотовски доспехи
да излизаш срещу него в тия дни.
Дъще, като нямаш горна топла дреха -
с мойта обич в зимата се загърни.

5.

Грешно време ли се мръщи,
вятър хоризонт ли зачерви,
все за теб си мисля, дъще,
виждам скъпите черти.

Както мъничката птичка
за човешка топла длан,
както жълтата пчеличка
за меда благоухан;

както есенното листо
за последния си час,
както молива за листа,
както зърното за клас;

като слънчевия изстрел
за върха, покрит във лед,
тъй за тебе, дъще, мисля,
тъй за теб...

6.

И нека ни затрупват снегове обилни!
Виелици съдбите да въртят!
Векът в лицата да крещи!
Ние, женските бащи, затуй сме силни,
защото носим нежността на тоя свят
на кървави плещи.

Поетът Цветан Илиев на 80 години.

Цветан Илиев е роден на 23 април 1932 година в с. Голинци, сега кв. Младеново на град Лом. Завършил е гимназия в Лом и българска филология в Софийския университет "Кл. Охридски". Автор е на стихосбирките "Осветена тишина", "Необяснима светлина", "Не мога да отмина", "Брезичка някъде на хълма", "За светлина орисан", "Изповеди", "Разгневено сърце", "Сръка на сърцето", "Като сълза на Богородица", "Под Борованското небе", "Две торбички" и др.

Цветан ИЛИЕВ

КРЪВНИ ГРУПИ

На Матей Шопкин

...И нека някой сребърници трупа,
да ври в житейския казан от страст,
с теб от една и съща кръвна група
издигаме тревожния си глас.

Земята ни продават - гняв ни трови,
че в нея като чужденци ще мрем.
С какво ли трябва днес да сме готови
голямото безумие да спрем?

Кълнем се във Околчица свещена,
зовем достойни бъдещите дни
и както е при зъзнещи антени -
единствено сънят ни измени.

Щом майката родина в рани страда,
ограбвана, оплитана в лъжи,
за нас остава най-добра отрада
в стиха да се тревожим и тъжим.

...И нека някой сребърници трупа,
да ври в житейския казан от страст,
България е жива с кръвни групи
на хора и поети като нас...

ДОРИ С ЕДИН МАЯК

На Тихомир Йорданов

И тоя град - паричен и пазарен -
пронизан от безкраен интерес,
как слънчев да е, лъчезарен
без благородния човешки интерес?

Но в скромен дом на "Цар Освободител",
забравен сякаш, с топъл взор и слух,
живее той като един будител
със пламъка на възрожденски дух.

От гарата ще дойде да ме вземе
след искрени, поканващи писма,
та в злото, негостоприемно време
да се почувствам като у дома.

Дори с един маяк - града пазарен,
свърталище на морски ветрове,
за мене си остава лъчезарен
и като Рим за срещи ме зове...

РОДЕНА ДА ГОРИ

На Джуни Александрова

Небесна арфа с най-вълшебни струни
и самодива с бяла светлина,
с което си неповторима, Джуни,
как мога да не ти се поклоня?

Когато рецитираш Ботев, цяла
от огъня на Прометей гориш.
И ледена да бъде една зала -
до пещ пламтяща ще я разгориш.

С бунтовният му дух и стих нахлуваш
в душите като пенеста вълна,
а после с "Тих, бял Дунав се вълнува"
те крачат сред взривена тишина.

На легендарната княгиня сродна
по полет, дързост, гордост, лик горещ,
с "Къде си вярна ти, любов народна"
за правда и за истина зовеш.

Актриса нека като теб да няма!
И като поетеса - пак да си добра!
Но най-напред си българка голяма -
достойна на народа дъщеря.

За да пребъдем с герб и поколение,
с "Родино мила, ти си земен рай",
ти с вяра и любов, и вдъхновение
дерзай - и днес,
и утре,
и до край...

ИЗ “ПИСМА ДО ГОСПОДИН Y”

МАРТ

Свърши и последният ден на месеца, но все пак остана време да се учудя, че посягам към листа, като знам как с появата на първата зеленина не ме свърта на място!

Не е графоманията, с нея сме наясно. Просто е пролет: пали минзухари, вади мечките от бърлогите, раздухва надежди - разлива из въздуха някаква сладостна, замаяна и тревожна безгрижност.

Понякога (рядко, но се случва) и картината може да изрази състоянията и чувствата със сила, близка до тая на словото.

Левитан има такива картини. Неговите пейзажи на руската есен са изумителни, но аз харесвам и "Март" - с отънелия сняг, с коня и шейната пред къщата. Тя лъха на пробудена земя и радостни предчувствия.

В ония години правеха прилични репродукции върху платно. Такава репродукция на "Март" бях окачил на стената в Железногорск. Стаята ми беше просторна и светла, пълна с книги, подредени по високи до тавана рафтове, а върху застланата с покривка на шотландски карета маса имаше голям кристален пепелник и саксия с алое. В кафява акумулаторна кутия от ебонит на перваза ухаеше маминият здравец.

Потънал във фотойла под репродукцията, пишех със синята писалка на Евтушенко - даде ми я при едно от гостуванията в Перedelкино.

Сега с нея пише чудесните си стихове моят приятел Димитър Милов.

Не обичам епистоларния жанр. И числото четири не обичам. Имаше една жена тогава, мечтаеше да стане актриса. Очите ѝ блесяха с цвета на водата в лунна нощ. Теменужени очи, неверни. Че-

тири години ѝ писах писма - разказвах ѝ за Ясна поляна и Таганрог, за Крим и Константиново. За тихите влажни гори на Средна Русия разказвах, когато бродех из самотните есени и слушах как в брезовата мъгла капе и изтича животът на лятото...

Над четиристотин писма - най-малко четири листа, поне осем страници всяко. Близко четири хиляди страници самородно вдъхновение.

Тая любов ме ослепи. Самуилов войник на любовта.

Разбира се, тя се омъжи и то месец преди да се прибера. Но това е друг роман. Помолих я да ми върне писмата, в тях беше неподправения, възторжен пътепис на сърцето - моята Русия, която може да се види един-единствен път такава и само веднъж в живота. В отговор ми беше изигран холивудският етюд за ревнивия мъж, който хвърля миналото в огъня...

Краят на всяка подобна лудост е банален, макар в случая съдбата да прояви известна ирония. Ще стане дума и за това.

Март си отива, но скитническото чувство за бездомност не ме напуска. Тласъците му извираат от дъното на дългите, опушени пространства на зимата. Това не е сезон, а наказание - стоварва се връз теб с цялата си монотонност, студът те просмуква, сливаш се с вледенения пейзаж. Дните се точат като рядко тесто, омотават те в своя сънлив пашкул и изпитваш неизлечима нужда да коленичиш пред първия срещнат, да се молиш и изповядваш...

Нищо чудно, че северните хора са така предразположени към депресиите и алкохола, а от мъглите на въображението им непрекъснато изскачат привидения.

В ония ширини вирее иглолистното дърво молика - то е с човешки ръст, сгърбено и със сведен връх. Молещо се дърво. Расте на редки разпръснати стада, които отдалече приличат на коленичили в нямо покаяние старици.

Самотата им е неутешима.

Защото - прошепва Антоан дьо Сент Екзюпери, - човек е самотен и между хората...

Понякога само една дума ни дели от вълшебството, в което винаги сме се съмнявали. За да сме щастливи често е необходимо

усилие колкото да въздъхнем. Обикновено си спестяваме въздуха.

Ако тегля чертата, ще излезе, че поне половината земна атмосфера се дължи на моята пестеливост.

Ето го и денят на равносметката - изненада ни, мислехме, че е твърде рано за него. Колкото и да закъснява, все ще е рано, защото след него е ред на деня за сбогуване - той още се лута някъде из неизвестното, но знаем, че приближава.

Оскърбителна неизбежност, болезнена. Всъщност ни боли не за непостигнатата мъдрост или нестореното добро, а за вехториите, които трупаме в пристъпи на безумие с илюзията, че щом можем да ги пипнем и почувстваме, имаме абсолютна власт над тях.

Не ни е дадено да притежаваме нищо. Нищичко. Като живи тракийски могили сме - вътре съхнат зазиданите ни души, обкръжени от непотребни дрънкулки и измамни отражения, заради които сме пожертвали божественото си безсмъртие.

Някой рони живота на мигове, превръща искриците му в сгур, в пепелище.

Вятърът пилее безименния прахоляк, моликите се каят...

Има такава притча:

Преди да умре, един баща извикал сина си. Сине, - рекъл, - чуй последното ми желание и обещавай, че ще го изпълниш! Тук съм приготвил чорапите, дето майка ти някога ми оплете - вярно, че са малко скъсани, но са ми мили, защото толкова години ме топлеа и ми спомняха за нея... Искам да отидеш където трябва и да помолиш да ме погребат с тях!

Споминал се той и синът се завтекъл при имама. Така и така - рекъл, такава е последното желание на тате. Ааа, не се разрешава, не смея! - отказал имамът, - ама щом е последното му желание, иди при ходжата, може пък той да направи изключение.

Отишъл синът при ходжата. Забранено е - разперил ръце ходжата, - аз не мога, но щом това е последното му желание, иди при мюфтията, той е най-главният.

Стигнал до мюфтията, но и онзи го отрязал: "Не е работа на човека да променя небесните повели - рекъл. После извадил един плик и му го подал: - Това писмо ми остави за теб баща ти и заръ-

ча да го прочетеш като дойдеш."

В писмото пишело: "Видя ли, сине, че едни скъсани чорапи не можеш да отнесеш от тоя свят, а ти си зинал целия да го глътнеш!".

Напоследък не ме напуска чувството, че времето ме подминава. Не само мен - моята улица, моя град, моята страна. Навярно е така и с речния камък, внезапно осъзнал как водата го заобикаля?

Между стихииите също възникват несъгласия и разриви, но и в най-страшните опустошения има живородно зрънце.

При българите е друго - всяка наша сръдня завършва със сечище, подир всяко освобождение затъваме в още по-черно робство.

Март е, конституционният месец на любовта към освободителите.

Паметниците с техните имена опасват нашир и надлъж тая безкостена земя, чието население откак се помни предава и убива най-достоините си чеда, а при вида на чуждия ботуш изпада в трогателно умиление. Релефът на нашата история е силно насечен от всевъзможни марки и размери чизми. Пиедесталите и пантеоните ни са пълни с тях. Затова пък в нито един наш музей няма нито един нокът, нито един зъб, нито една костичка на нито един български цар, апостол, светец или войвода. Националната ни памет се състои от легенди, предания и преразкази на "Зайченцето бяло...".

Пред юнашкия ни епос обаче Хималаите изглеждат като обикновен насип.

Не успяхме да надделеем покрусата от миналия век, примирихме се с великите му несправедливости към България. Апатията, безволието и съглашателството са наша биография от десетилетия и ни е все едно какво ще завещаем на следващия български народ. Той още не се е родил, но ние вече разгорещено оспорваме правото му да ни предаде в музея на забравата. Където впрочем ни е мястото.

Март е, конят и шейната чакат пред къщата, в която отдавна не живее никой. Най-много да изскочи Улаха с неговите улахинчета - неиз-

требимото циганско семе от пророческите разкази на Васил Попов.

Март е. Зъзнат на вятъра одрипавелите ни души.

Вече не се питам откъде иде усещането за тая "кукувича бездна", над която целокупно висим. Нямам предвид плитката драма на битовото неудовлетворение. Българите по традиция напускате живота мрачно и със стиснати зъби, ръкомахаме и проклетисваме, но жестовете ни са някак оперетъчни, несериозни (Веднъж с Иван Динков заприказвахме за "Смъртта на Иван Илич" - обзе го някакво нездраво оживление, очите му заблестяха и изрече едва ли не с възхита: "Ама как само умира, нали!?"... Когато удари и неговата камбана, умираше страшно, със стиснати зъби - както пишеше и в разтърсващата си поезия. Сам. Непримири. Беззащитен).

Не умеем да се сбогуваме, неуважителни сме към тайнствата, което означава, че сме се отучили и да живеем като хората. Затова пък сме най-прелетният народ на планетата - пърхаме нагоре-надолу и все ни се струва, че хубавото е там, където ни няма.

Не знам защо тая жестока игра на "сляпа баба" ми напомня прехласването, с което посрещаме първите чудеса на индустриалната революция. Как само оглеждахме, как със суеверен едва ли не ужас докосвахме, опипвахме и вдъхвахме непознатите мизми на всичките тия дънки, дъвки, електрически китари, касетофони, автомобили! Ами шушлеците! Ами силоновите ризи, които съхнеха за нула време и не се гладеха! И неутолимата жажда да имаш, да търгуваш, да притежаваш...

Злато срещу огнена вода, вечност срещу миг.

Свобода срещу панелени резервати.

Изобилие от настояще срещу критичен недостиг на бъдеще...

Поискахме и получихме.

Ех ние, горките индианци, с нашите вечно скъсани чорапи!

Какво ли друго очакваме след век и половина всеобщо нехайст-

во и равнодушие? Срамувахме се от простия български хляб, засявахме нивата си с лъскавините на вносните бурени, а духовната ни лисенковщина надмина и съветската. Бездарието избуя, но вместо да го изтръгнем из корен и овъглим до девето коляно, ние взехме, че го короновяхме. На свой ред то пък издигна в култ свещената крава на посредствеността и местожителството ни заприлича на обор. Осакатеният химн на републиката твърди, че тук е нейният земен рай.

Сигурно е така, щом за българските ангели не са задължителни крилата, а английският.

Това вече не е моята родина!
Не искам да умирам в нея!

Единственият полет, който още си заслужава усилията е навътре, към изчистената симетрия на доброто и злото. Там е вечният огън на любовта, там са рицарството и верността, там са нашите селски Ланселот и Галахад. Там е семейната софра - праведната българска Кръгла маса, без която миналото ни нямаше да се състои.

Нищо друго не е в състояние да опровергае калта. Все се надявам, че възраждането предстои - дай, Боже, да го доживеем, макар и с половин уста! Останаха тук-таме зрящи по земята ни, които знаят как да четат звездите през пукнатините на предчувствията.

Жива е и Поезията, която отдавна е престанала да се съобразява със смъртта - думите ѝ светят отвътре и пътят им е непредсказуем като летеж на пеперуда. На пръв поглед тя изглежда безсилна и беззащитна, но не знам нищо друго в човешкия свят, което да е надделяло безвремието. Поезията не се нуждае от идеологии, армии и желязо, за да отстоява живота.

Иначе защо Екзюпери ще полети с последния си самолет, който не е въоръжен дори с джобно ножче?

Представям си как под карамелените облаци над Средиземно море за последен път прошепва: "Женевиев, Вие царувате над не-

щата!". Било е топло, слънчево и синьо - прекрасен миг да се слеш със светлината.

Когато четях Екзюпери цяла седмица не ходих на училище. Скрих се на тавана и не излязох, докато не попих "Земя на хората", "Боен пилот", "Южна поща", "Нощен полет"...Самото произнасяне на имената Тулуза, Дакар, Латекоер, Кап Жюби ми звучаха като заклинание.

А "Малкият принц" е писан с апостолическо мастило.

Съдба!

Та за иронията ѝ. Обичам да пътувам с влак. В ранната есен се връщах от Ямбол и на Пазарджик се качи тя. Жената с лунните очи. Зарадвахме се след толкова години, заговорихме - знаеш ги тия разнежвания по невъзвратимото. И ето че се стигна до откровението: "Цял живот съм била обикновена счетоводителка, но сега пътувам - ходя в Гърция при дъщеря си, гледам внука... Дадох ѝ твоите писма - вечер двете ги четем и си поплакваме...Тя е лекарка, мъжът ѝ е пожарникар..."

Слязох на първата гара. Следващият влак беше след час и нещо. Валеше, стоях под навеса и не ми го побираше ума този живот.

Без каквато и да е връзка си спомних как ѝ писах от някакво затънтено сред тайгата градче с предизвикателното име Середина Буда.

Не проумявах защо излъга, че мъжът ѝ е изгорил писмата? Ала това, че ги е дала на дъщеря си, направо ме потресе. Представях си как омъжената за гръцки пожарникар българска анестезиоложка вместо упойка чете на пациентите си моите откровения, адресирани преди четиридесет години до майка ѝ. А навъсенният гръцки пожарникар бди с нахлупена каска и с маркуч в ръце - да не лумне случайно някоя искра, оцеляла по чудо в сърдечна пепел.

И тогава там под дъжда на гара Костенец така внезапно ме връхлетя онова прелестно сибирско утро, че залитнах от изненада. Бледорозовото му небе беше изпъстрено с пурпурни и златисти облаци, из малахитовите пещери на кедрите пърхаха и подскачаха роаци дроздове, овесарки и качулати синигери - разсъмването гър-

меше от трели, песни и подвиквания, сякаш се бяха събрали на някой от нашите събори по надпяване.

Аз пуших на терасата, краткото северно лято бързаше да цъфти, да живее и ликува; тънката сребърна лента на реката проблясваше в далечината и изтичаше зад хоризонта, а нащърбеното от короните на величествените дървета слънце приличаше на нахапаната от Спящата красавица ябълка...

За кой ли път се убеждавам, че в тоя свят единствено живо и непокътнато остава само несбъднатото.

Затова миналото ни е винаги по-светло от настоящето.

Що за магия ни е направена, та повече от столетие дремем така непробудно?! И защо нямам спомен да сме извадили някаква полза от поуките досега?

Иван Хаджийски беше писал, че и у нас се случва всичко, което се случва и другаде, но много пъти по-бавно и с огромни исторически разходи. На друго място обаче добавя, че животът в България на всеки четиридесет години започва отначало.

Двадесет вече минаха.

МИРОСАНОТО ДЪРВО

- разказ -

Бабата пъхтеше по стръмната пътечка, разтваряйки клоните на храстите. Земята беше спечена и каменлива, ронеше се под обувките, а августовската жега я караше да попива потта от челото и слепоочията си на всеки няколко крачки. След нея се катереше мъжът, гушнал омърлушеното момченце, чиято гола главица се поклащаше на рамото му. Детето беше на не повече от 5 години, с опадала от химиотерапията коса, подпухнало жълто личице и медицинска маска на устата и нослето. Беше болно от левкимия и въпреки разсипващата химиотерапия нямаше почти никакво подобрение в състоянието. Сега го носеше нагоре към Божи връх, където имаше оброк на Свети Илия за да го сложат да полежи под миросаното дърво, дано болестта изпълзи от тялото му и потъне в някоя от многобройните змийски дупки, с които беше пълен хълма.

Най-отзад запъхтяна и разрошена се катереше майката - красива жена, на около тридесет години, с големи тъмни кръгове около очите.

Миросаното дърво си расте там от паметивека, им беше разказала старата жена (далечна роднина на семейството, една от последните жители на планинската махала, където снощи по тъмно семейството беше пристигнало направо от ИСУЛ). То е свето дърво, дърво на Свети Илия. Преди стотици години, през чумавото време оцелелите от пожарите и ятаганите на турската войска шеп-па българи се заселили в тая котловинка, между балканските върхове. Но дрипавият керван докарал на новото място и плъзналата от многото разлагачи се в равнината трупове болест. Започнали да измират хората... Тогава свещеника ги събрал и поискал оброк

да сторят. Но нямало нито пари за хубав камък, нито каменоделец, нито време да се изработи кръста... И тогава отчето предложил - да се разделят мъжете и да се разпръснат във всички посоки, за да търсят голямо, красиво и здраво дърво. Него щели оброк да направят. Открил го Илия - каруцаря. Завел заселниците на този хълм, точно отгоре на която растял самотен дъб - здрав, силен и с огромна корона. Свещеникът коленичил, а след него и човешкото множество. Помолили се за прошка от дървото, после Илия пробил с ръчен свредел дупка в дънера му. В нея отчето излял с гореща молитва спастреното с много мъки по време на гоненията църковно миро, запушил с червен восък отвора, а Илия заковал на дървото кръста от селската черква, който османлиите отсекли от покрива още с пристигането в бившето им село. Осветил отчето и извора в падината, и от тогава се смятало, че от тоя извор направо светена вода блика. Пренесли после болните под сянката на дъба, оставили им по стомна вода и по пита хляб и ги заминали там. Всички които си тръгнали измили ръцете си на извора, наплискали лицата си и се помолили чумата да остане тук и да не се връща в селото. След две седмици един по един започнали да си идват излекуваните от Божи връх - всичките 9 души, дето били оставени на милостта на светията. А оброк сторили точно на Св.Илия, защото това се случило на втори август, а и каруцаря, който открил дървото се именувал Илия. Та от тогава на тая дата всяка година благодарното население сторва курбан на светеца и със страхопочитание се моли за здраве и берекет. Свети Илия нерядко отговарял на молбите, извивайки бури с много гръмотевици и светкавици, с които набързо наквасвал събралите се, но никога гръм не е паднал на дървото и човек на тоя хълм не е постраждал от мълния...

Огромното прастаро дърво се почита и до ден днешен. При него идват хора от всички краища на България да търсят лек за тежки болести. Палят свещи върху дебелите му корени, преливат с вино ("поят го за милост", както казват тукашните) и връзват на клоните му парцалчета от дрехите си за да оставят тук страданието завинаги. Излекувани са се връщали и най-безнадеждни, завър-

ши бабата. Надежда има и за вашето момченце... Децата са невинни душички и са по-близо до сърцето на Господа. Опитайте с миросаното дърво, да се върне здравето и радостта в дома ви...

И ето, тази сутрин бяха станали рано, бабата беше омесила питка, наточила вино и увила 4 вощеници във вестник. Сега лазеха нагоре по стръмното и скоро щяха да стигнат. Поне мъжът се надяваше да е скоро, защото отпуснатото в ръцете му дете беше на тежало като камък. Майката предложи да го поноси тя, но като я гледаше така изтощена и задъхана му беше ясно, че няма да може. Така, че бащата стискаше зъби и примигваше от стичащата се в очите му пот. Още малко, беше казала бабата. Още малко...

Ето, тя разгърна последните храсти и пред погледа им се откри заобленият връх на хълма, обрасал с прегоряла трева, чист от друга растителност. В средата му страшно се жълтееше прясно отрязаният гигански пън, а наоколо се въргаляха изпочупени вейки и окастрените тънки клони от вършето...

- Боже-е-е-ей! Кой отрязва миросаното дърво на Свети Илия, бе? - зави страшно бабата. Проклет да е, трижди проклет! Тоя, дето е посегнал на оброка, Боже-е-е-е, знае ли какво е направил?...

Бабата рухна на колене и прегърна грозния пън, положи главата си на него като на пресен гроб и сълзите ѝ квасеха дървесината... Тя продължи да скимти, потресена, ужасена, задавена... Бащата свали детето от рамото си и го сложи да легне върху жилетката на майката. Напечената трева беше остра и бодлива. Трябваше да налее малко вода в пластмасовото шише, за да наплиска лицето му, че жегата беше голяма. Огледа се и видя извора. Запъти се натам, но когато стигна разбра, че е пресъхнал... Само напечените камъни показваха къде е бликала сладката вода.

Обърна се бащата и с думите "хайде, нямаме какво да правим повече тук, на тоя припек" взе момченцето, прегърна с лява ръка жената и я побутна към пътеката, по която току що бяха дошли. А бабата остана да лежи и да нарежда, да пита Господа кой уби миросаното дърво, кой бе тоя дето уби надеждата на хората...

...

Августовската нощ беше приказна - ясна, звездна, а в добавка

над Земята преминаваха Персеидите и метеоритния дъжд беше много красиво и впечатляващо зрелище. Петте джипа пътуваха по частния път през гората към вилата на Чорбаджийски. От година той строеше тая извънградска къща във възрожденски стил, предназначена специално за отсядане по време на летните горещини. Беше скътана в гънките на Балкана, край бистра и студена речица, усамотена, обгърната отвсякъде от гора. Беше проектирана от известен архитект, а за изпълнението ѝ бяха ангажирани все скъпоплатени майстори. Строителството се проточи, според разбиранията на клиента, но онзи ден, когато я видя готова, Чорбаджийски остана доволен, всъщност - много доволен, като се имаше предвид колко капризен и дребнав беше по характер. Най-много го забави дърворезбарят. Почти десет месеца му трябваша, за да направи мебелите, розетките по таваните, перилата на чардака и стълбите, стенните пана... Цялата дървения в къщата беше от първокачествено дъбово дърво, нещо повече - цялата дървесина беше от едно единствено вековно дърво (по изричното изискване на собственика - за да нямамо разнотоние в шарките и цвета). Доста нерви и пари му коства снабдяването с това дърво, но след няколко комесечно обикаляне на двамата горски надзиратели, на които плащаше да си отварят очите и да си затварят устата, такова дърво беше намерено. Тогава го раздразни досадната подробност, че нито един местен не се нави да го отреже, срещу каквото и да било заплащане, та накрая се наложе да докара двама цигани от града, които да свършат работа. А как го транспортира до дърводелския цех на брат си - не му се спомняше... Но, както и да е. Къщата стана невероятна, а сега семейство Чорбаджийски и гостите им пътуваха в топлата лятна нощ за тържественото ѝ осветяване с печено агне, червено вино и хайдушки песни.

Смрачи се, мощните фарове уверено прорязваха тъмнината. Гората сякаш се надигаше и се надвесваше застрашително над пътя. Излезе неочакван вятър, дърветата забучаха, но вътре в колите чалгата дънеше до дупка и природните звуци не се чуваха. Вятърът се засили, клоните започнаха да се огъват и да шибат стъклата на джиповете, но пилотната кола, в която пътуваха семейст-

во Чорбаджийски имаше опитен шофьор и уверено напредваше по виещият се все по-нагоре път. Калин Чорбаджийски седеше на задната седалка, прегърнал с лявата ръка жена си, а с дясната галеше издутия ѝ от напредналата бременност корем. Вътре риташе бъдещият Никола Чорбаджийски. Последният 3D видеозон категорично беше показал това. Сега щастливият татко беше положил длан върху скъпата материя на роклята и шепнеше в ухото на Савина Чорбаджийска, че щом роди жив и здрав престолонаследника на "Чорбаджийски инвестмънт" може да отвори каталога на "Картие" и да си избере каквото иска от платина, гарнирано с диаманти.

Неочаквано в гъстия мрак избухна бяла светлина! Ярка светкавица удари в средата на пътя, на около пет метра от първия джип! Шофьорът инстинктивно изви кормилото на дясно, за да не връхлети върху мълнията, и тежкия джип се срина в пропастта, като, падайки, се удряше в скалите, докато се заклеши в тясното ждрело на речицата, избухна в пламъци и изпържи пътниците си. Останалите шофьори набиха спирачки, при което верижната катастрофа бе огласена от звън на счупени стъкла и смачкано желязо. Пътниците някак успяха да излязат един по един шокирани, ужасени и окървавени. Мъжете се опитваха да извикат помощ, ала падналите в ждрелото вече нямаха нужда от нищо. Дори и да имаше някаква вероятност за оцелял човек, в тази част на Балкана нито един мобилен оператор нямаше покритие. Тук покритие имаше само Бог и те току що бяха чули кратката му реплика - оня разтърсващ мощен гръм, от който сякаш още вибрираше земята под краката им.

ОНОВА НЕЩО

- разказ -

Дриплъто буташе воденичния камък нагоре. Всички, които го видяха, си рекоха, че е луд. Но после се замислиха как така един слабоват и луд мъж, чиято дълга коса се бе сплъстила от пот, не дишаше тежко и не се вайкаше от големия зор. Всеки друг на негово място щеше да си изплюе дробовете от напъване, дори би се отказал да си проверява безумието - да бута воденичен камък нагоре по хълма, ха-ха, как ли пък не - щеше да си изпсува цветисто и с усещането за превъзходство, че си е свършил единствената мъжка работа на света, да си замине по пътя. А този буташе мълчешката, и все по-нагоре нагазваше камъка. Сподиряше го отгъпаната пътека зад гърба му. Явно тежък бе камъкът и се отбелязваше дълбоко в земята, коловозът сочеше изгрева. Когато онзи, когото наричаха луд, се умореше от усилието, пускаше камъка, който изстенваше тежко и полягаше сякаш да побозае от земната сила. Зяпачите не го притесняваха. Тяхното зяпане си беше тяхна работа. Неговата си беше да се грижи за камъка. Така им отвърщаше на тия, дето го гледаха с недоверие и дори с презрение, защото презрението най се усеща по въпросите.

Какво прави? Какъв е смисълът да бута нагоре тая канара? Та мигар най-отгоре няма камъни? Той им отвърщаше благо и с неподражаема нотка на смирение в гласа:

- Аз се грижа за камъка, защото после той ще се грижи за мен! Уморява се повече от двама ни, защото е вечен. Времето му тегне. Отредени сме един за друг от Онова нещо!..

Нищо не разбираха хората. Зяпаха си и не вярваха. По-отраканите процедиха през зъби, че всичко си е номер. Засега не знаят точно какъв, но повече от ясно е, че е номер. Ще го разкрият, та

ако ще... Ще поизчакат дриплъто да остави камъка, ще се стъмни, а тогава ще го докопат. Как така нищо и никакъв човек ще бута из нанагорното такъв голям воденичен камък? И ей така, за едното нищо. Говори им за души и за никакви си темерутщини, които те не разбираха точно какво означават. И все споменава Онова нещо, като че ли е нещо много главно и важно. Откъде-накъде? Ще почакаат, докато се стъмни, че като побарат камъка, ще го сурнат надолу по стръмното, че да му чуют душата как ще изгромоли, докато помита всичко по пътя си.

Но по тъмно нещата изглеждаха по-иначе. Някои се изплашиха и рекоха, че това не е тяхна работа. Други просто смотолевиха, че какво им пука за никакъв идиот и за нищо и никакъв камък. Да си го бута, смотанякът. Тях какво ги бърка? На тоя свят лудите няма да се свършат! Но ако ли пък Онова нещо, за което все говори човекът с дългата коса, нещо се разсърди и се разфучи? Що им трябва на тях да подпират чужд камък и да си навличат белята с проверки. Ще си траят и това си е.

Все пак няколко от мъжете тръгнаха да видят отблизо каква е точно работата, защото им бе писнало никакви си овчи душици да им мътят главите със страховете. Дори взеха Дойчин с трактора, та ако не могат на ръка, с моторна сила да го обърнат по корем проклетия камък и да го видят откъм вътрешната му страна. Защото, ако се вярва на бръцолевенето на непознатия, тази канара имала душа. И къде ще се крие душата на всяко нещо, ако не в пазвата на нещото? А има ли по-мъжка работа от това, да се бръкне в чужда пазва?

Докато коментираха кое за и кое против мъжете изкачиха стръмното с трактора, слязоха от него, и докато той късаше и тишината, и тъмнината на парцали, Дойчин се ядоса. Дръпна му нещо от копчелъците и машината кротна.

Всички се втрещиха, защото видяха, че непознатият се е отпуснал до камъка и блажено спи, сякаш си е в най-чиста проба креват с луксозен матрак. От ония, за които булките им все опяваха, че трябва да се подменят, а не да скърцат като сушени ребра и да будят децата в съседната стая. С дясната си ръка бе прегърнал

камъка и от лицето му струеше спокойствие. Нищо не го плашеше, нищо не му причиняваше неудобство. Макар да подухваше хладен вятър, никаква тръпка не смущаваше съня му. Дори звездите се бяха спуснали ниско и впитаха от своите нишки в косите му. Дриплъмото заблестя с някаква вътрешна светлина и около главата му се въздигна ореол. Мъжете изтръпнаха. Тук имаше някаква магия. И какъв е този камък, дявол да го вземе? Я да го напънат малко? Не е възможно нищо и никакъв човек да го избута чак дотук, където и тракторът с мъка стигаше! Напънаха се да го отместят, но камъкът не помръдна, сякаш планината бе залепнала за него. Дойчин запали и трактора, но тракторът само изсумтя и гумите му издраскаха земята, задави се и угасна. Мракът и тишината ги затиснаха за гърдите, сърцата им кънтяха като камбани. Рекоха си, че сигурно Онова нещо ще да тежи отгоре им, някак си незнайно защо се е смъкнало от камъка и сега ги затиска, защото се е ядосало. Ама и те са едни, веднъж да рекат да бръкнат в една нищо и никаква каменна пазва и да се оплетат така. Тогава чуха благия глас на непознатия:

- Не е за вярване, което виждате. Но вие го виждате! Не бутайте чуждите камъни, а само вашите, защото те само вас чакат. Сега сте ги зарязали заради неверието си, но подирете ги. Защото Онова нещо ще ви попита къде и какъв е вашият камък, докъде сте го докарали, а вие трябва да сте готови с отговора. Вървете по пътя си, а утре елате пак. Разкажете какво сте правили и какво сте видели. Никому не обяснявайте повече от видяното, не притурайте нищо. Най не е за вярване онова, което е истина...

Мъжете, качени на трактора заедно с Дойчин, се заспусаха по стръмното. Изтръпнали, изумени, неразбиращи. Пък и ги беше страх. По къщите ги чакаха невярващи жените им, на които трябваше да обяснят като какво точно е било Онова нещо...

* * *

На следващата сутрин лудият бе изгърколил камъка на самото било. Седеше отгоре му и се усмихваше на слънцето. Сякаш очите му милваха небесното светило и между двамата се раждаше ня-

какво любовно копнение, някакво магическо тайнство. То караше въздухът да се наелектризира, докато светът наоколо изтичаше, а облаците бяха само луд водовъртеж, който търси своя брод. Възбудата на клоните я утоляваха само птиците. Някъде в далечината се задаваха хората. Те запъплиха по хълма, най-отпред бяха жените, помъкнали подире си децата, още жени, млади девойки. След тях пристъпваха мъжете, които ръмжаха и псуваха неравния път и щуротията на жените. На пустите му жени само дума да им кажеш за било или не било и те се юрват да го пипнат, видят, усетят, изживеят. Че и децата подире им, и те да видят Онова нещо. Мамка му на лудия, дето... Всички се скупчиха около пришелица, защото всички до една си признаха, че не беше тукашен - нито го бяха видели да се вестява тъдява, нито пък с някоя се бе чуло да има вземане-даване, нито пък с нечий мъж се бе счепкал, иначе да се беше разчуло. Гледаха го в очите и тайно си викаха, че това са очи, а не като на техните мъже, дето само виното и пълнолунието на гърдите им придаваха блясък. Той бе смирен, но чувстваше силата му. Извираше от дълбоко, изпод камъка сякаш струеше и се въздигаше нависоко. Понасяше ги и тях, зовеше ги, а дума не беше изрекъл. Някоя тайно прошепна и мълвата мигом обиколи множеството, че зад човека имало кръст, а под него извор. Жените се сбутаха, мъжете се зачесаха по главите, децата писнаха, че искат и те да видят и пипнат. По-разпалените майки зашлевиха по някой шамар, а после се прекръстиха за милост. Тълпата опря до камъка, мъжът се изправи и сякаш тътен се отрони от лоното на планината и отекна чак до полето. Простря ръце над главите им и заговори:

- Искайте да уголите любопитството си. Едва ли ще го наситя. Само ще ви река, че виждате другата страна на живота си. Аз съм светлината, която ще ви освети непознатите кътчета на душите ви. Ела тук, жено.

Жена с бледо лице и тъмни черни очи пристъпи напред. Едва дишаше от възлание. Страхуваше се, но и се надяваше.

- Мъжът, когото не известяваш за всичко у себе си, не те заслужава. Чужд е!.. - промълви пришелицът, но всички го чува.

Преди да довърши словото си, отнейде изсвистя камък и удари жената право в лицето. Плисна кръв. Няколко мъже припаднаха, други от жените се защураха като зли влѣхви, кълняха и виеха като вълчици. Ревнаха и децата, защото не разбираха нищо и се страхуваха.

- Тази, безгрешната, която уби, за да опази своето, ще отънее като сянка привечер. Слушайте, жени, искайте своето! Това право ви се дава от Онова нещо, но премерете го. Вие сте били на мястото на тази жена. И може пак да бъдете. Ако не искате смехът ви да се превърне на прилеп и да литне от кулата на вашата завист, не забравяйте камъка!..

Наведе се странникът, погали примрjалата жена по лицето и тя отвори очи. Кръвта спря и там, дето бяха паднали капките, избуяха цветя, чудни, невероятно красиви и невиджани омайни цветя. Той обясни, че тези цветя са на цвете завистниче. И от днес натък то няма да може да бъде изтребено от никого никога. Жената стана, разплакана и объркана, наведе се да целуне ръка на мъдрия и всемогещ мъж. Бръкна в пазвата си и ... извади камък. Подаде му го. Последваха я и други. Купчината пред непознатия се надигна застрашително.

- Ето защо били студени пазвите на жените ни! - извика Дойчин и другите го зяпнаха. - А те топлели камък ... - и хукна да търси в тълпата своята жена. Останалите мъже направиха същото. Навалицата се разбърка. Олелията прерасна в тътнеж. Непознатият извиси глас и отново рече:

- Приближете се. Ето, аз ще ви докосна. Не с ръка, а със сърцето си. Почувствайте ме! Ще ви отдам от топлината и от светлината си. Каквото видите в тези мигове, това е животът ви! Вие, мъже, какво сте? Вечер си пиете виното, нощем бродите като лунатици в херметически стаи сред призраци, а денем овчедушно ви наставляват некадърници. Не търпете живота! Не превръщайте кръвта си в прокълнато бягство! Или минете оттатък...

Хората паднаха ничком, защото някаква неведома сила ги накара да подвият крака и да се заслушат в себе си. Много картини преминаха през главите на всеки. Едни строяха къщи от думи, на-

брани от раковини, измазваха ги с дъга и застилаха праговете им с цветя. Други все пресмятаха и пресмятаха как да се скрият от онзи силует, който ги преследва и отвъд хоризонта като гранитен вълк. Трети бяха готови да стискат въглени в шепите си, но да не изпуснат пламъчето за огнището. Други пък... просто воюваха, рушаха, убиваха дори себе си.

Жените на корените жертви принасяха, за да оцелее родът. Не знаеха кога и как трябваше да живеят, но искаха да има в живота им поне един луд, фанатик, лунатик, безумец, уязвим и дори бездомен пройдоха, който вечер или сутрин, или само понякога да им казва, че ги обича... И чуваха песни, и чуваха закани, и чуваха предупреждения и прокоби, но силата беше у тях и напираше да я бъде...

Някак постепенно светлината превърна се в мрак, а после отново в светлина. Камъкът тежеше на мястото си, отгоре му стоеше пришелецът и говореше, и говореше, и говореше:

- Аз съм капката роса, с която тревата оцелява през сушата. Аз съм залъкът, който ще се намери, когато полето е голо, бяло, голямо, студено гладно проклятие. Аз съм коренът, който бозае от тъмното, за да даде плод. Аз съм цветето, което поставяте за сватба и за погребение, за да се знае какво чувства човек. Аз съм закъснялата съвест, и присъдата, и наказанието, и опрощението, и надеждата, че има и после...

Едно дете, невинно като лунен бисер и чисто като дух Божи се пресегна, погали камъка, който непознатият бе избутал до ръба на хоризонта и пред който ничком се молеха, и чакаха, и се надяваха, плачеха, и скърбяха, и се смееха, и се радваха, и пееха, и се заканваха и мъже и жени, и рече:

- Мамо, виж, тук ли е било Онова нещо? - и протегна ръката си, върху която блестеше прах от Онова нещо...

Всички се прекръстиха и погледнаха първо детето, после ръцете си. Не знаеха отговора! Макар по дланите им също да блестеше прах от Онова нещо, което е било в ръцете им...

Татяна ЛЮБЕНОВА

На баща ми

ОЩЕ ПРОДЪЛЖАВАТ ТЕЗИ ПЪТИЩА -
в жегата се задъхват, зъзнат в скреж.
Времето е просто всепоглъщащо,
а пък аз вървя през него пеш.

Няма скоро някъде да стигна,
но и няма скоро да се спра.
Нощите са колкото да мигна,
колкото да сегна със ръка

да погалия чорлава главица,
да надникна в питащи очи,
да ме бодне с тъгълче Зорницата -
кръв да текне и да преболи.

Все на път. И стигане да няма.
Да не свършва слънце, нито скреж.
Времето да хвърля сянка няма.
И след него все да бързам. Пеш.

И ПО-ДЪЛБОКИ СТАВАТ ЧАСОВЕТЕ.

Подводните течения менят
щастливия звънтеж на гласовете.
И Времето намира форма в цвят.

Но няма чудесата да се случат.
Предчувствията да се утешат.
А ние сме един банален случай
във удивителния, пъстър свят,

където птичи гласове замират
и падат недовършени гнезда.
Където и дърветата умират,
преди да са родили в светлина.

И как да ги спасим? И да прозвънне
под тънката кора безсмъртен сок.
И недовършеният дом да кънне
от детски смях - внезапен и висок.

И ние с теб - един банален случай
във този свят - и пъстър, и зелен,
на толкова любов да го научим!
И да го сторим необикновен.

СЛЕД ДЪЛГОТО МЪЛЧАНИЕ НА ЗИМАТА,
прииждат слънцегласи ветрове.
И в мен се разлюлява пак незримата
надежда за зелени класове.

Изправени и крехки като лъкове,
със коренчета - сякаш тънък лен,
в които се разлива сладост стръкова
и се събужда утрото от плен.

Земята топлоока ги е кътала
за първия си безметежен ден,
та в кротките ѝ, още тъмни скътове,
да се огледа този свят. Роден!

Да забушуват утре в светли пирове
дървета, аромати и треви,
лавини оглушителни и сривове
да не заплашват ничии следи.

А Слънцето да дойде като птицата,
възкръсваща сама от пепелта.
И да ме милва ласкаво пшеницата,
спасила ме от зимна самота.

На поета Хинко Георгиев

ТЪЙ КАКТО СИ ЖИВЕЕШЕ СРЕД НАС

и идваше на работа навреме,
гневеше се на злобата на глас
и носеше я като свое бreme,

тъй както ни изглеждаше все млад
и срещу вятър крачеше унесен,
тъй както се превиваше от хлад,
ала довършваше стиха нелесен -

разправят, че Поетът полудял!
Откарали го в болницата. Вчера.
И любопитство, като жълта кал,
във въздуха злорадичко трепери.

Наистина? Виновен си е сам.
Все спореше със някаква си равност.
Защо му трябваше да рови там?
Предателствата също имат давност.

А той се мислеше все по-голям.
Нима на нас ни е безкрайно лесно?
Но премълчаваме. И нито грам
не сме изгубили от своята честност.

Разправят, че Поетът полудял.
Налудничави стихове нареждал.
Ще го оправят. Пак ще бъде цял.
Но чрез кого Слепците ще проглеждат?

*"Моим стихам, как драгоценным винам,
Настанет свой черед."*

Марина Цветаева

Не пророкувайте излишно
и присмеха си съхранете,
че той навярно ви е нужен,
но няма да ме отрече,
една праствара поговорка
какво гласи си припомнете:
"Където е водата текла,
отново пак ще потече!"

В мен съпротивата остана
като залог, че ще живея,
че ще прегръщам светлината
и ще изтръпвам от студа,
че ще ме пази от окото на уроки
и зла идея
не ще покълне като цвете
във думите на песента.

И дето е било дълбоко
като в душата на самотник,
ще бъде бистро и горещо -
като в отплакана сълза.
а времето, което скита -
уплашено и безимотно -
ще се изпълни с топлината
и даровете на ума.

Не бързайте да ме дадете
на глухата забрава, сякаш
дърво съм, дето корен няма
и съхне в живата гора.
Че май са криви тези сметки,
когато в погледа ми вярващ
се приютява да ношува
забравена от вас звезда!

Красимира МИЛЧЕВА

Из "Жената в мен"

ОЧИТЕ ТИ

"Очите ти се смеят като слънцето..."

Очите ти,
в които се загубих
в една невероятна
Бъдни вечер,
обърнаха
душата ми наопаки
и разлюляха
сивото безвремие...

И някак си,
обратно на мечтите ми,
дойде нечакан
и почти митичен...
Пред Рождество -
невероятно истински,
сред всички чудеса -
различен...

И като слънце засиях
през дните ти,
а ти през моите -
с предчувствие за сбъждане...
Добри и ласкави,
ме омагьосваха очите ти...

И пак греховна
се изгубих в тъмното...

* * *

"Ти си моята радост..."

Била съм,
знаеш ли,
Любов.
И Обич съм била
понякога...
И ураган,
пороен дъжд,
и зов...
И кротка,
и усмихната,
и всякаква...

Била съм
слънце и тъга.
И Грях съм,
вярвай ми,
все още...
Крадец на нежност.
И вина...
В ръце безумни
съм горяла нощем...

Не се римувам
с радостта!
За нея ще възкръсвам
дълго още...
Покаяна,
греховна по съдба,
не давам ризата си,
и не търся прошка...

Това съм аз!
Позна ли ме сега?
Една Вселена и
безкраен Космос...
И грешница,
и праведна...
Жена!
Такава искаш ли ме още...

Демир ДЕМИРЕВ

МЕЛНИЧАРЯТ НА СПОМЕНИ

От детството си го познавам.

Вълшебник е

мелничаря.

Черно е

неговото

мливо.

Спомените мои - бели!

ЗАД РЕКАТА НА ВЕЧЕРТА

Зад реката на вечерта
конят син на утрото
препуска.

Оставя
стъпки
по водата.

В ДЕНЯ НОЩТА. В НОЩТА ДЕНЯ

На бронзова

мълния

трептежа

потъна

в хладината

на камъка.

"В Северния океан има една риба...

Тази риба се превръща в птица..."

Една вечер

насаме,

сподели ми

Чжуанцзъ.

Ваня ДУШЕВА

ВСЯКА РЕКА ИЗВИРА ОТ ВРЪХ.

Ние - също.

В морето всички реки са еднакви.

Ние - също.

Капката е същност,
познала смисъла на Върха
и Дъното.

СНЕГЪТ ТРУПА НА ПАРЦАЛИ.

Пада бавно, тежко.

Сякаш небето със замах хвърля ямурлука си.

И е красиво.

Трите бора до чешмата -

мъдреци

обсъждат нещо със водата.

Настръхнали врабчета

пъргаво подскачат

и кълват снежинките,

мислейки ги за трохички.

А снегът вали...

И е красиво...

В печката огънят

топурка -

каруца по селски калдаръм.

Снегът вали.

И е чисто...

Колко кратко е красиво,

колко късо - времето за красота.

В следобедните новини:

"Двама холандски новинари

рязали от себе си,

сготвили го

и яли.

В ефир."

Снегът вали.

Колко е студено

и пусто.

ОБИЧАЙ МЕ!

Стихийно ме обичай,
за да не мога да избягам,
да се скрия...

Изтрий с целувки контурите
на времето, на суетата,
на ролите по сцената на дните
и ме остави в покоя на съня
изящна, сребърна верижка
между земята и небето.

Ани НИКОЛОВА

ДЪЖД

Пустинен дъжд излива своите капки -
изстрадани отломъци надежда,
със тиха нежност влиза във душата
овързана от кукувича прежда.
Топи се облакът, покапва покаяние,
земята е разтворила недрата си
като Голгота да приеме откровението
за смисъла на малкото
и светостта на тишината.
Копнежът се изтръгва от веригите,
привързали го в земните капани.
Във капките дъждовни се разтапят
непреболели от години рани.
Струи небето, цялото отдадено
на свободата, скупчена в ъглите.
От вярата в дъжда се преродява
неукротимото в душите.

* * *

*И вярваш, че животът си струва?
напук на самия себе си."*

Калина Ковачева

ЗА ХЛЯБ И КНИГА ДА ИМА -
друго не ми е нужно.
А инак навън дефилират
куп суети в плътско безмълвие.
Късат мисли и лихви натрупват
във влогова книжка от непрактичност.
Чаша вино да сгрея с приятел,
а инак другите нека ризи различават.
И да повярвам на старата циганка
дето в ръката надеждата сочеше:
"Бог те закриля, мило момиче,
само че дяволът стиска ключа от портите.
В пясъчни кули все ще заспиваш.
Вятър ще вихри изплакани стихове.
Само в децата си ще преоткриваш
късни мъдрости от зряла приказка."
За хляб и книга -
и за минута мълчание.
Падащ приятел да подпра със рамо.
Венчалният пръстен все не ми е по мярка,
а инак в гората пак ме радват шишарки.
И ги нося във къщи. И строя си пак замъци.
И сама ги подпалвам. И се грея на пламъци.
Да не тъна в доволство. Да не търся отплата.
А инак -
хлябът и книгата стигат.
И песента на децата ми.

Илиана ИЛИЕВА

ЦЕЛУВКА

Безсловесно те гледам и мълча до забрава.
Тази тиха беседа сладък миг обещава.
И полека се спускам - като пух от глухарче -
върху твоите устни ... и замирам, макар че
да вилнея ми иде - лятна буря, стихия -
докато ме разпридаш, аз пък тебе да пия.
Да те вдишвам дълбоко, докато те запомня -
като ярна посока по земята огромна,
за да знам, че те има докато още дишам,
или стана незрима, или ти си отишъл
в най-дълбокото мене и на дух те посея -
моя обич неземна, слънчева Одисея.

Валери СТАНКОВ

ЛЯТОТО ВИЛНЯ И СИ ОТИДЕ

Свърши лятото. Свърши.

И жените са всички оклюмани.

През площада на пръсти минава кварталният луд.

Ветровете нахлуват - сякаш орди настръхнали кумани.

А рибарите теглят гриба с триста кила паламуд.

А над тях триста гларуса -

като пръснати Ботеви четници,

грачат грозно, зловещо - сякаш свършва самият живот.

Във разбитото барче на плажа тършуват несретници,

от които вони на мастика, тютюн и на пот.

Под неона в дъжда

таксиджиите дремят, посърнали.

Две ченгета оглеждат, явно крадено нейде, порше.

Под прогнилите лодки, гръб на мокрия пясък обърнали,
ще се скрия и аз с неизменното свое шише.

Мокри псета в дъжда -

от стопаните свои изритани,

със кварталния луд гръб о гръб ще се топлим в студа.

И до другото лято като черни, прегърбени питанки

ще се чудим дали живи хора ще срещнем в града.

И понеже

последното слънчице своите ласки изсипа ми,

и преди да умре, листопадът наплете ми шал,

подарявам на всекиго малко парченце от припека -

това толкова топло ноемврийско парченце печал.

Галина ГАНОВА

РАНО Е още от мен да си тръгваш -
знам, че в душата ти огънче тлее!
Виж през прозореца Марта надлъгва
зимния вятър и пролетно пее...

А в равнината, ей там, край Огоста,
сгушена твоята бащина къща
моли вратите ѝ пак да отлостиш -
в нея след път уморен да се връщаш!

Старата стряха те чака сирота,
в двора кокичета спят белоснежни...
Прелетна птичка за нас е Живота -
стискай я здраво в ръцете си нежни!

Дишай! На пук на оная с косата
и ще постигнеш победата сладка...
Идва ни помощ - сестрата с иглата,
дай да навием ръкава ти, татко...

СИМПТОМИ

Дълга зима, мразовита...
Ти ми носиш хризантеми.
Как съм, нежно ме попита.
Бъбрим си на разни теми...

Сваляш ме! О, Боже мили!
Нещо ново с мен се случва:
плъзват мравки в мойте жили,
разумът ми се изключва,
бузите ми огън пали,
цялата трептя горяща...

Влюбвам ли се в теб? Едва ли!
Просто, грипът ме прихваща...

Диана НИКОЛЧЕВА

ВПЕЧАТЛЕНИЯ

От влака
виждам
селянка със крава -
усмихва се и маха...
Овчарят
от отсрещния баир
натирва облаците -
приближава
да поприказват...

После
дефилето
ги скрива в тайнствен джоб
и дръпва ципа на реката.
Дърветата, изплезени, препускат...

За тях съм влакът в четири без десет,
което значи време за прибиране...

В пет
гарата завързва двете релси,
Вагонът бълва неолитно стадо,
с което се настъпваме в трамваите,
оглеждаме (се по) витрините
и се боричкаме като мухи в буркан...

Придвижвам се
из градското пространство,
закусвам времето си
като сандвич.
Все още имам
палто,
пари
и мисли...

... в дефилето,
в обора
селянката издоява кравата,
луната издоява
и после ляга,
пълна с впечатления.

А аз вървя
из "всичко си е същото",
из "все ми е едно"
и съжалявам
за хората със крави
и без крави,
които бързането
ми отнема...

ДОСТАТЪЧНОСТ

Вървя срещу себе си - въглен, затичан към ручей
и делвенокухо звъня, щом във облак се блъсна.
Поетство - пророчество и светотатство (зависи от случая)
нима има някой от твоята милост възкръснал?

Не гоня римувани сънища в лаврова шума.
Храмът остава без моите стъпки в неделя.
Понякога тайно паса в резервата на думите
и чакам сезона за лов, за да бъда обстреляна.

В жадната нощ като паяк ме пие покоят,
а съмне ли - с влажните стихове паля огнището...
Поетство - пиянство, поетство - безпътие мое,
от нищото идвам и бързам да ида във нищото...

Габор ГАРАИ

В ГОРИТЕ НА ОРФЕЙ

Ти, люлко на старинните съзвучия!
Изправят се на пръсти лесовете.
В русло между морени лъкатуши
потокът. И бозае снеговете.
Повярвах аз, че тук се е родила,
че тук е избуяла песента -
сред боровете, пълни с древна сила,
сред дивите къпини на кръвта.

Пасат стада. Гъдулката им свири.
Звукът ще спасри стадото, а сам
ще се люлее между стръмните баири.

В затвора от скали, аз вече знам
какво ще каже вятърът сурово:
умреш ли тук, ще се родиш отново!

превод: Нино Николов

Евгений ПЕТРОПАВЛОВСКИ

ИЗЧЕЗВАТ НАЙ-ДОСТОЙНИТЕ СРЕД НАС

Изчезват най-добрите днес, изгарят като свещи,
преливат в нищото, в тъмницата зад облак бял;
те няма да възкръснат, няма да ги върнем вече...
Пост фактум съдията висш присъда е издал,
защото техните съдби ни действат непонятно
и с множество очи следят безумния ни друм.
Гори, гори, гори пелин... И няма на земята
пирон за всеки нов Христос - единствено куршум.
Изчезват най-достоините сред нас, нетърпеливо
в незнаен миг, в незнаен час - към граници небесни.
И снимки в профил и в анфас се губят сред архива.
Но ние следваме ги с техни стихове и песни...

превод: Красимир Георгиев

Мурадин ОЛМЕЗОВ

ВЕДНЪЖ

Веднъж
се изгубих.
Сред хората
се търсих дълго...

Но се открих,
колкото и да е странно,
сред птиците.

НЯКОГА
сме имали крила.
Сигурен съм,
че някога сме летели.
Иначе как да обясним
онази тъжна завист
към птиците?

Някога
сме имали крила...

СЪЛЗА

Земята потрепери...
Канара ли рухна?

Земята потрепери...
Скали ли се стовариха?

Земята потрепери...
Гръм ли протътна!

Не.

Просто
на земята
падна
сълза.

ЗАВЕТНИ МОИ МЕЧТИ!

Колко години играем на криеница...

Поне една от вас
да беше се намерила.

превод: Ваня Душева

Димитър ЗЛАТЕВ

КЪМ РОДИНАТА

Поетът те сравни с човешка длан -
не толкова по площ, а по величие.
Защо дочака гордият Балкан
да го плякосват новите еничари?

Нали ги кърми с мляко, не със злъч,
отгде това двуличие тогава?
Нали речта ти озари ги с лъч,
защо я оскверняват със забрава?

Ти учеше ги що е срам и грях,
издигаше им примери високи,
коварство змийско как поникна в тях
и в идол свой превърнаха порока?

Да беше Ботев жив, с камшик от гняв
разпръснал би туй дяволско котило.
И заклеимил би робският ни нрав
да те отричаме, Родино мила...

Пред тебе, майко, се червя от срам,
че мисля повече за своята кожа,
наместо псалми в светлия ти храм
с гнева си съвестите да тревожа.

Ти - феникс, оживял от пепелта,
загробван от царе и от боляри,
като Исус надмогнала смъртта,
пак твоя час възкресен ще удари!

РАНА

И се рони брегът
на заветната българска вечност,
и отнасят вълни
плодна пръст
към земите далечни...
Наше семе ще пусне там корен
и плод ще отхрани.
Тъжни залези тук ще кървят
- незаръбващи рани!

Ще загива под троскот,
под кукувичата прежда
тази Майка-земя,
дето раждаше хляб и надежда.
Дето слънце застилаше вред
пъстроцветни поляни,
а пък вечер ни светеше пак
със резби по таваните,
от които висяха, гугукайки,
писани люлки...

Там рисуваше Майстора
сред градините пеещи булки!...
"Черней, горо..." припява ми днеска гората,
чувам смях нероден,
сещам ранна слана във душата.
Пее тя за прекършен живот,
за надежди, повехнали рано,
от които България днес е
една незарастваща рана.

ВИНА

С горчиви билки и горчиви думи
забърках си мехлем за болен дух.
Вървя с народа си в безпътни друми,
в нощта не славей, кукумявка чух.

Полето в бурени за рало плаче...
Къде сте, слънчогледови слънца?
Къде сме ние - пръснати орачи,
далече от запуснати селца?

Водачите със алчност и омраза
повлекли са народа ослепял,
дрогирайки го с речите се празни,
опръсквайки и род, и чест със кал.

Народът ни топи се, гневно свъсен,
като проклет от майка, без война...
Духът ми болен е разпнат на кръста
на чуждата и моята вина...

2010

ДЪРВЕТА

Аз съм ниско дърво между други високи дървета.
Буреносният вятър задуха ли - върховете им кърши.
Невредим си оставам. Но идва часът на козите.
Щом стопанинът техен на паша дотук ги изкара,
те оголват до кости стеблото ми нежно
и опасват листата зелени от клоните мои.
Има хора, избрани да поемат най-силните удари
към държавата наша във дни на войни и нещастия.
Аз им правя поклон. Но приветствам и другите хора -
тези, дето заспиват с тревога за хляба семеен,
дето все им изгризват стеблата острозъбите грижи
и опасват листата на всяка мечта вдъхновена.
Тези хора са повече - хиляди, даже милиони -
нискостебли гори по полета, рътлини и хълмове.
Аз със тях се гордея, точно тях определям с голямото
неумиращо и напролет разлистено име Народ.

Свобода, свобода, първо в душите се раждаш
и се превръщаш после в порив неустоим.
Ти ни събираш, когато си само жажда,
но ни разделяш, когато жаждата утолим.

ЕСЕННО-ЗИМНО

Дърветата са днес социално слаби,
спестяванията им есента стопа.
А зимата съвсем пък ги ограби.
Оклюмаха брези, лески, липи.
Оклюмахме и ние. Обеднели.
Загубихме достойнство и чест
и гледаме на всичко онемели.
Не ни достигат думи за протест.
Това ли е мечтаната отдавна
хармония между природа и човек?
Така ли свършват битките - безславно?
Нали сме в нов цивилизован век?..
Вървя сега под бедните дървета
със девалвирани листа тук-там
и стискам в джоба си последната монета,
и сам пред себе си изпитвам срам.
Изпитвам срам пред вас, поети стари,
които писахте: "Да бъде ден!"
Но се загуби светлата ви вяра
с наследници - такива като мен.

Валерия ТАРАШОЕВА

БОТЕВИЯТ ЧЕТНИК САВА ПЕТРОВ ИЗЛЕЗЕ ОТ ЗАБВЕНИЕТО

Ботевата чета и нейният героичен подвиг във Врачанския балкан бележат кулминацията на национално-освободителните борби на българския народ.

По силата на исторически наложили се причини и обстоятелства, най-голямата българска въстаническа формация през епохата на османското владичество неразривно се свързва с Враца и Врачанският край. Най-вече защото предначертанието на Ботевата чета е да подпомогне именно въстанието в III Врачански революционен окръг и действията ѝ протичат на негова територия, но и затова, че за нейното организиране дейно спомагат двама от врачанските апостоли - Георги Апостолов и Никола Обретенков и още, че за въоръжаването ѝ особено активно съдейства врачанинът Мито Цветков Бакалбашийски.

От Враца произхождат и девет Ботеви четници, с което градът се нарежда сред селищата, дали най-много участници в легендарната чета (с повече четници е само Тетевен - 11). Закономерно е и, че именно Враца, след Освобождението инициира честванията, посветени на храбростта и саможертвата на Ботевата чета и се прочува като града на Ботевата слава. Логично тук, в 1890 г., в най-представителната част на града, се издига първият паметник в България в чест на Христо Ботев и неговата чета, а днес на площада, носещ името на Войводата, се извисява един от най-внушителните и въздействащи монументи, прославящи героичния му подвиг. За всеотдайността на Ботевите четници напомнят и назованите на тях улици и институции във Враца.

По непростимо недоглеждане обаче, името на геройски загиналия на Милин камък Ботев четник и наш съгражданин Сава (Саво) Петров е забравено. И ако неговите потомци - семейството на д-р Владимир Коларов, живеещо в София, лично засегнато от незачитането на поборника за свободата на България, не бе потърсило подкрепата на Врачанския регионален исторически музей, вероятно това би продължило и занапред.

В 2007 г. те дариха на музея ценни фамилни снимки, отнасящи се до историята на Враца, на една от които е запечатано приятелството между Сава Петров и Мито Ангелаков. От нея тръгна разкриването на една грешка, тиражирана с години, а именно, че с фотографският образ на Сава Петров се онагледява друг заслужил врачанин и Ботев четник - Мито Цветков Бакалбашийски. Така едно, вероятно неволно, заблуджение бе коригирано и историческата истина възстановена. И това стана възможно, благодарение на родолюбивия жест на наследниците на Сава Петров. Тяхната основна идея обаче бе всячески да насърчат овековечаване паметта на Сава Петров, спомагайки да бъде изработен барелеф с неговия образ, който да се постави на наименована на него улица в родния му град. Идея, несъмнено, похвална и достойна за адмирация.

Улица "Сава Петров" във Враца все още няма, но от миналата година (17 юни 2011 г.) в центъра на града вече е положен паметен знак на геройски загиналия Ботев четник, дарен от семейството на д-р Владимир Коларов и изработен от талантливия млад скулптор Милен Василев.

Потомците на Сава Петров ревностно пазят родовата си памет. Още в началото на миналия век, неговият внук Сава Ангелов Пенчяков, кръстен на дядо си, старателно проучва родословието си, ксерокопие от което бе предоставено и на музея.

Според него, потеклото на Сава Петров води началото си от Етрополе. Неговият дядо, Сава Петров, земеделец, търговец и ханджия, след смъртта на жена си се преселва във Враца, заедно с дъщеря си Гена. Тук отново се жени и му се раждат и други деца.

Гена Савова се омъжва за врачанина Петър Бояджията, земе-

делец и бояджия. От брака им се раждат три деца - един син, кръстен на дядо си Саво (Ботевият четник) и две дъщери.

Саво (Сава) Петров е роден през 1837 г. във Враца и според семейната летопис се захваща със земеделие и търговия.

Името му е засвидетелствано в дарителския списък на книгата "Аделаида Алпийската пастирка", издадена през 1857 г. в Белград от един от най-ерудитаните българи на времето, врачанинът Кръстьо Пишурка.

Много вероятно е, Сава Петров да е възпитаник на Кръстьо Пишурка, учителствал в родния си град през 1847-1848 г., когато провежда и първият публичен училищен изпит във Враца.

Друг известен просветител, Христо Никифоров Даскалов, даскалувал във врачанското училище през 1872-1880 г., очевидец и участник в събитията от бунтовната 1876 г., отбелязва в автобиографичните си спомени, че градското читалище е не само просветно средище, но и място, където тайно се пропагандират бунтовнически идеи: *"Тайната цел на читалището бе революционна; членовете на читалището бяха и членове на революционния комитет... По-личните младежи, членове на читалището и на комитета бяха: Мито Анков, свещ. Коста Буюклийски, Зарчо Печеняков, Костаки Анков, Мито Цвятков, Сава Петров..."*

Сава Петров е сред основателите на създадения на 10 юли 1872 г. местен революционен комитет във Враца, както и сред дейците, възобновили неговата дейност през есента на 1875 г., когато в града пристигат бъдещите гюргевски апостоли Стоян Заимов и Иваница Данчев.

Той е определен да агитира и организира населението в балканските и искърските села на Врачанския край и за водач на една от подготвящите се две въстанически чети във Враца.

Сава Петров участва и се подписва като свидетел при сключването на прословутата сделка с лой и пастърма, замислена от врачанските съзаклятници, за да осигурят по-крупна сума за закупуване на оръжие. Стоката успешно е прехвърлена и продадена във Влашко, а с получената, сравнително солидна сума от 13 хиляди франка наистина се купува оръжие. Опитите за неговото прехвър-

ляне във Враца обаче завършват с неуспех, поради засилената турска охрана на Дунавския бряг: *"Най-после дойдохме до убеждението, че трябва да организираме чета, която да въоръжим с това оръжие и по този начин да го пренесем в България. Писахме във Враца и оттам дадохме съгласието си."* - разяснява изходът от ситуацията Никола Обретенов.

В началото на м. май 1876 г. във Враца се получава известие за предстоящото преминаване на Ботевата чета. Окръжният революционен комитет се събира и отчитайки липсата на оръжие решава, че все още не са готови да въстанат, поради което четата трябва да забави прехвърлянето си.

По този повод във Влашко са проведени Стефанаки Савов и Сава Петров, които трябвало да се споразумеят с четата да отложи преминаването си и носели допълнително събрани средства за оръжие. Когато двамата пратеници пристигат в Оряхово узнават, че четата вече е поела към България. Стефанаки Савов свидетелства в спомените си: *"В понеделник (17 май 1876 г., ст.ст. - б. а.) аз със Саво Петров се качихме на парахода ("Радецки" - б. а.), где-то ни посрещна Мито Цветков и ни представи на Ботева..."*. Те разказват на Войводата, че въстанието в Средногорието е потушено (което Ботев вече е знаел), а Враца няма готовност да въстане, поради липса на оръжие.

Ботев е имал възможност да продължи с кораба към Сръбско, но той съзнателно и преднамерено избира пътя на саможертвата, в името на българската свобода, видно от телеграмите, които чрез Димитър Горов изпраща до вестниците "Ла Републик Франсез" и "Журнал дьо Женев", за да извести европейската общественост за преминаването на четата и предизвика намесата на европейската дипломация за разрешаването на българския въпрос.

Правотата на неговия избор по категоричен начин се доказва от развоя на историческите събития.

На 18/30 май 1876 г., призори, Ботевата чета приближава с. Баница, където е пресрещната от многократно надвишаващ я по численост и въоръжение неприятел - конни черкезки групи и башибозуци, готвещ се да пресече пътят ѝ. Военният ръководител на че-

тата Никола Войновски проявява забележителните си тактически и стратегически умения, като заобикаля с авангарда си селото от запад и завзема Банин връх (Баницка могила), осуетявайки намерението на противника и осигурявайки стратегическото предимство на четата над врага. Тук тя натоварва бойният си обоз на коне и бързо се изкачва на най-високата част на върха - Милин камък, където се укрепва и устройва кръгова отбрана на три етажа.

Първи настъпват черкезите и башибозукът от село Мраморен, като нападат върха от три посоки. Голям брой турци настъпват и от с. Чирен. Те се предвождат от врачанския каймаканин Махмуд Съдки бей. Пламва продължителен и ожесточен бой. Четниците се надяват на помощ от Враца, но вместо това след обед пристига на коне и една пехотна рота турска войска. Разразява се най-кръвопролитното сражение на Ботевата чета.

Обиколена от всички страни, без вода, дружината успява да удържи върхът цели 18 часа и дори пленява черкезко знаме. Тя се запазва като цяло, но с цената на много свидни жертви. Пръв пада Никола Богданов от с. Сопот, Ловешко, последван от Атанас Горов от Пещера, от знаменосеца на четата Никола Симов Курото от Търговище (а знамето е предадено на Димитър Стефанов Казака от Сливен), от Сава Петров от Враца, Никола Иванов Букакчи от Габрово и много други знайни и незнайни четници.

Тежко са ранени и членът на щаба на четата поп Сава Катрафилов от Елена и хаджи Георги Найденов - Гръблаша от Тулча, които не могат да продължат, но прикриват четата със стрелба, за да отвлекат вниманието на неприятеля от движението ѝ на юг през Курни дол, западно от с. Мраморен, и стават жертва на озверелите черкези.

Далеч по-многобройни са загиналите и ранените от противниковата страна.

На следващия ден загиналите Ботеви четници са обезглавени от османлиите, а властите не позволяват телата им да бъдат погребани. Върху техните кости се издига свободна България.

Събитията, свързани с преминаването и сраженията на Боте-

вата чета намират широко отражение в българския възрожденски периодичен печат и най-вече в емигрантските вестници "Български глас", издаван в Болград и "Нова България", чийто първи брой Ботев издава с последните си грошове на 5 май 1876 г. в Гюргево. Последвалите броеве излизат под редакцията на Райчо Блъсков.

На 26 май 1876 г. "Нова България" известява, че на *"17-ий того, една добре въоръжена чета от триста-четирисотин млади момци, навлизат ... в австрийския параход "Радецки" и насилили капитанът да ги изведе каде Ряхово, дето излезле като гарбалдийовци и вдигнале българския пряпорец, от там са запътиле с народни песни и тръгнали направо къде Врачанско и Берковско да придружат събраните... въстаници ... на бойното поле."*

Четата на Христо Ботйов е *"посрещната от българското население с голямо въсхищение, насякъде дето той е минал са присъединявале с него селяните, тъй щото в два дена е имало повече от 2 хиляди души. На 21 майя е станало къде Враца едно страшно сбивание... [с] едно голямо множество черкези и башибозуци... турците били свършено разбити и сичкото им оръжие е зето от въстаниците..."*

Битката при Милин камък, където Ботевата чета действително успява да удържи позициите си, е безспорен военен успех, който може да се приеме и като своеобразна победа над неприятеля, който обаче далеч не е разгромен, а само отблъснат. Очевидно, още когато произтичат събитията, свързани с Ботевата чета, се пораждат и тиражират и легендите за нея и това е обяснимо, защото още от древността героите се митологизират. А за един народ, неистово борещ се за своята свобода, чутовният подвиг на безстрашния Войвода и юначната му чета са стимул и неудържим стремеж към победа.

Непосредствено след Освобождението местното население спонтанно започва да устройва панихиди в памет на загиналите на Милин камък четници. През 1882 г. неизвестен майстор-каменоделец изработва и поставя оброчен камък на Банин връх, пред кой-

то се извършават първите чествания.

По почин на Ботевия четник Стефанаки Савов през 1884 г. в честването на Милин камък се включват и общественици и поборници от Враца.

На следващата година във Враца е създаден специален Комитет за подготовка на тържествата на Милин камък, първото неформално гражданско сдружение. Негов председател е опълченецът, двукратен носител на Георгиевски кръст за храброст и кмет на града Иванчо Цветков. В състава му влизат общински съветници, учители, представители на Врачанската окръжна постоянна комисия, на дружество "Развитие" и на всички еснафи, кметовете на селата около Милин камък и др.

Според Уставът, приет от Комитета, честванията на Милин камък ще се провеждат ежегодно.

На 17 май 1885 г. на Милин камък се събират около две хиляди души Ботеви поклонници, сред които са и Ботевите четници Стефанаки Савов, Сава Вълков от с. Драшан и Никола Нанов от с. Руска Бяла. Възможно е да е участвал и Никола Обретенов, по това време околийски началник на Враца. Гости на тържеството са и летописецът на Априлското въстание и първият биограф на Христо Ботев Захари Стоянов, както и Петрана Обретенова, ушила знамето на Червеноводската чета, станало бойно знаме на Ботевата чета. В памет на загиналите четници са запалени 4-5 огньове, а на 18 май осем селски свещеници отслужват панихиди. Реч за подвига на четата държи видният врачански общественик Васил Кънчов.

По-късно, през 1920 г. на Милин камък е издигнат паметник, в чест на Ботевата чета и загиналите във войните от 1912-1913 и 1915-1918 г. от селата Баница, Чирен и Мраморен.

В 1974 г. скулпторът Цвятко Йорданов увековечава незначителното козарче, което според местната легенда, безстрашно носи вода на сражаващите се на Милин камък четници.

Сава Петров след гибелта си оставя съпруга и едно дете. Семейната хроника разкрива, че съпругата му *Ценка Костова Хаджимицова* е родена във Враца през 1845 г. Тя е сестра на известния вра-

чански поборник Мито Костов Хаджимицов. Омъжва се за Саво Петров през 1861 г., когато е едва 16-годишна. От брака им се раждат три дъщери - Кета (починала на 7 години), Еленка (също умряла като дете) и Ката (Катерина).

В Стенографските дневници на VIII ОНС е засвидетелствано прошение на Ценка Савова от 1894 г., с което моли за увеличение на пенсията си от 20 лв., отпусната заради участието на покойния ѝ мъж в освободителните ни борби, но народните избраници го оставят без последствие. Тя умира през 1909 г., сравнително млада, на 64 години. В наследство на единствената си дъщеря Ката (Катерина) завещава свидна семейна реликва - икона със сребърен обков, която се пази и досега от нейните потомци.

Ката (Катерина) *Савова Петрова* свързва живота си със съгражданина си Ангел Димитров Печеняков, опълченец от 6-а дружина на Българското опълчение, а след Освобождението околийски началник в Добрич, член-секретар на Врачанската окръжна постоянна комисия, съдебен пристав в Севлиево, Анхиало, Провадия и пр. Раждат им се пет деца - споменатият вече автор на семейната генеалогия Саво, Кета, Николчо, Еленка и Димитър. Към края на XIX век семейството им се установява да живее в София. Единствената дъщеря на Саво Петров завършва земните си дни на 13 януари 1921 г. и е погребана в София.

Една от внучките на Саво Петров, *Кета Ангелова Печенякова*, родена във Враца на 11 септември 1882 г., завършва професионално училище в Брюксел и става основна учителка. Омъжва се за Иван Павлов Костов, произхождащ от известен поборнически род в Станимака (Асеновград), получил търговско образование в Свищов, но предпочел да се занимава с журналистика в София. Именно техен потомък е уважаваният софийски лекар-кардиолог д-р Владимир Коларов, но същинският подбудител на родолюбивата идея да се извади от забвението Ботевият четник Саво Петров и му се отдаде заслужената почит, е неговата енергична и инициативна съпруга Диана Коларова и Виктор, един от двамата им синове, за което сме им благодарни.

От деветимата Ботеви четници, произхождащи от Враца, двама

са убити на и до връх Милин камък - Сава Петров и Давид Тодоров, а останалите доживяват да видят България свободна.

Саможертвата на героите-мъченици от метежната 1876 г. е скъпата цена за възкръсването ни като народ и държава в съвременния свят.

МАЙКИТЕ

**Обредното оплакване на героя в словесното народно творчество,
посветено на Ботевата чета
и Освобождението**

(По материали от Врачанския край)

В памет на моята учителка по родолюбие Виолета Гергова

...От онова време е останало по нашия край вярването, че от жал и мъка Богородица заплакала с кървави сълзи за мъчениците християни... Ликът ѝ се вижда и днес на пълната луна - жена с менче в ръка, в което се събират кървави сълзи... Вярват хората, че сълзите капят не от очите, а от гърдите, от сърцето ѝ...

Ристова мама жално заплака...

"Майчица-сенчица" - казва народът ни. "Старата приказка" е поетична перифраза на онази чудна и непонятна за разума духовна връзка между майката и рожбата, около която от хилядолетия творецът изгражда своя магически свят. Реално присъстваща или неизменно "идваща" в мисълта, спомена и бляна, майката е винаги до своето чедо и в многобройните превъплъщения на мита за безсмъртното българско юнашко сърце. В Ботевата поезия диалогът майка-син е обвързан с дълбоко изповедалния характер на текста в неговата цялост - от стихотворението "Майце си" до "Обесването на Васил Левски". Народните песни, посветени на Христо Ботев и съдбовния поход на "белите комити", отразяват по специфичен начин изключително драматични събития като "предават", "изпяват", "изплакват" чрез слово и мелодия силно емоционални човешки състояния. Взаимното влияние на двете художествени реалии - Ботевите стихове и песента-плач на народа

ни ражда оригинални образи и картини, които са обект на настоящото изследване.

...

Майката е в началото на изборния от сина-бунтовник път, представен ни в неговата предопределеност и неизбежност от народния певец - с нея се прощават Стоян-байрактар и "младо юначе" преди да тръгнат при Ботьовата дружина в Балкана... Сетне ще се появи край Дунав - свещената река, която разделя свое и чуждо, живот и смърт... - Дунав да пита и да търси сина... И в песента, и в епичния сказ за "комитското време", "стара майка", "мила майчица" е основно действащо лице в създадените гранични ситуации - раждането, но и смъртта на дарения с юнашко сърце. В песенен текст (записан в с. Златар, Пирдопско през 1953 г.) ясно личат заемки от Ботевите творби "На прощаване" и "Хаджи Димитър", но въпреки това събитийната картина е развита в друга посока, следвайки не само модела на народната песен, но и протонародната представа за единствено възможния развой на подобни трагични обстоятелства - научила за гибелта на сина си, майката "жално", безутешно плаче и нарежда:

Ристова мама жално заплака,
заплака, жално си зареди:
- Ристьо льо, милия мамин,
като та й мама ранила,
дал' за тъй та е мислила!

Финалът - "жалният плач" и нареждането - е познат от историческите песни - популярната "Сеймени носят юнашка глава".

Плачът на българските майки... Песента-ридание на майките-оплаквачки... "Обесването на Васил Левски" - този пронизващ сърцето плач, този образ, дошъл от фолклора, от традицията ни... Пропити са народните текстове (не само песните, но и преданията), посветени на смъртта на героите с него...

Песента за Георги Комитчето - песен-оплакване:

Мамин Георги загубен,
мамин млад и зелен,
мамина руса главица,

мамини очи шарени,
мамина коса къдрава,
мамини ръце вързани,
мамина глава отрезана.
Твоята мила майчица,
за тебе нищо не знае,
че ти си тука загинал!
Тя не е така мислила,
кога е тебе кърмила.

"Ах, тия български майки оплаквачки! Какво е тяхното сърце? Каква голяма обич крие то? Никому неизвестни, далечни, а ги чувстват близки! И главите на бунтовниците оплакали като на свои синове, и ги увили в чисти месали. И тогава учителят ги отнесъл в църквата и ги погребал" - пише Ст. Ц. Даскалов за жените, оплакали и погребали главите на комитите, както твърди преданието, в църквата "Св. Апостоли" във Враца, но тези думи са изречени за всички тези жени - българки, майки, сестри, невести, оплаквали и погребвали, "изпращали" народните чеда с цялата любов и болка на майка България. Между тях са уредницата Маринчева (Мария Цекова) от Тетевен, подпомагала преследваните бунтовници от четите на Георги Бенковски и Христо Ботев - живите снабдявала с храна, а мъртвите погребвала, онези "бабички-оплаквачки", които измили и оплакали главите на младите комити в Скравена, увили ги в чисто бяло платно и заедно със свещеник Димитър Николов ги погребали в двора на черквата. Незабравим е, незаглушим навеки е техният надгробен плач: *"Синко, синко, защо си не сте мирвале и не сте ли имале какво да ядете и пиете, та да не сте сега така грозно закрани от проклетите турци"...*, *"Боже! Боже! Кой знае кои ли дечица и кои майки плачат сега за васе"...* Баба Пена, Руса, Иванка и Димитра, погребали телата на убитите в местността "Косица" над Пирдоп... Там, където са положени костите на убитите юнаци, български майки-оплаквачки ги миели, плачели и нареждали... И не само защото "закон и обичай не ще им даде" да не оплачат (оплакването според вярванията на българите е "един от най-важните обреди", свързани с "изпраща-

нето на мъртвия" и "без него по никакъв начин не може да мине"), а защото "сърце не ще даде" да не изпрати майката чедото с милувка, с последна почит, с майчинска милост и жалост, с майчини сълзи, които, пее се в народната песен, ще пресъхнат, "когато Дунав пресъхне" - т. е. никога, защото само майката жали "до гроб" за свидна рожба... Един от върховните моменти на пълно сливане със света и рода човешки чрез сина - нечий и неин едновременно... Заличена е границата между "свое" и "чуждо". Остава само "рожба от сърце" - единствена, една и майката - единствена, една... И плачът - нестихващо ехо от първоплача на Божията майка. И в този случай народната вяра ни среща с образа на Богородица... - според легенда, записана от нас (от село Софрониево, Врачанско) в петната на луната се разпознава ликът на жена с менче в ръка. От очите ѝ текат кървави сълзи, които тежко падат в менчето... Някои казват, че това е Богородица, която плаче за християните, подложени на турските зверства. Други пък твърдят, че кръв тече не от очите, а от гърдите - от сърцето на жената...

Плачът на майка-България... "Обесването на Васил Левски", фолклорно-баладичните моменти, "жално" и "милно" плаче майката за своя син... "Плачи за своя един син", ще извика поетът, малко преди да я назове - за първи и единствен път в своята поезия: "Българийо"!

Но има още нещо, което кара нас, които слушаме разказите и песните за смъртта на героите толкова години след тези събития да потръпнем и да се просълзим - милосърдието и човещината в моменти, когато грозното, злото, хищническото вземат връх..., защото първо сме човечи на тая земя и носим човешки сърца, сетне сме християни, мюсюлмани..., сетне сме герои, предатели... Майката е тази, която дарява живот и за която отнемането на живот е най-голям грях и предателство на Божия закон...

...Божията майка, човешката майка, българската майка, майка-България, майката-природа... Във варианта на песента за Георги Комитчето, записан от Боян Стоянов в духа на народната традиция и на Ботевата поезия - майката-природа е тази, която оплаква героя:

Там си Гьорги заклаха,
заклаха в пропаст фърлиха...
Па нагневи се небето,
плисна дъжд силен, пороен,
та си юнака оплака,
оплака още погребѧ.

Едно от първите неща, които всеки врачанин ще разкаже, когато го попиташ за Христо Ботев и неговите четници, е че винаги около 2-ри юни ваят проливни дъждове - "небето плаче за юнаците"...

И още един изключителен образ, който идва от копнежа и мечтата на юнаците, и който, макар и само в една песен назван по този начин, присъства навсякъде като най-деен участник в случващото се, като свещен знак за обреклите се - "**майка-свобода**". Тя е исканата, тя е търсената, към нея е устремено юнашкото сърце, закърмено с огъня на непокорството и борбата... В песента тя е тъждествена на "живота човешки":

Я ставай, я ставай Любене,
да търсим майка свобода,
да дирим живот човешки...

("Съня на дядо Либена")

Хора са, родени са от майки...

Руско-турската освободителна война. Майката отново е край Дунав - свещената река. Отново търси сина... Отново изпраща сина... Оплаква го и мие лицето му с забрава... Нечии син - неин син един - "рожба от сърце"... И кървавите сълзи на Богородица...

На 26 април 1877 г. се подписва Руско-румънската конвенция за преминаването на руската армия през територията на Румъния. Румънският парламент гласува на 9 май 1877 г. декларация, с която прокламира независимостта на Румъния и обявява война на Турция. През август 1877 г. румънската армия преминава р. Дунав и се насочва към Плевен, където рамо до рамо с руските полкове участва при третата атака на града. В четирите последователни атаки на Гривица младата румънска армия получава сво-

ето бойно кръщение и покрива знамената си със слава. След боевете при Плевен румънската армия настъпва на запад, превзема Оряхово, атакува укрепените пунктове при с. Смърдан и с. Иново и преминава към обсадата на Видин.

Град Оряхово е освободен на 21 ноември 1877 г. след тридневни боеве на руски и румънски войски, командвани от руския полковник Мейендорф и румънския полковник Слъничану, подпомогнати от войниците на майор Мурджеску, който се прехвърля с румънски части на българския бряг и удря турците в тил. За битката, станала при Камен мост - между селата Сараево, Хърлец и Букьовци (Мизия), за човешината и милосърдието на селяните от този край, трогателно предание ни разказва краеведката на село Хърлец, дългогодишната учителка и неуморна събирачка и пазителка на народното творчество от този край Виолета Гергова.

...Точно под Марков баир е бил боят, страшният бой. От спирка Сараево малко по-към Дунава... Там има един камък сега (паметна плоча)... След като минал боят, войските заминали и всичко утихнало... Тогава се събрали селяните от Букьовци, от Гложене, от Хърлец - тия села са били най-близо - и видели... убитите. Виждали кои са руски, румънски, кои са турски (убити войници). Руските, румънските погребали, всички са погребали... И жените се събрали, оплаквали ги жените, оплаквали ги... Миели лицата им с вода от Скът, от Огоста и ги нареждали в общия гроб... Всеки бил измит с чиста водица от реките... И ги оплаквали жените, така, както майките оплакват децата си... И ги погребвали...

Тогава дедо Георги - този, на дедо Очо брат му - казал:

- Ей, хора, погребяхме християните, дай да погребем и тия...

- Какво? Тия?

- Айде бе, че са хора, родени са от майки - казва - а да ги погребем. Защо да ги разнасят кучетата...

Земали, изкопали трап и ги погребали в общи гроб.

Ето, българите, въпреки че са ги мъчили толко години, пак в тях е имало милост: "Хора са, родени са от майки..."

По думите на майка ми, на баща ми, до 1926 г. всяка година

на 21-ви ноември румънци са минавали Дунава и идвали на мястото тука (дето са гробовете на войниците), палели свеци... майки, сестри, близки на загинали румънци. Селяните от Сараево, Букьовци, Хърлец, Гложене, Козлодуй и Бутан излизали със свещениците си да ги посрещнат и от своя страна да почетат паметта им. И може би оттогава е и тая песен тука, която се пее на влашки...

Надолу, надолу, аз виждам
една голяма къща с девет врати
и девет прозорци към слънцето.

И в нея кой живее? -

Една старица, с пояс от вълна
и два зъба в устата.

Тя от къщи излезе и надолу тръгна -
край Дунав вървеше, с устни мълвеше -
за сина питаше:

- Дунаве, Дунаве, не си ли видял
от тук да минава
едно войниче - високо, веждато,
високо и стройно -
като през пръстен минало,
веждичките му - гарваново крило,
мустачките му - ечемичен клас,
лицето му - млечен каймак,
очичките му - горски къпини -
прострени по земята, недокоснати от вятър,
прострени на хладнина, недокоснати от слънце.
Това е моят син - Дин и Костадин -
зелен листец от лале.

Дунава ѝ отговаря:

- Видях, майчице, твойто войниче -
от къщи излезе, оттатък мина
с турци да се бие, християните да спасява.
Майчице, той се е венчал за царкинята -
там, в преддверието на рая.

*Слънцето и луната венчило му държаха,
а музиканти му бяха полските птички.*

Разказ на Виолета Гергова, р. 1926 г., с. Хърлец,
Врачанско. Зап. Калина Тодорова. Архив "Краезнание" -
РБ "Христо Ботев" - Враца.

Литература:

Ботъв си поведе белите комити: Христо Ботев и четата му в народната памет.
София, 2008.

Даскалов, Стоян Ц. Улица "Петропавловска". София, Български писател, 1980.

Маринов, Димитър. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, БАН,
1994.

Освобождението. Сборник с материали от Четвъртата регионална краеведска
конференция, Враца, 21 ноември 2007 г. С

Хумор и сатира

Димчо ДЕБЕЛЯНОВ

ОРДЕН

Когато някой мъдър цар
след тежък труд потърси мир
и умори се да мъдрува,
събира той разкошен пир
и в най-големия му жар
решава да се пошегува.

Корона кривнал настрана,
с усмивка хитра на уста,
на своя златен трон се качва
и сред гробовна тишина -
той, горд от тая висота -
великолепно се изхрачва.

И всички хрчката следят -
(те виждали са неведнъж
историята вечно съща), -
че щом се лепне въз ликът
на някой тлъст държавен мъж,
тя в златен орден се превръща.

Николай ХРЕЛКОВ

МИСЛИ МОИ...

Ето празна-жалка -
преминава нулица,
едър самохвалко
в дребната ни улица.

*

Ти не го закачай
и пази се, клетниче:
той отива... значи...
негде ще клеветничи.

Иван РАДОЕВ

*В нашата малка цветуща държава
плиткоумието все повече се задълбочава.*

*Тъмно е навън,
като че ли сме вътре.*

Красимир МАШЕВ

МЕРАКУС БУЛГАРИКУС

Боже мой, какви мераци
в страната ни сега натика,
че в нея всичките леваци
правят дясна политика.

НАПИСАНО НА ЛИСТ ОТ БРЮКСЕЛСКО ЗЕЛЕ

Няма нужда повече да ни каните
в Евросъюза и в НАТО при янките.
Ние сме си Швейцария на Балканите.
Само кравите ни са по-малко от банките.

Стефан Александров Игнатов,
18 г., гр. Велики Преслав

МИНУТА МЪЛЧАНИЕ

*Нямаме право да живеем така,
Сякаш Ботев не е съществувал...
Рашко Стойков*

Всяка година на 2 юни сирените ни призовават да си спомним за Ботев. И за всички, загинали в името на свободата. Една минута, в която да спрем и да обърнем поглед нагоре - към върховете на българския героизъм и саможертва, и навътре - към изворите на нашата най-чиста признателност.

Ботев - име кратко, но с най-дългото и страшно ехо в българското историческо и национално съзнание. Личност, която отдавна се е трансформирала в национален мит, и именно поради това - носеща риска да се превърне в абстракция, във величина, все по-трудно побираща се в отеснените рамки на днешния ден. Точно по тази причина няма да говоря за него "по принцип" и "както всички знаят". Ще говоря за "моя Ботев", за това какво мисля и чувствам в минутата мълчание. В секундите, които разсичат време и пространство и го прекрояват по мащабите на вечността.

Никога преди не съм си давал сметка колко е важна предварителната нагласа, за да се възприеме нещо наистина пълноценно. За да достигнеш до върховния миг на едно изживяване, трябва да бъдеш подготвен за него - да настроиш сетивата си за възприемане и на неуловимото. Може би затова нашата учителка по литература има специален ритуал за 2 юни. В минутите преди 12 часа, преди сирените да ни изправят на крака, тя ни чете едно стихотворение, което по непонятен за мен начин "ме заговаря" и неусетно ме въвлича в потока между бреговете на две епохи, два свята,

които влизат в диалог чрез мен.

"А сега - казва тя - ще ви прочета нещо извън обичайната учебна програма. Затворете очи и слушайте със сърцето си!" И започва да ни чете "Балада за Христо Ботев" на поета Рашко Стойков. Гласът ѝ е чист и уверен, интонацията, дикцията - артистични и въздействащи. Думите проникват дълбоко в съзнанието и изгарят като огън:

Може това да са хъшовски мисли -
всички ви искам светли и чисти...

Така говори Ботев според автора на творбата, това сякаш ни казва днес поетът-революционер. И се питам: какво означава да сме светли и чисти по Ботевия морално-етичен кодекс? Може би това означава да съхраним себе си от заобикалящата ни пошлост, да се стремим да излъчваме собствена, а не отразена светлина, пречупена през кривото огледало на меркантилното ни битие. Светли пориви, чисти намерения - достатъчно ли е и не звучи ли прекалено клиширано, имагинерно? В днешно време хората дотолкова са обсебени от егоистичния си стремеж към лично добруване, че и не помислят да рискуват каквото и да е от своите "ценни" притежания, камо ли живота си. Цинизмът е стигнал до там, че на въпроса в часовете по литература: "А вие бихте ли пожертвали, като Ботев, живота си за Отечеството - доброволно и безкористно?" всички отговаряме с "не". И не от любов към живота, а от жалкото усещане, че така бихме пропуснали удоволствия и земни радости, които ни създават илюзията за комфорт.

А Ботев? На него нима не му се е искало да има спокоен и подреден живот? Нима не е бил способен да си го осигури в чужбина, както днес много българи правят? Да работи за себе си, да бъде конформист, да се възползва от благосклонността на важни хора, с които е общувал, и в крайна сметка да оцелява прилично по тогавашните стандарти. Но не! Мисълта за лично благополучие му е била напълно чужда. Поробена България е била като отворена рана за него. Рана, която кърви и боли, и няма друг лек за нея, освен балсама на самопожертвувателността.

И докато размишлявам, до мен достигат следващите стихове:

Нямаме право да любим така,
сякаш Ботев не е съществувал...

Силно да люби и мрази - кой го умее по-добре от него? Да люби Отечество, роден дом, майка, баща и братя мили, либе хубаво, първа рожба, пушката и сабята, верни другари, хайдушки сборища... Колко много неща за обичане! И колко малко време за това! Всеки знае прочутото му писмо от кораба "Радецки", в което се прощава с близките си и казва на жена си, че "после отечеството", обича най-много нея. И че един ден... ще бъдат "най-честити на земята"...

Един ден, когато ще бъдат свободни хора. Но не сега, когато е робство по цялата българска земя. Когато не е време за лично щастие и дребни семейни радости.

Как са разбирали, питам се, тези наши славни мъже, кога е точното време и какво иска то от тях? Какви сетива, вътрешни гласове, ангели или демони, са им вмениявали, че е дошъл моментът да "обърнат времето" и то тях да преобърне, по думите на друг голям българин от тази епоха - Васил Левски.

Днес разни психологически школи ни учат, че човек трябва най-напред себе си да обича, да култивира и подхранва един здрав егоизъм, за да е полезен и на другите. Знаел ли е това Ботев? Никъде в текстовете му не съм срещал малодушен хленч и жалби за споделена обич в общоприетия смисъл. Освен копнежа по Смъртта, която го е приласкавала с усмивка ...

Нямаме право да умрем така,
сякаш Ботев не е съществувал...

Всъщност тук е заложен един парадокс. Защото Ботев е жив! По-жив от много мои съвременници, които дишат свободния въздух на тая земя, но не усещат вкуса му.

Смъртта на Ботев е само статистика в архивите на Османската империя, непотвърден слух, а фактът, че няма гроб, подхранва още повече мита за неговото безсмъртие!

Сега, когато пиша тези думи, е Великата седмицата на страданията/страстите Христови, на Неговото Възкресение и Живот вечен. Мисля, че и Ботев има такава Богоподобна съдба и такъв път - *via*

dolorosa. Балканът е неговата Голгота, пушката и сабята - неговия кръст, България - неговата Божествена майка. И така както християните поклонници всяка година ритуално изминават пътя до Голгота, така и днес стотици Ботеви потомци се изкачват в поход до лобното му място. И до Върха, откъдето започва неговото Възкресение и вечен живот.

Стихотворението неусетно е свършило. В стаята цари молитвена тишина. И в този най-силен емоционален момент, чуваме сирените.

Няма нужда да ни подканят да станем - скачаме като войници от оцелялата Ботева чета и заставаме мирно. И ми се струва, че ще извикам: "Тук сме, Войводо, всички сме тук - пред строгия ти огнен поглед! Може времето, в което живеем, да не е по твоята мярка, и усилията на днешните българи да ти изглеждат дребни и незначителни, но докато ни има, ще се опитваме да бъдем Тебе-подобни, защото... за какво са героите, ако всеки друг може да е като тях..."

Всичко това си мисля в миговете на мълчание.

И недоумявам - как една кратка минута може да побере в себе си толкова много живот!

Яна Иванова Жекова

14 г., с. Тръстиково, общ. Аврен, обл. Варна

ПЕСЕН ЗА ХРИСТО БОТЕВ

Мома на гора думаше:

- Горо ле, горо, зелена,
знаеш ли, горо, помниш ли
юнак през тебе да мина
през май месец, напролет?

-Момне ле, малка, хубава,
как да не помня, момне ле?
През мене, моме, премина
Ботев, моме, войводата,
дор с двестамина дружина
с левове златни на чело,
с иглянки пушки на рамо,
със саби френгии на кръста.

Люта се битка захвана
с потеря черна, неверна,
че го куршум вражи прониза
в челото красно, юнашко.

Момата пак пита гората:

- Горо ле, горо, сестрице,
къде е гробът юнашки?
- Момне ле, малка, хубава,
такъв юнак гроб няма,
жив е, моме, той, жив е!

Когато вечер настане
и звезди ясни изгреят,
моите листи, момне ле,
песните му запяват:
за Чавдар страшен хайдутин,
за Хаджи Димитър,

за Караджата,
за Васил Левски - Дякона.
А че запява със мене
на Ирин-Пирин тревата,
овчар ни с кавал приглася
и песента се, моме, разнася
от Бяло море до Дунав,
от Черно море до Коня -
да знае мало, голямо,
какви е момци раждала
нашата земя българска!
Докато моите листи, момне ле,
тез песни шепнат напролет,
жив ще е Ботев войводата,
тебе в сърцето, в душата ти!

Яна Николаева Георгиева,
14 г., Враца

БОТЕВ - ВДЪХНОВЕНИЕ

Ботев е моята вяра в доброто,
моя представа за доблест и чест,
за родолюбие и патриотизъм, защото
толкова рядко ги срещаме днес.

Ботев е моя звезда пътеводна,
която сияе в небето над мен,
Ботев е повод за гордост народна,
порив за гордия дух вдъхновен.

А трябва ли нейде да вляза във схватка
с посредственост, злоба и лоши очи,
си спомням онази сентенция кратка
"Човекът по постъпките си личи"...

Аз гледам напред с дързостта на поета,
повярвал в зарите на новия ден.
И искам да имам на Ботев сърцето,
защото духът му живее във мен...

Цветелина Любомирова Първанова,
15 г., гр. Кърджали

В ОСНОВИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ДОСТОЙНСТВО

Поете, ти коленичи на козлодуйския бряг и се помоли за България... Вместо ръката на свещеника целуна родната земя - не молеше за опрощение, а обещаваше кървава жертва. Твоят "Бог на разум" те благославяше, защото щеше да се вградиш в основите на българското достойнство. За да роди тази земя Свободния Човек.

Ти си изпълнен с любов, но не към врага си. Невъзможно ти е да подложиш смирено за плесница и другата си страна, нито да простиш на този, който превърна земята ти в "робска люлка" и накара народа ти да мълчи с кръст, "забит в живо тело". Можеш силно да любиш и мразиш, защото си Човек... Не искаше да си праведник - търпението и "голите надежди" са за страхливецът, а кой е праведникът, Поете? Могат ли да се опростят духовната нязост, отцеругателствата, предателството, скрити зад благочести-

ви поклони и кротки овчедушни погледи? Запалената свещ, купена за 30 сребърника, може ли да пречисти безродника и подлеца, който се скри, когато ти поведе своите двеста момчета на жертвоприношение? Те, "праведниците", останаха в храмовете да шепнат молитви пред окървавения Христос, а ти тръгна към своята Голгота, за да "си најдеш гроба в редовете на борбата". Предлагаше себе си срещу българската свобода... Бог прие жертвата ти и протегна десница над България, за да я запази от чуждата злоба.

Когато бродеше по равнодушните румънски улици и пишеше стихове в задимените емигрантски кръчми, ти виждаше родната земя като един тъжен спомен, защото там "баща и братя черни чернеят" за тебе. Тази земя беше "тихата усмивка" на либето, "бащиното огнище", твоята "майка юнашка", затворила в сърцето си необятната скръб по "първото чедо", но и гордостта, че ти е дала "сърце мъжко, юнашко". Но за тебе, Войводо, българската земя беше онзи величествен Балкан, чийто връх те примамваше с хайдушката песен на гората, с ярките звезди и с омагьосващата прегръдка на "самодивите в бяла премяна". Всяка твоя мечта беше устремена към това високо пространство, защото ти вярваше, че завръщането в родното ще е истинско само ако чрез смъртта се венчаеш с легендата... Ти беляза с духа си българската земя, но молитвата ти не се сбъдна докрай - ти нямаш гроб, имаш лобно място, но гроб нямаш...

Мисля колко е трудно, поете, да се принесеш жертва пред един слаб, безпомощен, несигурен дори в паметта си народ. И днес е така - трудно е да обичаме тази разкъсана, унижена и омърсена наша земя и ако все още не се срамуваме от себе си, то е заради твоята кръв, заради бесилото на Левски, заради мъченическата смърт на онези, които обичаха България. Щастлив си, че можеше да вярваш в мечтите си, защото не видя как недостойните превърнаха твоята земя в лобно място на един цял народ. Потомците на тези, които презрително те наричаха "нехранимайка", днес говорят за европейски ценности, забравяйки българските. Не ни съди, че нямаме твоята сила, а продължаваме да тачим "тиранство и зло". Все по-трудно ни е да обичаме и все по-дълбоко у нас се

вкоренява омразата. Започнахме да се храним с нея, тя стана нашето вдъхновение, нашата национална кауза. Тя превърна Балкана от юнашки закрилник в оплешивял старец - гъстите гори бяха изсечени, продадени, за да забравим хайдушките песни, а тези, които оцеляха, се оказаха собственост на някакви странни юнаци, които никога не биха те последвали, защото за тях "да бъдеш" означава "да имаш"... Някога ти слушаше песента на жътварките в полето, а сега там само вятърът жъне тръни и бурени. По-добре да не ти разказвам какво се случи с читалищата и училищата, които от територия на духовността се превърнаха в територия на неграмотността и бездушието. А кръчмите, тези малки български парламенти, в които и ти си държал вдъхновяващи речи, днес са обиталище на суетата, на глупостта и на празнословието (спомни си своето "В механата"!)

Дори и там ни е трудно да бъдем откровени, защото пиянството не ни прави бунтари, способни да забравят реалността и да повярват в себе си (както мечтаеше Вазов), а отприщва комплексите ни за малоценност сред ориенталския ритъм на чалгата.

Трудно ще намериш истината за случващото се в твоята българска земя и на страниците на вестниците, от които ти очакваше "голата истина". Е, тя пак е гола, ако за истина приемем силиконовите форми на новите миски и плеймейтки. В изписаните с журналистическо вдъхновение редове се очертава някаква земя на абсурда - по асфалтираните магистрали се гонят бронирани джипове, от чиито тъмни стъкла ни гледат призваните да бъдат водачи на народа. Но те не мръзнат като теб в запустели воденици, не отчитат всеки грош народна пара, защото отдавна са разделили общата ни земя на апетитни парцели, а народното стадо кротко блее, вървейки към заколението си...

Не се научихме, Поете, да бъдем свободни, защото се боим от отговорностите на тази свобода. И ако в затлъстелите ни мозъци се прокрадне такава мисъл, ние не смеем да я изречем, за да не нарушим равния ход на собственото си време - успокояваме се, че не всеки може да бъде герой. Иначе те помним - нарекохме с името ти улици, булеварди, училища - вградихме те в битата си и успо-

коихме съвестите си на признателни потомци... Поднасяме венци пред паметниците ти, понякога коленичим пред воя на сирените на 2 юни (особено ако ни снимат камерите!) и така купуваме правото си да се наричаме "потомци Ботеви"...

Това е тя, твоята земя, Войводо... Съди ни - имаш право, но не отвърщай с погнуса погледа си от нас. Дай ни време да пораснем духом и вярвай заедно с мен във възкресението на хилядолетната българска земя...

Василена Атанасова Колева,
16 г., гр. Свиленград

ПЪРВИТЕ МАЛКИ СТЪПКИ

Аз съм на 16 години. Живея в земята, родила Ботев, но не съм силна като него. Мечтите ми са скромни - нямам смелостта му. Но обичам България, както той я е обичал. Искане ми се да бъда като него, да достигна до него! Но как?

Моята първа стъпка е да бъда по-добра. И вярвам, че ако си го обещаем, животът ни ще се промени. Няма да има изоставени деца, бездомници, ровещи в кофите за боклук, самотни старци.

Да бъдем по-човечни, да не подминаваме нещастните и да подаваме ръка на нуждаещите се!

Да посадим дърво, да полеем цвете, да усетим радостта на птиците в полет...

Втората ми стъпка е да бъда по-смела. И ако всеки си го обещае, ще се преборим с несправедливостта и лошотията. Ще имаме право на свобода и избор. Ще имаме куража да бъдем себе си и когато е нужно, да се опълчим срещу всяко зло. Като Ботев.

Да не падаме духом, да бъдем единни! Да не подлагаме крак на тези пред нас, а да се борим да ги настигнем. Нали мечтите на смелите се сбъдват?

Третата ми стъпка е да имам вярата на Ботев. За тази стъпка ми е нужна вашата подкрепа - подкрепата на всички българи.

Искам да повярвам, че усмивките на всички българи са искрени, да повярвам, че съм частица от родината и съм важна за нея.

Да знам, че когато имам нужда, ще получа помощ и подкрепа, че няма да съм сама в болката и нещастieto си. И когато тръгна в грешна посока, ще има кой да ме спре.

Вървейки по тази земя, по земята на Ботев, искам да срещам хора с грейнали от радост очи, да чувам смеха на децата, песента на птиците...

Да имам очи и за малките неща и да нося в сърцето си голяма любов - като Ботев!

Помогнете ми да вярвам в доброто, справедливостта и човечното!

Помогнете ми да бъда щастлива в тази България, която Ботев ни е завещал с кръвта си!

Аз направих първите малки стъпки към Ботев. А, Вие?

Радостина Илкова Дончева

15 г., гр. Етрополе

НОЩ НАД ВРАЦА

Нощ тиха, безлюдна и плаха
пада полека, засенчва деня.
Във Враца красив е и мракът,-
красив е и нежен - като любовта.

Звездите сияйни вълшебно огряват
девойки безплътни, с красиви лица.
Те идват и нежно, със песни омайват
полето, Балкана, града.

Те спират до Ботев и чародейно
си вплитат косите в снагата студена.
Дар самодивски и дар чудодееен
за Него, за всички ни - огън нетленен.

И с песен неземна, с танц омагьосващ
полагат билки, цветя от Балкана.
Гласът им е дивен, сърцата докосващ.
И лек за дълбоката рана.

На стража стоят. Над Войводата славен
Соколът, юнашката птица, лети.
Ритуал самодивски, отдавна забравен,
събужда в нас дръзки мечти.

Това ли са самодивите в бяла премяна,
които на Хаджи Димитър раните
врзваха с билки от гората зелена,
за да не спират при него враните?

Да, те са, аз помня онази поема
за Караджата и за всемира...
Духът на Ботев сега ще подемат.
А вятърът шепне: "Той не умира!"

Но съмна вече.
Самодивите бягат в гората да крият
косите си руси, очите красиви.
И от Балкана гласът им долита:
"Той не умира! Той не умира!"

КЪСЧЕТА РАДОСТ ОТ МЛАДА "ОКОЛЧИЦА"

- Из стихотворенията и есетата за Националния конкурс
"Живеем в земята на Ботев", 2012 г. -

Даяна Миленова Гиргинова, 12 г., Разград:

Ние живеем в неговата, Ботевата земя, наречена България. Той сам определи нейните граници: "на Странджа баир гората,/ на Ирин-Пирин тревата;/ меден ми кавал приглася/ от Цариграда до Сръбско/ и с ясен ми глас жътварка/ от Бяло море до Дунав,/ по румелийски полета".

Ивон Емилова Цветанова, 15 г., гр. Враца:

Земята на Ботев - райско кътче, изпълнено с живот и несравнима красота. Това е и моята земя - тук съм родена и израснала сред величествените планини, тучните ливади, житните класове и цъфналите овощни градини.

Горда съм, че съм българка, че съм частица от Ботевата земя.

Фатиме Муртазова Клечова, 16 г. гр. Якоруда:

Ние живеем с неговата поезия, която е гениална, всеобхватна.

Яна Николаева Георгиева, 14 г., Враца:

Ние сме българи, потомци на Ботев. Не можем да бъдем нещо повече от това, но не можем да бъдем и по-малко, защото в кръвта ни бушува духовният дълг към онази луда глава, която тръгна с шепа бойци да събаря цяла империя. Затова където и да сме, на 2 юни, в 12 часа, в нас отекват сирените и техният вой достига до дълбините на душите ни, за да размърда нашата гордост, да пробуди онази древна сила, която не може да бъде потъпкана.

Авраам Михайлов, 15 г. София:

Изречение "Тот кто упадет для свободы, тот не умрет" очень важное для тех людей, которые готовы биться до последних и победить тех, которые не дают нормально жить. И эти люди не должны быть забытыми. Мы должны их помнить и понимать что они нам помогли жить в свободной стране, которая принадлежит себе самой и не от кого не зависит.

Лъчезар Димитров Петков, 15 г. гр. Казанлък:

Дали ще е прекрасен утрешният ми ден зависи от мен, а денят на България - от всички нас!

Пламена Рангелова Геровска, 17 г., гр. Пловдив:

...в момента сме глухи за Ботевите вопли и стремления. Движим се, носени на крилете на често безумни амбиции. Бъркаме местата на простите и сложните неща, маловажното е с приоритет пред важното. Робската ни люлка днес е изплетена от нишките на дреботемието и битовизмите. Съвсем сме забравили кои сме и колко тежък е бил пътят ни, щом настоящето ни е осигурено. Тази сигурност е фалшива...

Стефани Валентинова Стефанова, 17 г. гр. Радомир:

Къде е тази свобода - питам аз. Оглеждам хората около мен и виждам зависимостта им от вещи, дрехи, коли. Виждам колко са празни очите им - като сърцата. Поглеждам в далечината и виждам кой е заел мястото на султана - парите. И още повече въпроси нахлуват в главата ми, но отговор няма и решение на проблема - също. Проблемът на българина - незаинтересоваността му. Всеки се е затворил в себе си, мисли само за себе си и своите нужди, сякаш светът се върти около него. Малко се интересуваме от ближния. Думи като идеали, ценности, приятелство съвсем се изгубиха от речника на българина. Човекът е залят с материални блага и си мисли, че улеснявайки живота си, ще улесни и съществуването си...

Карина Николаева Кирилова, 14 г., гр. Перник:

За мен Ботев е велик поет, гений и герой. Никой до сега не е успявал да опише така истински родината си, нито бедния си народ, нито скотското минало...

Мария Едуард Савова, 17 г. София:

Много е приятно на 3 март да видиш как се вееят българските знамена от балконите. Тогава целият народ се преобразява и България става едно още по-прекрасно място. Ако Ботев можеше да ни зърне точно в един от тези моменти, то той би бил най-щастливият човек...

Моника Тодорова Николаева, 12 г., гр. Исперих:

За мене няма по-велика личност в цялата ни история от тази на Христо Ботев.

Лилия Иванова Ангарова, 16 г., гр. Панагюрище:

От къде започва Родината? От късчето синьо небе, от слънчевия лъч, който сутрин пробива мрака, от първата дума, която всеки от нас е произнесъл, от топлите ръце на мама, от гласа на първата ни учителка...

Земята ни, родната... Няма по-голяма радост от това да живееш в нея с надежда за бъдещето, както няма по-голяма надежда от това всички, които живеят в нея, така да я обичат и да поискат да я променят, че тя наистина да се превърне в мечтаното райско кътче под небето, където да изгряват талантите, наследници на Орфей и борците като Ботев.

Фатме Октай Тахир, 17 г., гр. Лозница:

България е късче от рая!

Луиза Димитрова Карамилева, 13 г., гр. Шабла:

Известни сме били с киселото мляко, лютеницата и Христо Стоичков. Няма що, голяма слава - манджа и футбол - национални символи.

Величка Иванова Тасева, 17 г. гр. Петрич:

Родолюбец по кръв. Поет по призвание. Думите му отекват в сърцата на робовете. Изпитват вярата им. Претеглят честта им...

...Негови наследници ли сме, или просто живеем тук, в земята на Ботев? Но без него. Без неговия гняв. Без неговата обич. Без неговия самоукор. Непрочели докрай неговия стих. Неизвървели докрай неговия кръстен път, а само дочули като ехо неговото мъчително: "Каж ми, кажи, бедний народе".

Венета Ивайлова Петрова, 17 г., гр. Етрополе:

Ние, днешните, живеем с мисълта, че всичко ни е позволено. Не уважаваме труда на онези, които са градили преди нас. Искаме още и още, даваме все по-малко и по-малко. Мързелуваме, търсим си оправдания, пилеем ценно време.

Колко от нас са смели и не се поколебават да застанат без страх пред своите опоненти, защитавайки идеите си? Колко от нас са

решителни, за да се борят с всички сили и възможности за реализиране на мечтите си? Колко са отговорни, за да признаят вината в себе си, да признаят грешките си? Колко от нас притежават самообладанието и непреклонния дух на Ботев? Колко от нас могат да бъдат търпеливи, да уважават другаря си, да ценят доброто в този, който стои насреща им?

...Аз спокойно мога да кажа: Броят се на пръсти тези, които вървят по следата, която ни завеща Ботев.

Елис Мехмедова Нуриева, 15 г., гр. Търговище

Аз съм горда, че живея в България - земята на Ботев!

Цветан Георгиев Цветанов, 17 г., гр. Етрополе:

Аз съм на седемнадесет години. Нямам житейски опит, но наученото за живота и делото на поета ме кара да се гордея, че съм се докоснал до личността на един велик българин.

Диляна Пенкова Стоянова, 17 г., гр. Варна:

Не знам за теб, но аз живея в земята на Ботев, защото тя събира в едно всичко, което обичам и всичко, за което се боря. Тя ми е дала повече от колкото е взела, отгледала ме е като майка и ми е завещала сила, която малко народи притежават - да се боря с вятърни мелници и все пак да постигам целта си. Знам, че никога няма да стана хайдутин и да тръгна из Балкана, с пушка на рамо и сабя на кръста, обричайки се на сигурна смърт, но едно мога да ти кажа: ще стана войник на новото време. Ще се преборя с догмите, ще променя правилата и ще извоювам онази прекрасна Ботева земя, обречена да бъде свободна и красива - тъй както той и много други са направили.

Марина Иванова Дикова, 17 г., гр. Варна:

...А земята на Ботев е някъде там... Там, където разумът побеждава лъскавите мерцедеси и асансьора на йерархията, чиито бутони светват от скромни парични вложения. Там, където да живееш не значи да консумираш до ненасита и да се бориш - да плуваш срещу течението, което те пречупва с два пръста като житен клас. Там, където "идеята" не е Платоновата мечта, а благодатно вдъхновение, разгръщащо крилата ми, и Балканът не е просто "там", а "тук" в ръцете ми... Земята на Ботев е реалност, но реал-

ността не е земята на Ботев...

Вяра Маринчева Рачева, 18г., гр. Тутракан:

Живеенето в земята на Ботев неизменно означава следването на неговите свещени принципи, където начело стои: "Преди всичко трябва да сме човеци, после вече българи и патриоти."

...Да и днес е трудно. Варварската тирания е премахната и България е политически свободна. Но все още българският дух стои завързан в един възел, брулен от времето и стихииите, гложан от покварата и скептицизма, осмукан от "наши и чужди гости". И е неразвързан.

...Ти ми трябваш, Ботев, за да израсна горда и достойна, в свят, където свестните ще се почитат, а глупецът ще е луд.

Деница Петрова Бунова, 15 г. гр. Нови пазар:

Ботев е вярата, патриотичното чувство, чиста първичност, растящ връх, стойностен човешки живот, полетът на птица, надеждата в пламъка, осъзнатата смърт, стихийната сила, светлия вик на свободния.

Не бива да забравяме, че Ботев е начало, а не край, че той, присъщо на гениите, носи в себе си бъдещето...

Милена Ангелова Борисова, 16 г., гр. Перник:

Отечеството загива само тогава, когато изчезне от сърцата на синовете и дъщерите си!

Да носим България винаги в сърцето си!

Христо Ботев - Майце си	3
Христо Ботев - Революция народна, незабавна, отчаяна	5
<i>Антология "Върхове"</i>	
Павел Матев - "Околчица"	9
- "Българските апостоли"	10
Александър Руденко - Шипка	13
Проф. Чавдар Добрев - За този народ и за тази свобода	15
Траян Първанов - Родна земя	18
Лиана Даскалова - Задушница	20
- *** Но къде е онази щастлива	21
- Есенна мелодия	22
Андрей Андреев - Святост	23
- Роб	24
- По пътя - баща ми	26
- Памет	27
- Колендро	28
Дмитро Павличко - *** Ненавист и любов - крила орлови	29
- *** Аз моята нетленност	29
- *** Когато татко ми си миеше ръцете	30
	<i>превод Иван Давидков</i>
Расул Гамзатов - Четиристишие	31
	<i>превод Георги Ангелов</i>
Валери Петров - Сред бедите	32
Орлин Орлинов - А. П. Чехов	35
- Стоокият	37
- Рисунка на Иван Давидков	38
- Участ	39
- *** Всеки има своя милин камък	40
- Все пак	41
- Посред нощ	42
- *** Светът е остарял	43

Петър Анастасов	- *** С народа сме, обичаме го също	44
	- Дъжд в родопско градче	45
	- *** Както те обичам	47
Надя Попова	- *** В часовете за свиждане	48
	- *** Булевардът	50
	- *** Това ли е някогашният остров на блажените	51
Георги Ангелов	- *** Отива си нашата тъжна страна	52
	- *** Не ме спаси поезията	53
	- *** Не ме търсете. Вече съм отвъд	54
	- Нов 9-ти	55
	- *** Не мога да те изрека	56
Георги Константинов	- Мерси за късмета	57

П а м е т

Дж. А. Макгахан Съба Вазова	- Из "Турските зверства в България"	58
	- Наведохме глави до колене и чакаме да ни колят	71
Марин Ботунски	- Домът на Виктор Юго	77
Радост Даскалова	- Хаджи Димитровото кладенче	86
Живко Сотиров	- Крушите не падат далеч от дървото	92
Людмил Рашев	- Дума	106
Христо Ганов	- Молитва за Васил Левски	111
Никола Инджов	- Преодолимият предел	112
Елка Няголова	- Среща със себе си	113
Драгомир Шопов	- На село, при приятели	114
	- Написано на откъснат от времето лист	116
	- Поетът	118
	- Спомен с картина	119
Елица Виденова	- Нота от седмата струна	120
	- *** Отиват си мъжете на България	121
	- На глас за дъщеря ми	122
	- *** Изворът на паметта ме мами	123
Върбан Велчев	- На Враца	124
	- Зов за буря	125
		126

Ангел Ников	- Сега	127
	- Реката на утехата	128
	- Родина	129
Цонка Илиева	- Като рилска ела съм висока и хубава	131
Георги Бончев	- Сняг	135
Цветан Илиев	- Кръвни групи	136
	- Дори с един маяк	137
	- Родена да гори	138
Иван Есенски	- Из "Писма до Господин Y"	146
Светла Дамяновска	- Миросаното дърво	151
Мартен Калеев	- Онова нещо	157
Татяна Любенова	- *** Още продължават тези пътища	158
	- *** И по-дълбоки стават часовете	159
	- *** След дългото мълчание на зимата	160
	- *** Тъй както си живееше сред нас	161
	- *** Не пророкувайте излишно	163
Красимира Милчева	- Очите ти	164
	- *** Била съм, знаеш ли, Любов	166
Демир Демирев	- Мелничарят на спомени	167
	- Зад реката на вечерта	168
	- В деня нощта, в нощта деня	169
Ваня Душева	- *** Всяка река извира от връх	170
	- *** Снегът трупа на парцали	171
	- *** Обичай ме	172
Ани Николова	- Дъжд	173
	- За хляб и книга да има	174
Илиана Илиева	- Целувка	175
Валери Станков	- Лятото вилня и си отиде	176
Галина Ганова	- *** Рано е още от мен да си тръгваш	177
	- Симптоми	178
Диана Николчева	- Впечатления	180
	- Достатъчност	

П р е в о д и

Габор Гарай	- В горите на Орфей	181
	<i>превод - Нино Николов</i>	

Евгений Петропавловски	- Изчезват най-достоините сред нас ...	182
	<i>превод - Красимир Георгиев</i>	
Мурадин Олмезов	- Веднъж	183
	- *** Някога	183
	- Сълза	184
	- *** Зветни мои мечти	184
	<i>превод - Ваня Душева</i>	
Димитър Златев	- Към Родината	185
	- Рана	186
	- Вина	187
Таньо Клисуров	- Дървета	188
	- *** Свобода, свобода	188
	- Есенно-зимно	189

Документация "Околчица"

Валерия Тарашоева	- Ботевият четник Сава Петров	190
Калина Годорова	- Майките	199

Хумор и сатира

Димчо Дебелянов	- Орден	207
Николай Хрелков	- Мисли мои	208
Иван Радоев	- Епиграми	208
Красимир Машев	- Меракус Булгарикус	209
	- Написано на лист от брюкселско зеле	209

Млада "Околчица"

Стефан Александров Игнатов	- Минута мълчание	210
Яна Иванова Жекова	- Песен за Христо Ботев	214
Яна Николаева Георгиева	- Ботев - вдъхновение	215
Цветелина Любомирова Първанова	- В основите на българското достойнство	216

Василена Атанасова Колева	
- Първите малки стъпки 219
Радостина Илкова Дончева	
- Нощ над Враца 220
Късчета радост от Млада "Околчица" 222

“О К О Л Ч И Ц А”, 2012

първо издание
Формат 70 x 90 / 16
Печатни коли -
Тираж - 500 бр.
ISBN 0205 - 339 X

Печат: “БГ-Принт” - Враца
Предпечатна подготовка : "Контакт-92"
Технически редактор - Стоян Стоянов

Корица,
първа страница -
втора страница - Валентин Старчев - "Простреляният Пегас";
четвърта страница - Мария Гергова -
"Девойки шият знамето на въстанието" (гр. Трявна)

Литературно - художественият алманах
“О К О Л Ч И Ц А” ‘2012
се издава с финансовата подкрепа на
Ботевския организационен комитет
и Община Враца

Околчица/232